

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΥΠΟ ΑΠΕΙΛΗ

Η ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ
ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤ(ΡΙ)ΩΝ ΓΙΑ
«ΟΔΗΓΗΣΗ ΣΚΑΦΟΥΣ/ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟΥ»

ΜΕΛΕΤΗ ΑΠΟ BORDERLINE EUROPE

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

JULIA WINKLER ΚΑΙ LOTTA MAYR

BORDERLINE-EUROPE

Η *borderline-europe* είναι μία ανεξάρτητη Μη Κυβερνητική Οργάνωση με γραφεία στο Βερολίνο, στη Λέσβο και στο Παλέρμο, η οποία ερευνά και διεξάγει εκστρατείες για θέματα σχετικά με την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική. Αντιπροσωπεύει την ελευθερία της μετακίνησης και το δικαίωμα διαμονής. Το έργο της *borderline-europe* περιλαμβάνει στενή συνεργασία και συντονισμό με άλλες οργανώσεις όπως η *Aegean Migrant Solidarity* και το *Legal Centre Lesbos* στη Λέσβο, καθώς και το *Human Rights Legal Project* στη Σάμο. Θα θέλαμε να επισημάνουμε το πολύτιμο έργο που επιτελούν αυτές οι οργανώσεις επί τόπου, το οποίο αποτελεί ουσιαστικό μέρος της παρούσας έκθεσης.

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε με τη χρηματοδότηση της πολιτικής ομάδας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου: Πράσινοι/Ευρωπαϊκή Ελεύθερη Συμμαχία.
Δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο του 2023.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να εκφράσουμε την ειλικρινή μας ευγνωμοσύνη στους πολυάριθμους ανθρώπους που συνέβαλαν στην παρούσα μελέτη.

Εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας στους: Κατερίνα Ανουσάκη, Κωνσταντίνο Τορπουζίδη, Σπυρίδωνα Πανταζή, Ελπίδα Κυρμπάση, I. P., Aegean Migrant Solidarity και το Human Rights Legal Project για τις αφοσιωμένες προσπάθειές τους στην παρακολούθηση και καταγραφή των δικών.

Ευχαριστούμε τον Χάρη Λάδη, την Ιωάννα Μπεγιάζη, τον Νίκο Ξυπολυτά και τη Βίκυ Αγγελίδου που μοιράστηκαν την εμπειρογνωμοσύνη τους μέσω λεπτομερών συνεντεύξεων.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στους: Χασάν Αγουάντ¹, Σαΐντ Χατάμπι², Μουσαφίρ Ντόγκες, Χάλεκ Ταβάκουλι and Τζαφάρ Ναζάρι³, οι οποίοι μοιράστηκαν μαζί μας τις ιστορίες τους και των οποίων οι εμπειρίες αποτελούν τη βάση και το επίκεντρο της παρούσας έκθεσης.

Ευχαριστούμε επίσης τις: Beatrice Goretti, Carla Adriaans, Imke Behrends, Lotta Mayr, Sophia Schlicker και Oda Becker για τη συμβολή τους, ιδίως στην ανάπτυξη των ερωτηματολογίων και τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων σε βάθος.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες στη Sara Bellezza για τη βοήθειά της σε διάφορες πτυχές της μελέτης, ιδίως στην επιμέλεια του κειμένου και στην παροχή πολύτιμων και λεπτομερών σχολίων σχετικά με το περιεχόμενο.

Τέλος, ευχαριστούμε το Legal Centre Lesvos για τον νομικό έλεγχο και τη διασταύρωση των γεγονότων και τη Sara Traylor της Arci Porco Rosso Palermo για την αγγλική διόρθωση του κειμένου.

¹ Το όνομα του ατόμου τροποποιήθηκε για να διασφαλιστεί το προσωπικό απόρρητο.

² Το όνομα του ατόμου τροποποιήθηκε για να διασφαλιστεί το προσωπικό απόρρητο.

³ Το όνομα του ατόμου τροποποιήθηκε για να διασφαλιστεί το προσωπικό απόρρητο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ	6
2. ΚΥΡΙΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ	7
3. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	10
5. ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	13
6. ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΕΣ: «Ο ΣΤΟΧΟΣ ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΕΙΤΑΙ ΚΑΠΟΙΟΣ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΑΦΙΞΗ»	18
7. ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΚΡΑΤΗΣΗ⁴	27
8. ΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΝΕΣ	36
8.1 ΕΛΛΙΠΗ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	36
8.2 ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑ	38
8.3 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΝΟΜΙΚΗΣ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗΣ	39
8.4 ΣΥΝΤΟΜΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΩΝ	41
8.5 ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΙΝΕΣ	41
9. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΑΙΤΗΣΗΣ ΑΣΥΛΟΥ	50
10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	52

⁴ Ο όρος «προσωρινή κράτηση» αντικατέστησε τον όρο «προφυλάκιση» με απόφαση του τότε υπουργού Δικαιοσύνης το 1981, με την πρόθεση να τονιστεί ότι δεν πρόκειται για τιμωρία η οποία αμφισβητεί το τεκμήριο της αθωότητας, φυλακίζοντας άτομα χωρίς να έχει προηγηθεί δίκη, αλλά για περιοριστικό όρο που επιβάλλεται με γνώμονα το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου (Σ.τ.Μ.).

1. ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Η καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης μεταναστών αποτελεί κορυφαία προτεραιότητα της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής από το 2015⁵, με ένα τεράστιο ποσό πόρων να επενδύεται σε αυτόν τον πολιτικό στόχο. Η παρούσα μελέτη εξετάζει την πραγματικότητα των προσπαθειών καταπολέμησης της παράνομης διακίνησης μεταναστών στην Ελλάδα, αναλύοντας το ισχύον νομικό πλαίσιο καθώς και την πρακτική εφαρμογή του. Καταδεικνύει ότι αντί να προστατεύουν τα δικαιώματα των μεταναστών και των αιτούντων άσυλο, οι πολιτικές αυτές τους ποινικοποιούν και τους εκθέτουν σε μακροχρόνιες ποινές φυλάκισης με την κατηγορία της παράνομης διακίνησης, απλώς και μόνο επειδή διέσχισαν τα σύνορα με πλοίο ή αυτοκίνητο. Αυτό καθίσταται εφικτό τόσο από το νομικό πλαίσιο που έχει θεσπιστεί στην Ελλάδα και την ΕΕ, το οποίο είναι πολύ γενικά διατυπωμένο, όσο και από την εφαρμογή του, η οποία χαρακτηρίζεται από σοβαρές παραβιάσεις των δικαιωμάτων, όπως αυθαίρετες συλλήψεις, βασανιστήρια, κακοποίηση, εξαναγκασμό και έλλειψη πρόσβασης σε νομική υποστήριξη και διερμηνεία. Τα άτομα συνήθως συλλαμβάνονται αμέσως μετά την άφιξή τους, τίθενται υπό προσωρινή κράτηση για μήνες και έχουν πολύ περιορισμένες επιλογές για να υπερασπιστούν τον εαυτό τους και πρόσβαση σε υπηρεσίες υποστήριξης. Οι δίκες που διεξάγονται για την αντιμετώπιση αυτών των κατηγοριών είναι πολύ σύντομες και περιφρονούν τα βασικά πρότυπα δικαιοσύνης. Κατά συνέπεια, τα άτομα που έχουν καταδικαστεί για παράνομη διακίνηση αποτελούν τη δεύτερη μεγαλύτερη πληθυσμιακή ομάδα ανά κατηγορία εγκλήματος στις ελληνικές φυλακές, με σχεδόν το 90% αυτών να είναι υπήκοοι τρίτων χωρών. Δεδομένης της σοβαρότητας και της έκτασης στην οποία λαμβάνουν χώρα η ποινικοποίηση και οι συναφείς παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι επιτακτική ανάγκη να αντιμετωπιστεί το ζήτημα αυτό.

⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015): Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Το σχέδιο δράσης της ΕΕ κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών (2015 - 2021).

2. ΚΥΡΙΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

- ➔ Η έκθεση εξετάζει συνολικά 81 δίκες 95 ατόμων που συνελήφθησαν και δικάστηκαν στην Ελλάδα για παράνομη διακίνηση σε οκτώ διαφορετικές τοποθεσίες, και συγκεκριμένα στην Κομοτηνή, τη Θεσσαλονίκη, τη Ρόδο, τη Σάμο, τη Λέσβο, την Κρήτη, τη Σύρο και την Καλαμάτα.
- ➔ Η σύλληψη οδηγών σκαφών / αυτοκινήτων ή άλλων ατόμων που επιβαίνουν σε αυτά για το αδίκημα της λαθρεμπορίας αποτελεί συνήθη πρακτική των οργάνων επιβολής του νόμου, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η πραγματική συμμετοχή ή πρόθεση των κατηγορουμένων.
- ➔ Οι ίδιοι οι διακινηθέντες, συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο, καταδικάζονται συστηματικά για λαθρεμπορία επειδή (υποτίθεται ότι) οδήγησαν ή βοήθησαν στην οδήγηση του σκάφους ή του αυτοκινήτου.
- ➔ Τουλάχιστον 1374 άτομα συνελήφθησαν για παράνομη διακίνηση το 2022.
- ➔ Οι συλλήψεις και οι προκαταρκτικές έρευνες βρίθουν σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων αυθαίρετων συλλήψεων, βίας και εξαναγκασμού, ελάχιστης έως μηδενικής πρόσβασης σε διερμηνεία ή νομική υποστήριξη, καθώς και προβλημάτων πρόσβασης στη διαδικασία αίτησης ασύλου κατά τη διάρκεια της κράτησης.
- ➔ Το 84% των περιπτώσεων υποβάλλεται σε προσωρινή κράτηση, η οποία διαρκεί κατά μέσο όρο 8 μήνες. Έως τις 28 Φεβρουαρίου 2023 υπάρχουν 634 άτομα σε προφυλάκιση για παράνομη διακίνηση.
- ➔ Οι αποφάσεις εκδίδονται με βάση περιορισμένης έκτασης και αμφισβητήσιμα στοιχεία, όπως η κατάθεση ενός μόνο αστυνομικού ή αξιωματικού της ακτοφυλακής- οι αστυνομικοί ή αξιωματικοί της ακτοφυλακής που έδωσαν την κατάθεση στην οποία βασίστηκαν οι κατηγορίες δεν προσήλθαν στο 68% του συνόλου των καταγεγραμμένων υποθέσεων για να υποβληθούν σε αντεξέταση.
- ➔ Κατά μέσο όρο, οι δίκες διαρκούν 37 λεπτά, τα οποία μειώνονται σε 17 λεπτά στις δίκες με οριζόμενους από το κράτος δικηγόρους - η συντομότερη δίκη που καταγράψαμε διήρκεσε 6 λεπτά.
- ➔ Οι δίκες οδηγούν σε μέση ποινή φυλάκισης 46 ετών και πρόστιμο 332.209 ευρώ.
- ➔ Το 52% του συνόλου των καταδικασθέντων εκτίει ποινή φυλάκισης από 15 χρόνια έως ισόβια.
- ➔ Έως τις 28 Φεβρουαρίου 2023 υπάρχουν 2154 άτομα που κρατούνται στις ελληνικές φυλακές με την κατηγορία της παράνομης διακίνησης (η οποία παραμένει η δεύτερη μεγαλύτερη πληθυσμιακή ομάδα κατά είδος εγκλήματος), ενώ σχεδόν το 90% αυτών είναι υπήκοοι τρίτων χωρών (1897)..

3. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ως «λύση» στις μεταναστευτικές ροές, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διακήρυξε την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης μεταναστών ως ζήτημα ύψιστης προτεραιότητας το 2015⁶. Έκτοτε, η εφαρμογή των μέτρων για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης αυξάνεται συνεχώς και αποτελεί επίσης βασικό καθήκον του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής Frontex. Στην Ελλάδα, η αστυνομία συλλαμβάνει συστηματικά ένα, δύο ή μερικές φορές έως και επτά άτομα ανά βάρκα/ αυτοκίνητο που διασχίζει τα σύνορα της Ελλάδας για «παράνομη διακίνηση», ανεξάρτητα από τον πραγματικό τους ρόλο στην πλοήγηση/οδήγηση ή τις συνθήκες που τους οδήγησαν σε αυτό.

Ενώ η ποινικοποίηση των διασωστικών οργανώσεων στη θάλασσα υπό την πρωτοβουλία πολιτών ή άλλων ακτιβιστών που ενεργούν σε αλληλεγγύη με τους μετακινούμενους ανθρώπους εντός της ΕΕ προσελκύει έναν ορισμένο βαθμό προσοχής από τα μέσα ενημέρωσης και την προσοχή του κοινού, η καθημερινή πρακτική των αρχών της ΕΕ να φυλακίζουν τους ίδιους τους μετακινούμενους ανθρώπους με τις ίδιες κατηγορίες περνά σχεδόν απαρατήρητη. Ωστόσο, οι τελευταίοι αποτελούν την πλειονότητα των ατόμων που συλλαμβάνονται και φυλακίζονται με την κατηγορία της «διευκόλυνσης της παράνομης εισόδου» / «παράνομης διακίνησης» στην Ευρώπη.

Έως τις 28 Φεβρουαρίου 2023, ο αριθμός των ατόμων που κρατούνται στις ελληνικές φυλακές για παράνομη διακίνηση ανέρχεται σε 2154 - πρόκειται για τη δεύτερη μεγαλύτερη πληθυσμιακή ομάδα ανά κατηγορία εγκλήματος στις ελληνικές φυλακές: ένα συγκλονιστικό 88% αυτών - 1897 άτομα - είναι υπήκοοι τρίτων χωρών⁷. Δεδομένου ότι ο πληθυσμός των κρατουμένων στην Ελλάδα ανέρχεται συνολικά σε 10.723 άτομα⁸, οι υπήκοοι τρίτων χωρών που φυλακίζονται για παράνομη διακίνηση αποτελούν σχεδόν το 20% του συνολικού πληθυσμού των φυλακών.

Η Σύμβαση για το Καθεστώς των Προσφύγων παρέχει το δικαίωμα εισόδου σε οποιαδήποτε χώρα χωρίς εκ των προτέρων σχετική άδεια σε κάθε άτομο που σκοπεύει να ζητήσει άσυλο. Εκτός από υπογράφων κράτος της Σύμβασης για το Καθεστώς των Προσφύγων, η Ελλάδα έχει επίσης προσχωρήσει στο Πρωτόκολλο των Ηνωμένων Εθνών κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών από ξηρά, θάλασσα και αέρα, το οποίο επικύρωσε το 2004. Το άρθρο 5 του εν λόγω πρωτοκόλλου ορίζει ότι οι μετανάστες, συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο, δεν θα υπόκεινται σε ποινική δίωξη επειδή αποτέλεσαν αντικείμενο παράνομης διακίνησης. Τι συμβαίνει όμως όταν αυτοί οι άνθρωποι φτάσουν μόνοι τους στην Ελλάδα; Αν οι άνθρωποι θέλουν να φτάσουν στην ΕΕ, κάποιος πρέπει απλά να οδηγήσει το πλοίο - κάποιος αναλαμβάνουν το έργο εθελοντικά, άλλοι επειδή δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να περάσουν ως επιβάτες (ή να πάρουν τις οικογένειές τους μαζί τους) και μπορούν να μειώσουν την τιμή με αυτόν τον τρόπο· άλλοι πάλι πιλοτάρουν το σκάφος επειδή αναγκάζονται να το κάνουν με τη βία των όπλων ή με σωματική βία. Ποινικοποιώντας τους αιτούντες άσυλο που οδήγησαν σκάφος ή αυτοκίνητο στο πλαίσιο της διαδρομής τους, η Ελλάδα παραβιάζει τις υποχρεώσεις της βάσει του εν λόγω πρωτοκόλλου. Τα άτομα συνήθως συλλαμβάνονται αμέσως μετά την άφιξή τους, τίθενται υπό προσωρινή κράτηση για μήνες και έχουν πολύ περιορισμένη πρόσβαση σε επαρκή νομική συνδρομή, πόσο μάλλον σε οποιαδήποτε άλλη εξωτερική υποστήριξη. Οι επακόλουθες δικαστικές διαδικασίες συχνά παραβιάζουν τους βασικούς διαδικαστικούς - δικονομικούς κανόνες και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, όπως κατοχυρώνονται τόσο από την ελληνική όσο και από την ευρωπαϊκή νομοθεσία.

6 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015): Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Το σχέδιο δράσης της ΕΕ κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών (2015 - 2021).

7 Στοιχεία που δόθηκαν από το ελληνικό Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη ως απάντηση σε ερώτημα που αποστείλαμε, 28.02.2023.

8 Αριθμητικά στοιχεία κατά την 16.11.2022; πηγή: World Prison Brief: Greece; <https://www.prisonstudies.org/country/greece> (πρόσβαση στις 08.04.23).

Δεδομένης της σοβαρότητας και της έκτασης της ποινικοποίησης αυτού του είδους, υπάρχει επιτακτική ανάγκη για δράση σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για τον σκοπό αυτό, η παρούσα έκθεση έχει ως στόχο να παρουσιάσει νέες και εις βάθος πληροφορίες σχετικά με την ποινικοποίηση των μετακινούμενων ατόμων για «παράνομη διακίνηση» στην Ελλάδα.

Η *borderline-europe* ερευνά, τεκμηριώνει και εργάζεται εδώ και αρκετά χρόνια σχετικά με την ποινικοποίηση των μεταναστών ως διακινητές. Το 2017 δημοσιεύθηκε μια εκτενής έκθεση ("[Criminalization of Flight and Escape Aid](#)"⁹), η οποία παρέχει μια πρώτη εικόνα του ζητήματος σε διάφορες περιοχές. Το 2019 ακολούθησε μια ενδελεχής έρευνα σχετικά με την ποινικοποίηση της οδήγησης σκαφών συγκεκριμένα στην Ελλάδα, σε συνεργασία με την Aegean Migrant Solidarity (AGM), πρώην CPT-Lesvos, και το *bordermonitoring.eu* ("[Incarcerating the Marginalised - The Fight Against Alleged 'Smugglers' on the Greek Hotspot Islands](#)"¹⁰), η οποία ανέλυσε 45 δίκες παράνομης διακίνησης που καταγράφηκαν από την AGM και έλαβαν χώρα στα νησιά της Λέσβου και της Χίου μεταξύ 2014 και 2019.

Έκτοτε, η *borderline-europe* - μαζί με ένα συνεχώς αναπτυσσόμενο δίκτυο της κοινωνίας των πολιτών - έχει εργαστεί πάνω σε μια σειρά άλλων υποθέσεων σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, τις οποίες παρακολούθησε και κατέγραψε λεπτομερώς.¹¹

Στην παρούσα έκθεση παρέχουμε επικαιροποιημένες πληροφορίες και στοιχεία σχετικά με την κατάσταση των ποινικοποιημένων ατόμων στην Ελλάδα. Τα στοιχεία αποκτήθηκαν μέσω της αναλυτικής τεκμηρίωσης των ποινικών διαδικασιών και της παρακολούθησης των δικών σε οκτώ διαφορετικές τοποθεσίες στην Ελλάδα, μέσω συνεντεύξεων με ποινικοποιημένα άτομα και δικηγόρους, καθώς και μέσω έρευνας τεκμηρίωσης.

Εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των ατόμων που ποινικοποιούνται και του περιορισμένου χρονικού διαστήματος κατά το οποίο διεξήχθη η παρούσα μελέτη, η έκθεση είναι σε θέση να αποτυπώσει μόνο ένα τμήμα της πλήρους πολυπλοκότητας του ζητήματος. Επιπλέον, η σπανιότητα των πληροφοριών και των στοιχείων που παρέχονται από τις κρατικές αρχές συνιστά ένα σημαντικό εμπόδιο για την διαμόρφωση μίας ολοκληρωμένης εικόνας του φαινομένου. Είναι προφανές ότι πρέπει να ληφθούν περαιτέρω ερευνητικά και πολιτικά μέτρα για να σταματήσει η ποινικοποίηση των μεταναστών ως διακινητές, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ.

9 *borderline-europe* (2017): Criminalization of Flight and Escape Aid.

10 *bordermonitoring.eu* κ.ά. (2020): Incarcerating the Marginalized – The Fight Against Alleged 'Smugglers' in the Greek Hotspot Islands.

11 Publications on numerous individual cases can be found on *borderline-europe's* website: www.borderline-europe.de

4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης εφαρμόσαμε μια προσέγγιση μεικτών μεθόδων, η οποία περιελάμβανε τόσο ποιοτικές όσο και ποσοτικές μεθόδους. Μεταξύ αυτών συμπεριλαμβάνονται η επιτόπια εμπειρική έρευνα, οι συνεντεύξεις καθώς και η έρευνα τεκμηρίωσης.

Το σύνολο των πρωτογενών δεδομένων βασίζεται στην ανάλυση συνολικά 81 δικών κατά 95 ατόμων που συνελήφθησαν και δικάστηκαν στην Ελλάδα για παράνομη διακίνηση σε οκτώ διαφορετικές τοποθεσίες, συγκεκριμένα στην Κομοτηνή, τη Θεσσαλονίκη, τη Ρόδο, τη Σάμο, τη Λέσβο, την Κρήτη, τη Σύρο και την Καλαμάτα. Από τις εν λόγω 95 υποθέσεις, ακολουθήσαμε 22 άτομα στενότερα, πέραν της δικαστικής τους διαδικασίας, και για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, δηλαδή από τη στιγμή της σύλληψής τους μέχρι την καταδίκη ή την αθώωσή τους και την αποφυλάκισή τους. Το χρονικό πλαίσιο αυτών των 22 υποθέσεων εκτείνεται από τον Φεβρουάριο του 2020 έως τον Μάρτιο του 2023. Επιπλέον, παρακολουθήσαμε δίκες μεταξύ του Δεκεμβρίου 2022 και του Μαρτίου 2023, καταγράφοντας επιπλέον 62 δίκες, που αφορούσαν συνολικά σε 73 άτομα στη Θεσσαλονίκη, την Κομοτηνή, τη Ρόδο, τη Λέσβο και τη Σάμο. Οι τοποθεσίες για τις παρατηρήσεις των δικών επιλέχθηκαν ανάλογα με τη σημασία τους για τη μελέτη, δηλαδή αντιπροσωπεύουν τα κύρια σημεία εισόδου στην Ελλάδα. Έρευνα που πραγματοποιήσαμε εκ των προτέρων κατέδειξε ότι εκεί πραγματοποιούνται τακτικά συλλήψεις και δικαστικές διαδικασίες για παράνομη διακίνηση. Ομοίως, επικεντρωθήκαμε στον συνδυασμό δικαστηρίων διαφορετικών περιοχών και μεταναστευτικών διαδρομών, προκειμένου να καταστήσουμε το σύνολο των δεδομένων πιο ολοκληρωμένο¹². Η πρόσβαση στην πληροφόρηση σχετικά με τις ακροαματικές διαδικασίες των δικαστηρίων ήταν επίσης βασικός παράγοντας στη διαδικασία επιλογής, καθώς τα δικαστήρια στην Ελλάδα διαφέρουν ως προς το κατά πόσο το πρόγραμμα των ακροαματικών διαδικασιών και το περιεχόμενό τους μπορούν να γνωστοποιηθούν εκ των προτέρων. Ορισμένα είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο, ενώ άλλα είναι προσβάσιμα μόνο επιτόπου και κατά την ημέρα της ίδιας της δίκης.

Τα πορίσματα συνοδεύονται από εις βάθος¹³ εν μέρει δομημένες συνεντεύξεις με πέντε άτομα που ήταν επιφορτισμένα με την καθοδήγηση του σκάφους με το οποίο ταξίδευαν σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, συγκεκριμένα στην περιοχή του Έβρου, στο νησί της Λέσβου και στο νησί της Σάμου. Μοιραζόμενοι τις προσωπικές τους μαρτυρίες, προσέφεραν πολύτιμες πληροφορίες για την διαχείριση των συνόρων και την επιβολή του ελληνικού νομικού συστήματος. Η λεπτομερής περιγραφή των εμπειριών τους, από τη στιγμή της σύλληψής τους μέχρι την τελική αθώωσή τους ή την απελευθέρωσή τους από τη φυλακή μετά την έκτιση της ποινής τους, παρέχει μία λεπτομερή και σφαιρική κατανόηση της πραγματικότητας που αντιμετωπίζουν όσοι βρίσκονται στο στόχαστρο των ελληνικών πολιτικών κατά της παράνομης διακίνησης.

Τέλος, διεξαγάγαμε συνεντεύξεις σε βάθος με τέσσερις άλλους εμπειρογνώμονες, εκ των οποίων οι τρεις είναι ποινικολόγοι που ασχολούνται με τέτοιες υποθέσεις σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας και ένας είναι καθηγητής κοινωνιολογίας που ειδικεύεται στη μετανάστευση στο νησί της Λέσβου. Οι δικηγόροι που συμμετείχαν στη συνέντευξη εδρεύουν στην Αθήνα, τη Σάμο και τη Λέσβο. Ωστόσο, ως δικηγόροι ποινικής υπεράσπισης, υπερασπίζονται άτομα σε διάφορα άλλα μέρη της Ελλάδας. Οι ερωτηθέντες επιλέχθηκαν μέσω στοχευμένης δειγματοληψίας με κριτήριο τη συνάφεια της μαρτυρίας και τη διαθεσιμότητα του ατόμου για συνέντευξη. Για παράδειγμα, όσον αφορά τις συνεντεύξεις με

12 Π.χ., τα δικαστήρια της Θεσσαλονίκης και της Κομοτηνής χειρίζονται τις υποθέσεις που προκύπτουν κατά την είσοδο μέσω της περιοχής του Έβρου, ενώ τα δικαστήρια της Σάμου, της Ρόδου και της Λέσβου χειρίζονται τις υποθέσεις που ανακύπτουν από αφίξεις μέσω της διαδρομής του Αιγαίου. Επιπλέον, οι άνθρωποι που προσπαθούν να φτάσουν απευθείας στην Ιταλία και καταλήγουν στην Ελλάδα, π.χ. επειδή ναυάγησαν και διασώθηκαν κατά τη διαδρομή τους, είναι πιθανότερο να καταλήξουν σε δικαστήρια που βρίσκονται δυτικότερα, όπως αυτά της Σύρου, της Κρήτης ή της Καλαμάτας.

13 Η συνέντευξη σε βάθος είναι μία μέθοδος ποιοτικής έρευνας που περιλαμβάνει μία πρόσωπο με πρόσωπο συζήτηση μεταξύ ενός συνεντευκτή και ενός συμμετέχοντα. Στόχος της είναι να αποκτήσει μια ολοκληρωμένη αντίληψη των εμπειριών, των στάσεων, των πεποιθήσεων και της προοπτικής του συμμετέχοντα. Σε αντίθεση με άλλες μεθόδους συλλογής δεδομένων, όπως οι έρευνες ή τα ερωτηματολόγια, οι συνεντεύξεις σε βάθος είναι ανοικτού τύπου και ευέλικτες, επιτρέποντας τη διερεύνηση σύνθετων και ευαίσθητων θεμάτων, με αποτέλεσμα την εξαγωγή εκτεταμένων και πολυσχιδών δεδομένων.

ποινικοποιημένα άτομα, λήφθηκαν υπόψη μόνο άτομα που είχαν αθωωθεί ή είχαν ήδη αποφυλακιστεί. Επιπλέον, διασφαλίσαμε ότι όλοι οι συμμετέχοντες έδωσαν τη ρητή και εν πλήρη γνώσει τους συγκατάθεση για τις συνεντεύξεις και ότι έγινε σεβαστή η επιθυμία τους για ανωνυμία. Η προσέγγιση αυτή εξασφάλισε ότι το δείγμα αποτελούνταν αποκλειστικά από άτομα που ήταν πρόθυμα και σε θέση να μοιραστούν την εμπειρία τους. Όλα τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν υποβλήθηκαν σε ανάλυση για τον εντοπισμό κοινών μοτίβων και θεμάτων και οι δικαστικές διαδικασίες αναλύθηκαν για τον προσδιορισμό μοτίβων στη νομική διαδικασία.

Επιπλέον, πραγματοποιήσαμε έρευνα τεκμηρίωσης για τη συλλογή τρεχόντων δεδομένων και στατιστικών στοιχείων σχετικά με το νομικό πλαίσιο, τις συλλήψεις, την προσωρινή κράτηση, τις καταδικαστικές αποφάσεις και τον πληθυσμό των φυλακισμένων στην Ελλάδα.

5. ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΕΘΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΝΟΜΗΣ ΕΙΣΟΔΟΥ

Η Ελλάδα έχει εφαρμόσει έναν από τους πιο σκληρούς νόμους κατά της παράνομης διακίνησης στην ΕΕ. Η νομοθεσία της για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης προβλέπει εξαιρετικά υψηλές ποινές και είναι πολύ ευρεία, επιτρέποντας σε όποιον διαδραματίζει έστω και έναν ελάχιστο ή ασήμαντο ρόλο στη διευκόλυνση της παράνομης εισόδου να υπόκειται σε αυστηρή τιμωρία. Η ποινικοποίηση της παράνομης διακίνησης στην Ελλάδα δεν απαιτεί από ένα άτομο να ενεργεί με σκοπό το κέρδος, να είναι μέλος μιας οργανωμένης εγκληματικής ομάδας ή να θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια των ατόμων που μεταφέρονται παράνομα. Αυτοί οι παράγοντες λαμβάνονται υπόψη μόνο ως επιβαρυντικές περιστάσεις.

Ως εκ τούτου, η απλή οδήγηση ενός σκάφους ή αυτοκινήτου ή η παροχή βοήθειας στον οδηγό - για παράδειγμα ελέγχοντας τον κινητήρα - μπορεί να είναι αρκετή για να κριθεί κάποιος ένοχος για «διευκόλυνση παράνομης εισόδου», συμπεριλαμβανομένων εκείνων που οδηγούν το όχημα υπό συνθήκες που τους ανάγκασαν να το πράξουν. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα μια γενικευμένη ποινικοποίηση, όπου τα μέλη μιας οργάνωσης παράνομης διακίνησης με γνώμονα το κέρδος και τα άτομα που αναγκάζονται να οδηγήσουν μια βάρκα για να φτάσουν στην ασφάλεια ποινικοποιούνται και τιμωρούνται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, όπως θα δείξουμε παρακάτω.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών, το νομικό πλαίσιο για την ποινικοποίηση της διευκόλυνσης παράνομης εισόδου στην Ελλάδα έχει υποστεί αρκετές μεταβολές και εξελίξεις, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα τη σταδιακή αυστηροποίηση του νόμου¹⁴. Το 2009, μια κρίσιμη και σημαντική αλλαγή επήλθε όταν το αδίκημα της διευκόλυνσης αναβαθμίστηκε από πλημμέλημα σε κακούργημα, με αποτέλεσμα την επιβολή σημαντικά αυστηρότερων ποινών. Επιπλέον, το αδίκημα τέθηκε στη δικαιοδοσία των Εφετείων, τα οποία χειρίζονται σοβαρά εγκλήματα που τιμωρούνται με φυλάκιση άνω των πέντε ετών¹⁵. Η αλλαγή αυτή δέχτηκε επικρίσεις από οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δικηγόρους που αμφισβήτησαν την αναλογικότητα της προβλεπόμενης ποινής¹⁶. Παρά τις επικρίσεις αυτές, η τροποποίηση του 2009 ενσωματώθηκε πλήρως στον Ν. 4251/2014 του «Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης», ο οποίος αποτελεί το ισχύον νομικό πλαίσιο για την ποινικοποίηση της διευκόλυνσης παράνομης εισόδου στην Ελλάδα. Τα άρθρα 29 και 30 του εν λόγω νόμου αφορούν τη διευκόλυνση παράνομης εισόδου, εξόδου ή διαμονής.

Το άρθρο 29 παρ. 5 ορίζει την προβλεπόμενη ποινή για τη διευκόλυνση της παράνομης διέλευσης των συνόρων από «ιδιώτες και υπαλλήλους», με φυλάκιση έως δέκα έτη και πρόστιμο τουλάχιστον 20.000 ευρώ.

¹⁴ Για μια λεπτομερή περιγραφή της γένεσης του ελληνικού νόμου κατά της παράνομης διακίνησης, βλ. Georgios Maniatis (2017): "Country report Greece. The development of the legal framework concerning the facilitation of illegal entry, exit and transport", in: *borderline-europe* (2017): *Criminalization of Flight and Escape Aid*.

¹⁵ Ν. 3386/2005 το 2009, με το Ν. 3772.

¹⁶ Georgios Maniatis (2017): "Country report Greece. The development of the legal framework concerning the facilitation of illegal entry, exit and transport", στο: *borderline-europe* (2017): *Criminalization of Flight and Escape Aid*.

«Ν. 4251/2014 Άρθρο 29, παρ. 5: Υποχρεώσεις ιδιωτών και υπαλλήλων - κυρώσεις

5. Όποιος διευκολύνει την είσοδο στο ελληνικό έδαφος ή την έξοδο από αυτό πολίτη τρίτης χώρας, χωρίς να υποβληθεί στον έλεγχο που προβλέπεται στο άρθρο 5, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών και χρηματική ποινή τουλάχιστον είκοσι χιλιάδων (20.000) ευρώ. Αν ο ανωτέρω ενήργησε εκ κερδοσκοπίας ή κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια ή το έγκλημα τελείται από δύο (2) ή περισσότερους από κοινού, επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών και χρηματική ποινή τουλάχιστον πενήντα χιλιάδων (50.000) ευρώ.»¹⁷

Η πλειονότητα των ατόμων που φθάνουν με αυτοκίνητο ή πλοίο κατηγορούνται βάσει του άρθρου 30. Σε αντίθεση με το άρθρο 29, σύμφωνα με το άρθρο αυτό η ποινή πολλαπλασιάζεται ανά μεταφερόμενο άτομο. Αυτό σημαίνει ότι εάν ένα άτομο βοηθήσει μία ομάδα ατόμων να εισέλθει στη χώρα παράνομα σε μία μόνο περίπτωση, κάθε μεταφερόμενο άτομο αντιμετωπίζεται ως ξεχωριστό αδίκημα που επισύρει τη δική του ποινή. Έτσι, ο κατηγορούμενος καταλήγει να καταδικάζεται για μια σειρά από αδικήματα αντί για ένα. Μετά την αναβάθμιση του αδικήματος σε κακούργημα το 2009, μια υπόθεση «διευκόλυνσης» εισόδου για περισσότερα από ένα άτομα αντιμετωπίζεται στην πράξη από τα δικαστήρια ως σειρά κακουργημάτων, με αποτέλεσμα εξαιρετικά υψηλές ποινές.

Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 30 παρ. 1 ποινικοποιεί τους «πλοίαρχους ή κυβερνήτες» πλοίων ή τους «οδηγούς κάθε είδους μεταφορικού μέσου» με ποινή κάθειρξης έως 10 έτη και πρόστιμο από 10.000 έως 30.000 ευρώ (παρ. 1α) ανά μεταφερόμενο πρόσωπο. Ο νόμος προβλέπει επίσης επιβαρυντικές περιστάσεις που μπορούν να αυξήσουν τις ποινές. Το άρθρο 30 παρ. 1β περιλαμβάνει περιπτώσεις όπου η παράνομη διακίνηση διαπράττεται με σκοπό το κέρδος, κατ' εξακολούθηση ή από κοινού με άλλους και προβλέπει ποινή τουλάχιστον 10 ετών και πρόστιμο από 30.000 έως 60.000 ευρώ ανά μεταφερόμενο πρόσωπο. Εάν οι διακινηθέντες μετανάστες εκτίθενται σε κίνδυνο (άρθρο 30 παρ. 1γ), η μεταφορά τιμωρείται με τουλάχιστον 15 έτη και πρόστιμο 200.000 ευρώ ανά άτομο. Σε περιπτώσεις που οι διακινούμενοι άνθρωποι πεθαίνουν ως αποτέλεσμα της διακίνησης, η ποινή μπορεί να αυξηθεί σε ισόβια κάθειρξη ανά θανόντα και πρόστιμο 700.000 ευρώ ανά άτομο (άρθρο 30, παρ. 1δ).

«Ν. 4251/2014 Άρθρο 30, παρ. 1: Υποχρεώσεις μεταφορέων - κυρώσεις

1. Πλοίαρχοι ή κυβερνήτες πλοίου, πλωτού μέσου ή αεροπλάνου και οδηγοί κάθε είδους μεταφορικού μέσου που μεταφέρουν από το εξωτερικό στην Ελλάδα πολίτες τρίτων χωρών, που δεν έχουν δικαίωμα εισόδου στο ελληνικό έδαφος ή στους οποίους έχει απαγορευθεί η είσοδος για οποιαδήποτε αιτία, καθώς και αυτοί που τους παραλαμβάνουν από τα σημεία εισόδου, τα εξωτερικά ή εσωτερικά σύνορα, για να τους προωθήσουν στο εσωτερικό της χώρας ή στο έδαφος κράτους - μέλους της Ε.Ε. ή τρίτης χώρας ή διευκολύνουν τη μεταφορά τους ή εξασφαλίζουν σε αυτούς κατάλυμα για απόκρυψη, τιμωρούνται:

α. με κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών και χρηματική ποινή τριάντα χιλιάδων (30.000) έως εξήντα χιλιάδων (60.000) ευρώ για κάθε μεταφερόμενο πρόσωπο,

β. με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών και χρηματική ποινή εξήντα χιλιάδων (60.000) έως εκατό χιλιάδων (100.000) ευρώ για κάθε μεταφερόμενο πρόσωπο, αν ο υπαίτιος ενεργεί εκ κερδοσκοπίας, κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια ή είναι υπότροπος ή έχει την ιδιότητα του δημοσίου υπαλλήλου ή τουριστικού ή ναυτιλιακού ή ταξιδιωτικού πράκτορα ή αν δύο ή περισσότεροι ενεργούν από κοινού,

¹⁷ Ν. 4251/2014 - Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις. https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2020/05/N4251_2014.pdf· πρόσβαση στις 28.03.2023.

γ. με κάθειρξη τουλάχιστον δεκαπέντε (15) ετών και χρηματική ποινή τουλάχιστον διακοσίων χιλιάδων (200.000) ευρώ για κάθε μεταφερόμενο πρόσωπο, αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος για άνθρωπο,

δ. με ισόβια κάθειρξη και χρηματική ποινή τουλάχιστον επτακοσίων χιλιάδων (700.000) ευρώ για κάθε μεταφερόμενο πρόσωπο, αν στην περίπτωση γ' επήλθε θάνατος.»¹⁸

Το άρθρο 30 προβλέπει επίσης μία λεγόμενη «ανθρωπιστική εξαίρεση», η οποία εισήχθη τον Ιούλιο του 2015:

«6. Οι ανωτέρω κυρώσεις δεν επιβάλλονται στις περιπτώσεις διάσωσης ανθρώπων στη θάλασσα, της μεταφοράς ανθρώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας, κατά τις επιταγές του διεθνούς δικαίου, καθώς και στις περιπτώσεις προώθησης στο εσωτερικό της χώρας ή διευκόλυνσης της μεταφοράς, προς το σκοπό υπαγωγής στις διαδικασίες των άρθρων 83 του Ν. 3386/2005 ή του άρθρου 13 του Ν. 3907/2011, κατόπιν ενημέρωσης των αρμοδίων αστυνομικών και λιμενικών αρχών.»¹⁹

Ωστόσο, δεν υπάρχουν στοιχεία που να υποδηλώνουν ότι είχε σημαντικό αντίκτυπο στις καταγεγραμμένες υποθέσεις και δεν έχει γίνει ποτέ αποδεκτή στο δικαστήριο. Από την άλλη πλευρά, η τελευταία τροπολογία του νόμου, που έγινε το 2019, αύξησε τις χρηματικές ποινές για το αδίκημα της διευκόλυνσης²⁰. Το άρθρο 30 παρ. 1α προβλέπει πλέον πρόστιμο από 30.000 έως 60.000 ευρώ ανά μεταφερόμενο άτομο και η παρ. 1β από 60.000 έως 100.000 ευρώ.

Στην Ελλάδα, η ανώτατη διάρκεια της φυλάκισης στις περισσότερες περιπτώσεις δεν μπορεί να υπερβαίνει τα 20 έτη και τα 25 έτη για άτομα που έχουν καταδικαστεί σε πολλαπλές ποινές ισόβιας κάθειρξης²¹. Το ίδιο ισχύει και για άτομα που έχουν καταδικαστεί σε πολλές δεκαετίες ή ακόμη και αιώνες. Ο πραγματικός χρόνος που πρέπει να εκτίσουν οι άνθρωποι στη φυλακή αποτελεί συνεπώς μια μάλλον πολύπλοκη διαδικασία που υπολογίζεται με βάση διάφορα κριτήρια.

Σύμφωνα με τον ελληνικό ποινικό κώδικα, υπάρχουν δύο τύποι στερητικών της ελευθερίας ποινών: «βαριά» στερητική της ελευθερίας ποινή (κάθειρξη) και «ελαφριά» στερητική της ελευθερίας ποινή (φυλάκιση)²². Η κάθειρξη επιβάλλεται για εγκλήματα που επισύρουν στερητική της ελευθερίας ποινή τουλάχιστον πέντε ετών, ενώ η φυλάκιση για εγκλήματα που επισύρουν στερητική της ελευθερίας ποινή έως πέντε ετών. Για πέντε χρόνια ακριβώς μπορεί να είναι είτε κάθειρξη είτε φυλάκιση²³. Το είδος της επιβληθείσας ποινής καθορίζει τόσο τους όρους φυλάκισης όσο και την ελάχιστη διάρκεια έκτισης της ποινής μέχρι ο φυλακισμένος να πληροί τις προϋποθέσεις για αποφυλάκιση υπό όρους²⁴. Εάν η ποινή που επιβάλλεται για κάθε μεταφερόμενο άτομο είναι έως πέντε έτη (ποινή φυλάκισης), ο χρόνος έκτισης δεν μπορεί να υπερβαίνει τα 8 έτη, ανεξάρτητα από το τελικό άθροισμα των επιβληθέντων ποινών²⁵. Αποφυλάκιση υπό όρους είναι εφικτή μετά την έκτιση των 2/5 της συνολικής διάρκειας της επιβληθείσας ποινής²⁶. Εάν η ποινή είναι 5 ή περισσότερα έτη ανά μεταφερόμενο άτομο, πρόκειται για κάθειρξη, και η υπό όρους αποφυλάκιση είναι εφικτή μετά τη συμπλήρωση των 3/5 της επιβληθείσας ποινής²⁷. Δεδομένου ότι η ανώτατη στερητική της ελευθερίας ποινή δεν μπορεί να υπερβαίνει τα 20 έτη, αυτό σημαίνει στην πράξη ότι οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να αποφυλακιστούν υπό όρους μετά από 12 έτη στην περίπτωση

18 Ν. 4251/2014 - Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις. https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2020/05/N4251_2014.pdf; πρόσβαση στις 28.03.2023.

19 Ο Ν. 4332/2015 τροποποίησε το άρθρο 6 του Ν. 4251/2014.

20 Ν. 4637/2019, άρθρο 12 παρ. 4 και παρ. 5.

21 Ν. 4619/2019, άρθρο 94 παρ. 1

22 Άρθρα 52 και 53 του ελληνικού ποινικού κώδικα.

23 Ό.π.

24 Η διάκριση μεταξύ φυλάκισης και κάθειρξης δεν είναι σημαντική μόνο για τους όρους της πρόωρης αποφυλάκισης, αλλά και για τις συνθήκες φυλάκισης. Η έκτιση ποινής κάθειρξης συνεπάγεται μία πιο σκληρή μορφή φυλάκισης. Στην πράξη, οι κρατούμενοι που καταδικάζονται σε κάθειρξη συχνά τοποθετούνται σε ειδικές πτέρυγες της φυλακής και ενδέχεται να υπόκεινται σε πρόσθετους περιορισμούς.

25 Ν. 4619/2019, Άρθρο 94 του Ελληνικού Ποινικού Κώδικα.

26 Άρθρο 105 παρ. 1 του Ελληνικού Ποινικού Κώδικα.

27 Ό.π.

κάθειρξης²⁸, ή νωρίτερα εάν το άθροισμα των επιβληθέντων ποινών είναι κάτω των 20 ετών. Εάν η ποινή αφορά σε ισόβια κάθειρξη, π.χ. σε περίπτωση θανάτου (άρθρο 30 παρ. 1β), η ελάχιστη περίοδος εγκλεισμού είναι 18 έτη.²⁹

Οι ελαφρυντικοί παράγοντες μπορούν να μειώσουν περαιτέρω τη διάρκεια των στερητικών της ελευθερίας ποινών, καθώς επίσης και αν το άτομο εργάζεται στη φυλακή, για παράδειγμα σε αγροτικές φυλακές. Ωστόσο, οι διαθέσιμες θέσεις σε αυτούς τους τύπους φυλακών είναι περιορισμένες.

Η ελληνική νομοθεσία για την καταπολέμηση του παράνομης διακίνησης έχει επανειλημμένα επικριθεί για τις υπερβολικές ποινές της, καθώς η αναλογικότητα των ποινών είναι αμφισβητήσιμη, καθώς και για το ευρύ πεδίο εφαρμογής της, το οποίο επιτρέπει την εκτεταμένη ποινικοποίηση³⁰. Οι συνθήκες αυτές είναι ακόμη πιο ανησυχητικές εάν ληφθεί υπόψη ότι οι κατηγορούμενοι βιώνουν σοβαρότατες παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, όπως αποκαλύπτεται στην έκθεσή μας. Ως εκ τούτου, υπάρχει επιτακτική ανάγκη να αντιμετωπιστεί το ζήτημα αυτό σε σημαντικό νομικό και πολιτικό επίπεδο.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η ελληνική νομοθεσία δεν μπορεί να εξεταστεί χωρίς να ληφθεί υπόψη το ευρύτερο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Ως μέρος της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης, οι εθνικές πολιτικές της Ελλάδας καταπιάνονται με «εξευρωπαϊσμένα» μέτρα διαχείρισης της μετανάστευσης και των συνόρων. Με την προσχώρηση στη συμφωνία Σένγκεν, τα σύνορα της Ελλάδας επαναπροσδιορίστηκαν ως «εξωτερικά σύνορα της ΕΕ» - αυτό επηρέασε την εθνική νομοθεσία της Ελλάδας και οδήγησε σε σημαντικές αλλαγές τόσο σε θεσμικό όσο και σε επιχειρησιακό επίπεδο³¹. Καθώς η Ελλάδα βρίσκεται στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ και αποτελεί κύριο σημείο εισόδου σε αυτήν³², οι μεταναστευτικές πολιτικές της Ελλάδας παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την ΕΕ, η οποία ενθαρρύνει μια μεταναστευτική προσέγγιση που αποσκοπεί στην πρόληψη της διαμετακομιστικής μετανάστευσης μεταξύ των χωρών. Ως εκ τούτου, η χρηματοδότηση από την ΕΕ έχει αυξηθεί σταθερά και αποτελεί πλέον κρίσιμο πόρο και κατευθυντήρια γραμμή για την εφαρμογή της πολιτικής της Ελλάδας.

Το 2015, η ευρωπαϊκή «λύση» για τις μεταναστευτικές ροές ήταν να οριστεί η παράνομη διακίνηση μεταναστών ως μία μορφή οργανωμένου εγκλήματος και να διακηρυχθεί η καταπολέμησή της ως ύψιστης προτεραιότητας³³. Έκτοτε, η εφαρμογή των προσπαθειών για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης αυξάνεται διαρκώς και αποτελεί επίσης βασικό καθήκον του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής Frontex. Η Ελλάδα, ειδικότερα, δέχθηκε ισχυρές πιέσεις για την ενίσχυση του ελέγχου της μετανάστευσης και των συνόρων, γεγονός που έγινε φανερό μέσω της απειλής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να αποκλείσει τη χώρα από τη Ζώνη Σένγκεν³⁴.

28 Για ποινές κάθειρξης κάτω των 20 ετών, η υπό όρους αποφυλάκιση δύναται να πραγματοποιηθεί πριν από τα 12 έτη. Για παράδειγμα, εάν ένα άτομο λάβει ποινή κάθειρξης 18 ετών, η υπό όρους αποφυλάκιση είναι εφικτή μετά από 10,8 έτη.

29 Άρθρο 94β του Ελληνικού Ποινικού Κώδικα.

30 Legal Centre Lesvos (2022): Submission of Legal Centre Lesvos to the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders; <https://usercontent.one/wp/legalcentresvos.org/wp-content/uploads/2022/06/15.06.2022-LCL-to-Spec-Rap-on-human-rights-defenders.pdf> (πρόσβαση στις 14.04.23).

31 Για μία λεπτομερή περιγραφή των απαρχών της ελληνικής νομοθεσίας κατά τις παράνομη διακίνησης βλ. Georgios Maniatis: "The development of the legal framework concerning the facilitation of illegal entry, exit and transport", in: *borderline-europe* (2017): Criminalization of Flight and Escape Aid.

32 Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2023): Infographic - Migration flows: Eastern, Central and Western routes; <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/migration-flows-to-europe/> (πρόσβαση στις 26.04.23).

33 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The EU Action Plan against migrant smuggling (2015 - 2021).

34 The Guardian (2016): EU migration crisis: Greece threatened with Schengen area expulsion; <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/25/greece-under-growing-pressure-to-stem-flow-of-refugees-and-migrants-into-eu> (πρόσβαση στις 16.04.23).

Η σχετική Οδηγία της ΕΕ³⁵ για την ποινικοποίηση της παράνομης διακίνησης μεταναστών που θεσπίστηκε το 2002³⁶, απαιτεί από τα κράτη μέλη της ΕΕ να θεσπίσουν νομοθεσία η οποία θα τιμωρεί τη διευκόλυνση με «αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις»³⁷. Ωστόσο, περιέχει μόνο ελάχιστες ενδείξεις για τα συστατικά στοιχεία του αδικήματος, καθώς δεν παρέχει σαφή ορισμό της «παράνομης διακίνησης» ή άλλων κεντρικών εννοιών όπως «οικονομικό όφελος» και «ανθρωπιστική βοήθεια». Για παράδειγμα, εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια των επιμέρους κρατών μελών να αποφασίσουν αν η διευκόλυνση της παράνομης εισόδου θα πρέπει να τιμωρείται ακόμη και αν δεν γίνεται με σκοπό το κέρδος, ή αν το κέρδος θα πρέπει απλώς να θεωρείται επιβαρυντική περίπτωση. Ένα άλλο παράδειγμα είναι γενικά ο τρόπος με τον οποίο κάθε κράτος μέλος ορίζει το «αδίκημα» και εφαρμόζει τις εν λόγω κυρώσεις στην εθνική του νομοθεσία. Αυτή η έλλειψη σαφήνειας δημιουργεί κατά συνέπεια σημαντική νομική ασάφεια και περιθώριο ευελιξίας.

Εξαιτίας αυτής της μεγάλης ελευθερίας στην εφαρμογή των οδηγιών της ΕΕ στην εθνική νομοθεσία και στην πρακτική εφαρμογή τους, η κριτική της συγκεκριμένης εφαρμογής μπορεί πάντα να απευθύνεται στην αρμόδια εθνική κυβέρνηση. Ωστόσο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν έχει ανταποκριθεί στις επικρίσεις που εξακολουθούν να υφίστανται εδώ και χρόνια και έχουν αυξηθεί ιδιαίτερα μετά τις συνεχείς προσπάθειες ποινικοποίησης που έλαβαν χώρα μετά το 2015³⁸, και δεν έχει δημιουργήσει ένα σαφές νομικό πλαίσιο το οποίο θα μπορούσε τουλάχιστον να αποτρέψει την αδιάκριτη και δυσανάλογη ποινικοποίηση.

Επιπροσθέτως, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι τόσο η ευρωπαϊκή όσο και η ελληνική νομοθεσία δεν συμμορφώνονται με τα πρότυπα που ορίζονται στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διακρατικού Οργανωμένου Εγκλήματος και στο «πρωτόκολλο των Ηνωμένων Εθνών κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών διά ξηράς, θαλάσσης και αέρος»³⁹, στο οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα αποτελούν συμβαλλόμενα μέρη. Το πρωτόκολλο επιτάσσει στα κράτη να προλαμβάνουν και να καταπολεμούν την παράνομη διακίνηση μεταναστών, διασφαλίζοντας παράλληλα τα δικαιώματα των μεταναστών που έχουν διακινηθεί παράνομα. Το πρωτόκολλο επιτάσσει στα κράτη να προλαμβάνουν και να καταπολεμούν την παράνομη διακίνηση μεταναστών, διασφαλίζοντας παράλληλα τα δικαιώματα των μεταναστών που έχουν διακινηθεί παράνομα. Παρόλο που το πρωτόκολλο δεν λαμβάνει υπόψη τους υποκείμενους λόγους και τις περιστάσεις για τους ανθρώπους που βασίζονται στην παράνομη διακίνηση, παρέχει έναν σαφή ορισμό του όρου «παράνομη διακίνηση» και θέτει πρόσθετα κριτήρια που απαιτούνται για την ποινικοποίηση. Σύμφωνα με το πρωτόκολλο, το υλικό ή οικονομικό όφελος αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ποινικοποίηση (άρθρο 3α). Η παράνομη μεταφορά ανθρώπων διαμέσου των συνόρων για ανθρωπιστικούς λόγους δεν θα πρέπει να ποινικοποιείται, και βεβαίως ούτε οι ίδιοι οι διακινηθέντες (άρθρο 5). Το Πακέτο Μέτρων της ΕΕ για την πρόληψη της υποβοήθησης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής⁴⁰ έχει επικριθεί επανειλημμένα για απόκλιση από τα πρότυπα που θεσπίζει το πρωτόκολλο, διευρύνοντας τον ορισμό του εγκλήματος.

Κατά συνέπεια, αντί να προστατεύονται τα δικαιώματα των μεταναστών που καταφεύγουν στην παράνομη διακίνηση, η εφαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας κατά της παράνομης διακίνησης οδηγεί στο αντίθετο αποτέλεσμα.

35 Μία οδηγία είναι μία νομοθετική πράξη της ΕΕ η οποία προϋποθέτει από τα κράτη μέλη να επιτύχουν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα χωρίς να υπαγορεύονται τα μέσα με τα οποία θα επιτευχθεί αυτό το αποτέλεσμα. Οι οδηγίες συνήθως αφήνουν στα κράτη μέλη μια συγκεκριμένη ποσότητα ελευθερίας ως προς τα ακριβή μέτρα που θα υιοθετηθούν (Σ.τ.Μ.).

36 Απόφαση – πλαίσιο του Συμβουλίου της 28ης Νοεμβρίου 2002 για την ενίσχυση του ποινικού πλαισίου για την πρόληψη της υποβοήθησης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002F0946>

37 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2022): Council Framework Decision 2002/946/JHA.

38 βλ. για παράδειγμα: European Union Agency for Fundamental Rights (2018): Criminalisation of migrants in an irregular situation and of persons engaging with them.

39 Ηνωμένα Έθνη (2000): Πρωτόκολλο των Ηνωμένων Εθνών Κατά της Παράνομης Διακίνησης Μεταναστών διά Ξηράς, Θαλάσσης και Αέρος, που συμπληρώνει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διακρατικού Οργανωμένου Εγκλήματος.

40 Απόφαση – πλαίσιο του Συμβουλίου της 28ης Νοεμβρίου 2002 για την ενίσχυση του ποινικού πλαισίου για την πρόληψη της υποβοήθησης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002F0946>

6. ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΕΣ

«Ο ΣΤΟΧΟΣ ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΕΙΤΑΙ ΚΑΠΟΙΟΣ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΑΦΙΞΗ»⁴¹

Οι συλλήψεις με την κατηγορία της «παράνομης διακίνησης» μετά από κάθε αποβίβαση ή διέλευση των συνόρων έχουν γίνει συνήθης πρακτική από τότε που η ατζέντα της ΕΕ για τη μετανάστευση το 2015 όρισε την «καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης» ως ύψιστη προτεραιότητα. Στην Ελλάδα, η αστυνομία και οι λιμενικές αρχές υποχρεούνται να ξεκινούν έρευνα για κάθε άφιξη σκάφους ή αυτοκινήτου με ταξιδιώτες μετανάστες, προκειμένου να εντοπίσουν τον αποκαλούμενο «διακινητή». Κατά συνέπεια, η άφιξη ενός σκάφους ή αυτοκινήτου με μετανάστες στην Ελλάδα έχει συνήθως ως αποτέλεσμα να οδηγείται στη φυλακή ένα ή, μερικές φορές, ακόμη και έως επτά άτομα σε περιπτώσεις μεγαλύτερων σκαφών⁴².

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΛΛΗΨΕΩΝ

Η ελληνική κυβέρνηση έχει σταματήσει να δημοσιεύει επίσημα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τις συλλήψεις που αφορούν αδικήματα παράνομης διακίνησης από το 2020, όταν δημοσιεύθηκε το τελευταίο σύνολο δεδομένων για το 2019⁴³. Η ελληνική κυβέρνηση έχει σταματήσει να δημοσιεύει επίσημα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τις συλλήψεις που αφορούν αδικήματα παράνομης διακίνησης από το 2020, όταν δημοσιεύθηκε το τελευταίο σύνολο δεδομένων για το 2019. Έκτοτε, οι πληροφορίες σχετικά με τους τόπους σύλληψης, τις εθνικότητες των συλληφθέντων και τον συνολικό αριθμό των συλλήψεων που πραγματοποιούνται κάθε χρόνο δεν είναι πλέον διαθέσιμες στο κοινό. Η απουσία ή η μη προσβασιμότητα των εν λόγω δεδομένων αποτελεί προβληματική εξέλιξη, καθώς η παροχή ακριβών και επικαιροποιημένων πληροφοριών σχετικά με τις δραστηριότητες της κυβέρνησης είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της διαφάνειας και της λογοδοσίας, καθώς και για τη δυνατότητα δημόσιου ελέγχου, ιδίως σε θέματα που αφορούν τις συλλήψεις και τη στέρηση της ελευθερίας.

Ένα επίσημο αίτημα για τα τρέχοντα στοιχεία που αποστείλαμε στις αρμόδιες αρχές έμεινε επίσης αναπάντητο. Ως εκ τούτου, βασιζόμαστε σε εναλλακτικές πηγές πληροφοριών, όπως ένα δελτίο τύπου της ελληνικής αστυνομίας και μια δημόσια δήλωση του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη σχετικά με τα στοιχεία των συλλήψεων. Το δελτίο τύπου της ελληνικής αστυνομίας που δημοσιεύθηκε τον Αύγουστο του 2022 αναφέρει ότι το 2022, μέχρι τον Ιούλιο, είχαν συλληφθεί 386 άτομα για παράνομη διακίνηση στα ελληνοτουρκικά χερσαία και θαλάσσια σύνορα⁴⁴. Το 80% των συλλήψεων αυτών σημειώθηκαν στην περιοχή του Βόρειου Έβρου (312)⁴⁵. Τον Ιανουάριο του 2023, ο υπουργός Προστασίας του Πολίτη Τάκης Θεοδωρικάκος δήλωσε σε συνέντευξή του ότι ο συνολικός αριθμός των συλλήψεων το 2022 για την ίδια περιοχή ανέρχεται σε 1300⁴⁶. Επομένως, από τις πηγές αυτές συνάγεται το συμπέρασμα ότι **το 2022 πραγματοποιήθηκαν τουλάχιστον 1374 συλλήψεις**. Ο πραγματικός αριθμός των συλλήψεων που έγιναν στα νησιά παραμένει άγνωστος.

41 Απόσπασμα από τη συνέντευξη εμπειρογνώμονα υπ' αριθ. 2, η οποία διεξήχθη στις 19.01.23.1.23.

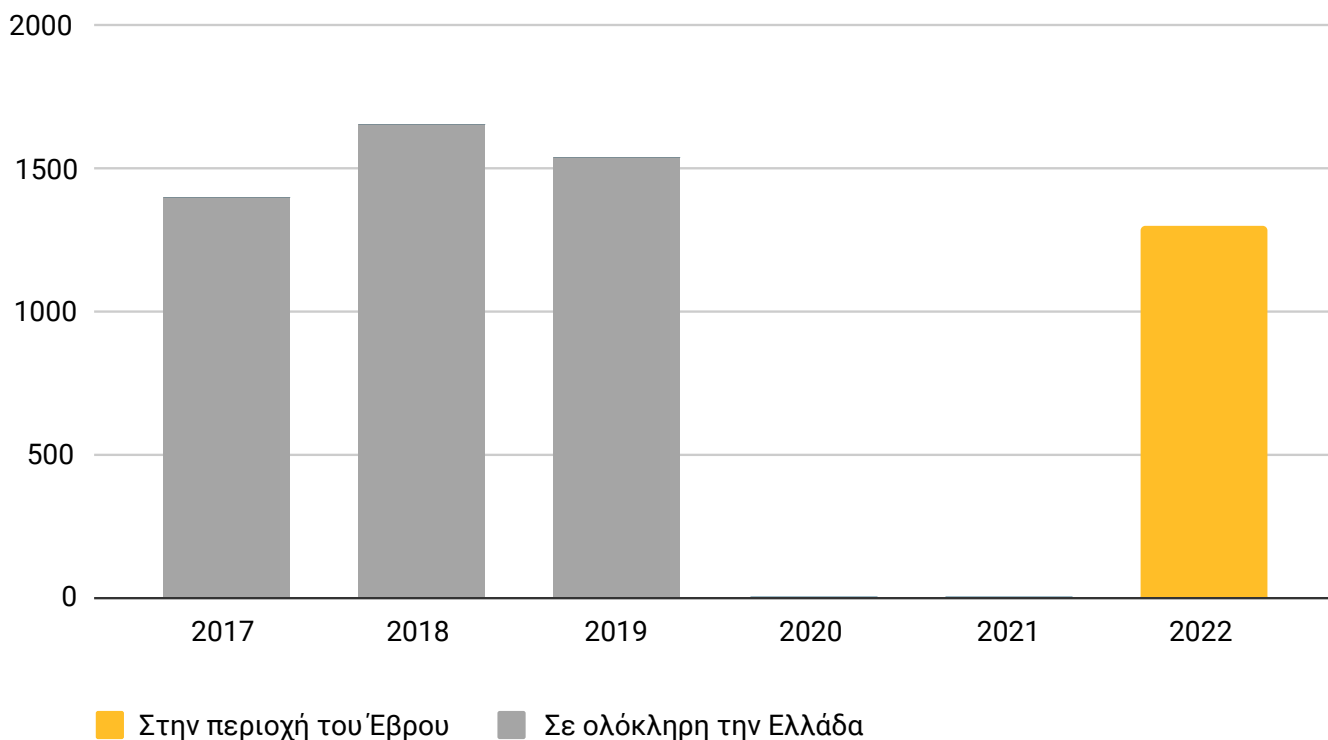
42 *borderline-europe* (2023): "Crete: Fisherman faces 4760 years in prison for smuggling", <https://www.borderline-europe.de/unsere-arbeit/kreta-fischer-drohen-4760-jahre-haft-wegen-schmuggel?l=en>; Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις στις οποίες οι αρχές αποφεύγουν να προβούν σε συλλήψεις- οι αφίξεις που συνοδεύονται από επαναπροωθήσεις δεν οδηγούν ποτέ σε συλλήψεις, ακολουθώντας τη λογική να μην αφήνουν ίχνη ή αποδεικτικά στοιχεία παρουσίας/αφίξεως στην ελληνική επικράτεια.

43 Ελληνική Αστυνομία (2023): Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης; <https://www.astynomia.gr/statistika-stoicheia/statistika-stoicheia/statistika-stoicheia-paranomis-metanastefsis/> (πρόσβαση στις 04.04.23).

44 Ελληνική Αστυνομία (2022): 16-08-2022: 386 συλλήψεις διακινητών μη νόμιμων μεταναστών στα Ελληνοτουρκικά χερσαία και θαλάσσια σύνορα το πρώτο 7μηνο του 2022 https://www.astynomia.gr/2022/08/16/16-08-2022-386-syllipseis-diakiniton-mi-nomimon-metanaston-sta-ellinotourkika-chersaia-kai-thalassia-synora-to-pto-7mino-tou-2022/?x_tr_sl=el&x_tr_tl=en&x_tr_hl=de&x_tr_pto=wapp (πρόσβαση στις 31.03.2023).

45 Ό.π.

46 Τάκης Θεοδωρικάκος (2023): <https://twitter.com/theodorikakosp/status/1611667608990011392> (πρόσβαση στις 31.03.2023).

Πηγές: 2017, 2018 και 2019, σύμφωνα με την ιστοσελίδα της Ελληνικής Αστυνομίας⁴⁷, 2022 όπως ανακοινώθηκε από τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη⁴⁸.

ΠΩΣ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΟΙ ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ: «ΤΑΥΤΟΠΟΙΗΣΗ» ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ

Οι συλλήψεις γίνονται συνήθως όταν οι αστυνομικοί ή οι αξιωματικοί της ακτοφυλακής γίνονται μάρτυρες του ατόμου ή των ατόμων που οδηγούν το όχημα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η σύλληψη πραγματοποιείται αμέσως κατά την άφιξη ή κατά την περισυλλογή ή διάσωση από την αστυνομία ή την ακτοφυλακή- η μαρτυρία του αξιωματικού και μόνο είναι αρκετή για να απαγγελθούν κατηγορίες κατά του/των ατόμου/ων. Επιπλέον, τα πορίσματά μας αποκαλύπτουν επίσης ότι οι συλλήψεις γίνονται με βάση **αυθαίρετα κριτήρια**, όπως:

- Το άτομο είναι το μόνο που μιλάει αγγλικά
- Το άτομο είναι το μόνο που δεν μιλάει αγγλικά
- Το άτομο είναι τουρκικής υπηκοότητας
- Το άτομο είναι το μόνο με διαφορετική εθνικότητα από την υπόλοιπη ομάδα.
- Το άτομο έστειλε ένα σήμα GPS καθοδόν⁴⁹
- Το άτομο που καθόταν δίπλα στο πεδάλιο
- Κανένας προφανής λόγος για τον οποίο “επιλέχθηκε” το συγκεκριμένο άτομο.⁵⁰

Οι αρμόδιες για τις συλλήψεις αρχές είναι είτε η αστυνομία, είτε οι συνοριοφύλακες, είτε οι λιμενικές αρχές/ακτοφυλακή. Δύο από τους ερωτηθέντες μας⁵¹ αναφέρουν επίσης ότι κάποιοι άνδρες χωρίς στολή τους αναχαίτισαν και τους κράτησαν δια της βίας κατά την άφιξή τους - αναφέρθηκαν σε αυτούς ως «κάποιου είδους μυστική αστυνομία»⁵². Οι εν λόγω αγνώστου ταυτότητας άνδρες φάνηκε

47 Ελληνική Αστυνομία (2023): Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης; <https://www.astynomia.gr/statistika-stoicheia/statistika-stoicheia/statistika-stoicheia-paranomis-metanastefsjs/> (πρόσβαση στις 04.04.23).

48 Τάκης Θεοδωρικάκος (2023): <https://twitter.com/theodorikakosp/status/1611667608990011392> (πρόσβαση στις 31.03.2023).

49 Υπόθεση 015, δικάσιμος στις 14.02.22 στη Σάμο.

50 Υπόθεση 014, δικάσιμος 05.12.22 στη Λέσβο (αναβλήθηκε).

51 Μία μετά τη διέλευση του ποταμού Έβρου και μία μετά την άφιξη στο νησί της Σάμου - συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 1, που διεξήχθη στις 18.12.22 και υπ' αριθ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23.

52 Απόσπασμα από τη συνέντευξη υπ' αριθ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23.

να συνδέονται ή τουλάχιστον να έρχονται σε επαφή με την αστυνομία και αργότερα μετέφεραν τους συλληφθέντες σε επίσημο αστυνομικό τμήμα. Όπως θυμάται ο Said, μεταφέρθηκε στο αστυνομικό τμήμα ενώ ήταν δεμένος με χειροπέδες στο πορτοπαγκάζ ενός αυτοκινήτου⁵³. Ο Χασάν οδηγήθηκε στο επίσημο αστυνομικό τμήμα μόνο μετά από πολυήμερη ανάκριση και αφού υπέγραψε το ένταλμα σύλληψής του⁵⁴.

Οι αρχές ενδέχεται επίσης να ανακρίνουν τους επιβάτες, ιδίως σε περιπτώσεις όπου τα άτομα που οδήγησαν το σκάφος δεν είναι άμεσα εμφανή. Οι ανακρίσεις αυτές επικεντρώνονται συνήθως στην εξακρίβωση του ποιός οδήγησε τη βάρκα ή το αυτοκίνητο, με μικρή διερεύνηση σχετικά με τον πραγματικό ρόλο ή τη σχέση του οδηγού με τους παράνομους διακινητές στον τόπο αναχώρησης ή άλλες συναφείς περιστάσεις. Ακόμη και μετά από ναυάγια, όταν οι επιζώντες βρίσκονται συχνά σε κατάσταση σοκ και τραύματος, η ταυτοποίηση του οδηγού φαίνεται να αποτελεί την πρώτη προτεραιότητα των αρχών. Σε μία υπόθεση που παρακολουθήσαμε από τη σύλληψη τον Νοέμβριο του 2021 έως την καταδίκη τον Μάιο του 2022, οι επιζώντες ενός ναυαγίου στο οποίο έχασαν τη ζωή τους 18 άνθρωποι ανέφεραν ότι τους ρωτούσαν για τον οδηγό αμέσως μετά την άφιξή τους στο νησί της Πάρου⁵⁵. Τους φρουρούσαν και τους είχαν κατασχέσει τα τηλέφωνα, ενώ δεν επιτρεπόταν σε κανέναν να τους μιλήσει, ούτε στους δημοσιογράφους ούτε στους τοπικούς εθελοντές που τους είχαν υποστηρίξει λίγες ώρες πριν. Ένας αξιωματούχος της ακτοφυλακής αναφέρθηκε μάλιστα σε αυτούς ως «κρατούμενους» ύποπτους για λαθρεμπόριο ανθρώπων και δολοφονία. Κατά συνέπεια, μέσα σε δύο ημέρες από την άφιξή τους, τρεις άνθρωποι αναγνωρίστηκαν ως δράστες και θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για το ταξίδι και για τους θανάτους.

Η αστυνομία συχνά επιλέγει μόνο έναν ή δύο μάρτυρες για ανάκριση, με κριτήριο παράγοντες όπως η γνώση της αγγλικής γλώσσας ή η προθυμία συνεργασίας⁵⁶. Για παράδειγμα, ένας από τους ερωτηθέντες μας αναφέρει ότι η αστυνομία πήγε εξ αρχής να ανακρίνει μόνο τους μόνους άνδρες επιβάτες⁵⁷. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι μαρτυρίες που παρέχονται από άλλους επιβάτες δεν υποβάλλονται συνήθως σε αντεξέταση ή επαλήθευση, ακόμη και σε μεταγενέστερο στάδιο, όταν ο μάρτυρας δεν εμφανίζεται για την ακροαματική διαδικασία, γεγονός που ενδεχομένως υπονομεύει την αξιοπιστία των εν λόγω αποδεικτικών στοιχείων.⁵⁸

“Οι αστυνομικοί δεν προσπαθούν να αντεξετάσουν ή να επαληθεύσουν την κατάθεση. Για να αποφύγουν τα πολλά προβλήματα, συνήθως παίρνουν μόνο μία κατάθεση από ένα άτομο που λέει ότι ‘οδηγούσε το αυτοκίνητο όταν μπήκαμε μέσα’. Αυτό λοιπόν είναι αρκετό για να συλλάβουν κάποιον και στη συνέχεια να τον στείλουν στον ανακριτή.”

- Χάρης Λαδής, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στην Αθήνα

53 Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 1, που διεξήχθη στις 18.12.22.

54 Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23.

55 Υπόθεση 07, δικάσιμος στις 05.05.22 στη Σύρο.

56 Συνέντευξη με εμπειρογνώμονα υπ' αριθ. 1, που διεξήχθη στις 20.12.22.

57 Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23.

58 Συνεντεύξεις με εμπειρογνώμονα υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23 και υπ' αριθ. 3, που διεξήχθη στις 02.02.23.

*“Το πρώτο πράγμα που έκαναν, ήταν να με ρωτήσουν:
‘Ποιος οδηγούσε το σκάφος;’
Προσπαθείς να τους πεις ότι ο Τούρκος οδηγός μας έφερε
εδώ και μετά έφυγε και κολύμπησε πίσω στην Τουρκία.
Ότι έτσι είναι πάντα. Κάθε ταξίδι, κάθε πλοίο.
Όλοι αναφέρουν το ίδιο πράγμα.
Αλλά την αστυνομία δεν τη νοιάζει.*

*Με ρώτησαν: ‘Εσύ οδηγούσες το σκάφος;’
Είπα: ‘Όχι’.
‘Ποιος οδηγούσε τότε το σκάφος;’
Είπα: ‘Δεν ξέρω’. ‘
Πώς δεν ξέρεις;’
Είπα: ‘Ήταν σκοτεινά’.
Μου είπαν: ‘Τότε ποιος οδηγούσε το σκάφος;’
Είπα: ‘Όλοι μας’.
Μου είπαν: ‘Εντάξει, πες μου έναν από αυτούς’.
Είπα: ‘Δεν ξέρω. Δεν θέλω να πω τίποτα, κανένα όνομα’.”*

- Χασάν

Τα άτομα ενοχοποιούν επίσης άθελά τους τον εαυτό τους παραδεχόμενα ότι οδήγησαν το σκάφος (ή το αυτοκίνητο), χωρίς να συνειδητοποιούν ότι αυτό συνιστά ποινικό αδίκημα⁵⁹. Σε μια υπόθεση στη Σάμο - την οποία παρακολουθήσαμε από τη σύλληψη του ατόμου το Νοέμβριο του 2020 μέχρι τη δίκη του το Μάιο του 2022 - ήταν η αδελφή του κατηγορούμενου που είχε πει με υπερηφάνεια στις αρχές ότι ο αδελφός της ήταν αυτός που είχε οδηγήσει το σκάφος.⁶⁰

Τα ποινικοποιημένα άτομα αναφέρουν ότι δεν τους δόθηκαν εξηγήσεις για τον λόγο της σύλληψής τους ούτε ενημερώθηκαν για τα δικαιώματά τους. Στην πραγματικότητα, όλοι οι ερωτηθέντες θυμούνται ότι δεν γνώριζαν γιατί συνελήφθησαν και τί τους συνέβαινε όταν χωρίστηκαν από τα άλλα άτομα με τα οποία είχαν φθάσει και οδηγήθηκαν στο αστυνομικό τμήμα- ορισμένοι δεν είχαν ακόμη καταλάβει την κατάστασή τους όταν οδηγήθηκαν ενώπιον του ανακριτή ή όταν μεταφέρθηκαν στη φυλακή. Ορισμένοι σημειώνουν επίσης ότι έλαβαν λανθασμένες πληροφορίες, για παράδειγμα ότι αυτό ήταν απλώς μέρος της κανονικής διαδικασίας ασύλου, ή ότι τους οδηγούσαν στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης.

“Δεν μπορούν να καταλάβουν γιατί, επειδή είναι μέρος της ομάδας. Όλη η ομάδα μένει ελεύθερη, αλλά αυτοί - ένα άτομο κάθε φορά - καταλήγουν στη φυλακή.”

- Δημήτρης Χούλης, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στο νησί της Σάμου

59 Συνέντευξη εμπειρογνομόνων υπ' αριθ. 1, που διεξήχθη στις 20.12.22 και υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23.

60 Υπόθεση 013, δικάσιμος στις 19.05.22 στη Σάμο.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι καταγράψαμε μία περίπτωση κατά την οποία οι κατηγορίες απαγγέλθηκαν αρκετό καιρό μετά την άφιξη της ομάδας⁶¹. Όταν ο Α. Β. έφτασε στη Λέσβο μαζί με άλλα 28 άτομα τον Μάρτιο του 2020, η αστυνομία δεν συνέλαβε κανέναν. Μόλις ένα χρόνο αργότερα κατηγορήθηκε για την οδήγηση του σκάφους, με βάση την κατάθεση δύο αξιωματικών του λιμενικού σώματος, ο ένας εκ των οποίων κατέθεσε μήνες μετά την άφιξη του Α. Β. στην Ελλάδα και μήνες μετά τη μεταφορά του ίδιου του Α. Β. από το νησί.

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΚΡΑΤΗΣΗ

Όπως και να έχει, αφού οι αρχές «ταυτοποιήσουν» τον «ένοχο/ενόχους», είτε αμέσως μετά την άφιξη είτε αφού ανακρίνουν ορισμένους από τους επιβάτες, το άτομο ή τα άτομα αυτά διαχωρίζονται από την υπόλοιπη ομάδα και τίθενται υπό αστυνομική κράτηση. Στη συνέχεια ανακρίνονται και μπορεί να τους ζητηθεί να υπογράψουν μια δήλωση ή ομολογία, συνήθως γραμμένη στα ελληνικά, μια γλώσσα που πιθανόν να μην καταλαβαίνουν. Αυτό συνέβη σε όλους τους ερωτηθέντες μας, οι οποίοι δεν έλαβαν μετάφραση του εγγράφου αυτού. Επιπλέον, αρκετοί συνεντευξιαζόμενοι αναφέρουν ότι οι αστυνομικοί γράφουν και διατυπώνουν καταθέσεις χωρίς να έχει προηγηθεί ανάκριση ή το άτομο να έχει απαντήσει σε οποιαδήποτε ερώτηση.⁶²

“Αλλά ο αστυνομικός έγραφε και έγραφε. - Δεν είπα τίποτα. Αλλά παρόλα αυτά έγραφε.”

- Σαϊντ

Κατά τη διάρκεια της αστυνομικής κράτησης, όλοι οι ερωτηθέντες αναφέρουν ότι κλείστηκαν σε ένα μικρό δωμάτιο για τρεις έως και 16 ημέρες, παρόλο που η ελληνική νομοθεσία ορίζει ότι στην περίπτωση εγκλημάτων που «συλλαμβάνονται επ’ αυτοφώρω», οι κατηγορούμενοι πρέπει να προσάγονται ενώπιον δικαστηρίου εντός τριών ημερών από τη σύλληψη για να αποφασιστεί η νομιμότητα της σύλληψης και της προσωρινής τους κράτησης⁶³. Οι περισσότεροι αφηγούνται ότι κατά τη διάρκεια αυτής της κράτησης δεν υπήρχε καμία επικοινωνία από την αστυνομία και δεν γνώριζαν γιατί τους κρατούσαν εκεί, για πόσο καιρό θα έπρεπε να παραμείνουν εκεί ή τι θα τους συνέβαινε. Κατά τη διάρκεια αυτού του χρονικού διαστήματος, τους είχαν αφαιρέσει τα τηλέφωνα τους, **δεν είχαν τη δυνατότητα να επικοινωνήσουν με κανέναν ή να λάβουν πληροφορίες σχετικά με την πρόσβαση σε νομικές συμβουλές και εκπροσώπηση**. Ο Μουσαφίρ είναι ο μόνος συνεντευξιαζόμενος που αναφέρει ότι του προσφέρθηκε δικηγόρος στο αστυνομικό τμήμα, αλλά δεν μπόρεσε να πληρώσει την αμοιβή που απαιτούνταν για να τον προσλάβει. Οι δικηγόροι από τους οποίους πήραμε συνέντευξη επιβεβαιώνουν ότι, σύμφωνα με την εμπειρία τους, αυτό είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο.

61 Υπόθεση 014, δικάσιμος στις 05.12.22 στη Λέσβο (αναβλήθηκε).

62 Συνεντεύξεις με το ποινικοποιημένο άτομο υπ’ αριθ. 1, που διεξήχθη στις 18.12.22., και υπ’ αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.2023.

63 Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου (2015): The practice of pre-trial detention in Greece.
<https://www.fairtrials.org/app/uploads/2022/01/The-Practice-of-pre-trial-detention-in-Greece.pdf>

“(...) Ακόμα κι αν ένας συλληφθείς είναι καλά ενημερωμένος και προετοιμασμένος και αρκετά γρήγορος ώστε να πει από την πρώτη στιγμή: ‘Θέλω να επικοινωνήσω με αυτόν τον δικηγόρο’, οι αστυνομικοί θα κάνουν ό,τι μπορούν για να τον εμποδίσουν να το κάνει. (...) Αυτό μπορεί να γίνει είτε μέσω επιβαρύνσεων κάθε είδους, όπως ‘δεν μπορείς να τηλεφωνήσεις αυτή τη στιγμή και χρειάζεσαι τηλεφωνική κάρτα και εμείς δεν έχουμε τηλεφωνική κάρτα’, είτε μπορεί επίσης να συμβεί μέσω του εκφοβισμού του και λέγοντάς του ‘ένας δικηγόρος θα σε καταστρέψει, δεν είναι καλή συμβουλή, αν πεις απλώς την αλήθεια να είσαι σίγουρος ότι ο δικαστής θα δείξει έλεος’, τέτοιου είδους πράγματα”.

- Χάρης Λαδής, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στην Αθήνα

Ως επί το πλείστον, **δεν παρίστανται διερμηνείς** ή η διερμηνεία είναι ανεπαρκής. Από τους πέντε ερωτηθέντες, ενώ όλοι είχαν διερμηνέα κατά τη διάρκεια της ανάκρισής τους στο αστυνομικό τμήμα, τρεις αναφέρουν ότι **δεν μιλούσαν την ίδια γλώσσα ή δεν καταλάβαιναν ο ένας τον άλλον επαρκώς**.⁶⁴ *This lack of interpretation services is also confirmed by all the lawyers we interviewed who work with individuals arrested for smuggling offences. (Not translated)*

“Είχαμε περιπτώσεις των οποίων η μητρική γλώσσα είναι η αραβική, είχαν μεταφραστή στα φαρσί, ή έναν ομιλητή των φαρσί που είχε μεταφραστή στα τουρκικά. Απλά γράφουν ό,τι θέλουν και στέλνουν την υπόθεση στον εισαγγελέα”.

- Βίκυ Αγγελίδου, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στο νησί της Λέσβου

Σύμφωνα με έναν από τους δικηγόρους, δεν είναι ασυνήθιστο οι αστυνομικοί που διεξάγουν την προκαταρκτική έρευνα να προσπαθούν να «πείσουν» τον συλληφθέντα ότι τα αγγλικά του είναι αρκετά καλά για την ανάκριση και να αρνούνται τη διερμηνεία στη μητρική του γλώσσα.⁶⁵ Η διερμηνεία από τα ελληνικά στα αγγλικά και αντιστρόφως γίνεται συνήθως από έναν απλό αστυνομικό που μιλάει κάποια αγγλικά και όχι από επίσημο διερμηνέα. Η πρακτική αυτή αναφέρεται ως επαναλαμβανόμενη εμπειρία από τον δικηγόρο.

⁶⁴ Για τον Σαϊντ, από το Μαρόκο, ο μεταφραστής ήταν Σύρος. Για τον Μουσαφίρ, από το Αφγανιστάν, που μιλούσε Παστού, ο μεταφραστής ήταν Ιρανός, που μιλούσε Φαρσί. Για τον Χασάν, από τη Συρία, ο μεταφραστής ήταν Αλγερινός.

⁶⁵ Συνέντευξη εμπειρογνώμονα υπ' αριθ. 3, που διεξήχθη στις 02.02.23.

“Λένε: ‘Δεν μιλάς αγγλικά; Πες γεια. Να, βλέπεις, καταλαβαίνεις τα πάντα, οπότε δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα’. Επειδή κάνουν ό,τι μπορούν για να πάρουν (...) μια αυτοενοχοποιητική κατάθεσή του πριν εμφανιστεί δικηγόρος. Σε πολλές περιπτώσεις, δεν έχουν καν μεταφραστή στα αγγλικά και χρησιμοποιούν έναν αστυνομικό από το αστυνομικό τμήμα που μιλάει αγγλικά”.

- Χάρης Λαδής, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στην Αθήνα

Το περιγραφόμενο σκηνικό συνιστά σοβαρή παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των συλληφθέντων σύμφωνα τόσο με την ελληνική όσο και με την ευρωπαϊκή νομοθεσία όσον αφορά το δικαίωμά τους σε δίκαιη δίκη.⁶⁶ Είναι ζωτικής σημασίας για οποιονδήποτε συλληφθέντα να έχει πλήρη κατανόηση των νομικών συνεπειών των δηλώσεων και των πράξεών του, καθώς και της συνολικής του κατάστασης. Επιπλέον, πρέπει να διασφαλίζεται η πρόσβαση σε διερμηνέα και σε νομική υπεράσπιση σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, ώστε να δίνεται η δυνατότητα στα συλληφθέντα άτομα να συμμετέχουν αποτελεσματικά και να υπερασπίζονται τον εαυτό τους έναντι των κατηγοριών που τους αποδίδονται.

BIA

Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι άνθρωποι υφίστανται επίσης σωματική, λεκτική ή ψυχολογική κακοποίηση κατά τη διάρκεια της σύλληψης και της κράτησης. Ενημερωθήκαμε για αρκετές περιπτώσεις κατά τις οποίες συλληφθέντα άτομα υπέστησαν βία με σκοπό τον εξαναγκασμό σε ομολογία, και για άλλες περιπτώσεις στις οποίες η βία δεν είχε κανένα προφανή στόχο εκτός από την κακομεταχείριση και τον εξευτελισμό. Τρεις ερωτηθέντες ανακαλούν τη χρήση βίας κατά τη διάρκεια της -όπως συνειδητοποιήσαν αργότερα- σύλληψής τους- υπέστησαν άγριο ξυλοδαρμό και ένα άτομο απειλήθηκε ακόμη και με όπλο, με τον επιτιθέμενο να ρίχνει πυροβολισμούς κοντά του.⁶⁷ Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το άτομο αυτό και οι άλλοι επιβάτες που ταξίδευαν μαζί του συνελήφθησαν από άτομα με πολιτικά, τα οποία τους πέρασαν χειροπέδες και τους έβαλαν στο πορτμπαγκάζ ενός αυτοκινήτου. Εκείνη τη στιγμή φοβήθηκε ότι είχε απαχθεί από κύκλωμα εμπορίας οργάνων. Και οι πέντε ερωτηθέντες αναφέρουν διάφορες μορφές βίας και κακοποίησης κατά τη διάρκεια της κράτησής τους στο αστυνομικό τμήμα. Τρεις από τους ερωτηθέντες περιγράφουν ότι η κάμερα καταγραφής κάποια στιγμή κατά τη διάρκεια της ανάκρισης είχε απενεργοποιηθεί, ενώ δέχτηκαν σκληρό ξυλοδαρμό από τους ανακριτές.⁶⁸ Η προσέγγιση αυτή υποδηλώνει όχι μόνο ότι οι υπεύθυνοι αστυνομικοί γνώριζαν ότι η συμπεριφορά τους ήταν παράνομη, καθώς την απέκρυπταν με την διακοπή της καταγραφής από την κάμερα, αλλά και ότι η χρήση βίας είχε ως στόχο να εξαναγκάσει σε απαντήσεις ή σε ομολογία ότι οδηγούσαν το σκάφος. Ένας από τους ερωτηθέντες ανακαλεί να ξυλοκοπείται από έναν αστυνομικό και μετά το τέλος της ανάκρισης, πίσω στο μικρό δωμάτιο όπου κρατούνταν μόνος του.⁶⁹ Επιπροσθέτως, δύο ερωτηθέντες αναφέρουν ότι αναγκάστηκαν να γδυθούν εντελώς και να εκτελέσουν εξευτελιστικές πράξεις μπροστά στους αστυνομικούς πριν καν αρχίσει η ανάκριση.⁷⁰ Ο Said αναφέρει επίσης ότι στερήθηκε τροφή και νερό κατά τη διάρκεια αυτών των ανακρίσεων. Αρκετοί ερωτηθέντες περιγράφουν ότι κρύωναν, ότι δεν είχαν κουβέρτα ή ότι δεν μπορούσαν να κλείσουν τα παράθυρα, καθώς και τη συνεχή παρακολούθηση

66 Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2022): Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights; https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_criminal_eng.pdf (πρόσβαση στις 28.03.23).

67 Συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23, υπ' αριθ. 4, που πραγματοποιήθηκε στις 04.03.23, και, τέλος, υπ' αριθ. 1, που πραγματοποιήθηκε στις 18.12.22.

68 Συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ' αριθ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23, υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23 και υπ' αριθ. 4, που διεξήχθη στις 04.03.23.

69 Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 3, που διεξήχθη στις 25.02.23

70 Συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ' αριθ. 1, που διεξήχθη στις 18.12.22, και υπ' αριθ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23.

από κάμερες ακόμη και στην τουαλέτα καθ' όλη τη διάρκεια της κράτησής τους στο αστυνομικό τμήμα, η οποία διήρκεσε έως και 16 ημέρες.⁷¹

Οι μαρτυρίες για τακτική και συστηματική βία που ασκείται από την ελληνική αστυνομία καταδεικνύουν την υψηλή πιθανότητα κακοποίησης και παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που υφίστανται οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια της κράτησής τους και υπογραμμίζουν τη συνεπαγόμενη ευαλωτότητα των ατόμων που πλήττονται από αυτή την πρακτική ποινικοποίησης.

“Το απόγευμα λοιπόν. Υπήρχε μια κάμερα που δούλευε όλη την ώρα. Έκλεισαν την κάμερα και έκλεισαν την πόρτα. Και ζήτησαν από τον μεταφραστή να φύγει από το δωμάτιο και είχαν μαζί τους ένα μπαστούνι. Ένα πλαστικό ραβδί. Μου ζήτησαν να βγάλω τα ρούχα μου. Το οποίο και έκανα. Ήμουν τόσο ντροπαλός γι’ αυτό. Γιατί κανείς δεν με είχε δει γυμνό σε όλη μου τη ζωή. Μόνο η μαμά μου όταν ήμουν παιδί. Και άρχισαν να με χτυπούν. Και ένας από αυτούς (...) με χτύπησε στο πρόσωπο. Και με χαστούκισε πάνω από δέκα φορές. Το ορκίζομαι. (...) Με χαστούκισαν στο πρόσωπο. Με χτύπησαν, άρχισαν να μιλάνε άσχημα λόγια στα ελληνικά, τα οποία έμαθα αργότερα. Και τότε σκέφτηκα, σταματήστε όλα αυτά, όπως μόνο αυτή τη λέξη, όπως σταματήστε κύριε! Ξέρετε, απλά σταματήστε. Και μετά μου ζήτησαν να ξαναβάλω τα ρούχα μου. Μετά (...) μου είπαν: ‘Εντάξει, μίλα’. Είπα: ‘Τι θέλετε να πω; Πείτε μου και θα το πω’.”

- Χασάν

Οι μαρτυρίες αυτές των ερωτηθέντων καταδεικνύουν κατάφωρη παραβίαση του άρθρου 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το οποίο απαγορεύει κάθε μορφή βασανιστηρίων, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης και τιμωρίας. Επιπλέον, υπονομεύουν την αξιοπιστία οποιασδήποτε μαρτυρίας ή παραδοχής ενοχής που λαμβάνεται υπό τέτοιες συνθήκες. Αυτό είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό καθώς οι μαρτυρίες αυτές συχνά αποτελούν κρίσιμα - μερικές φορές τα μόνα - αποδεικτικά στοιχεία βάσει των οποίων καταδικάζεται ένα άτομο, όπως αναλύεται στο κεφάλαιο «αποφάσεις και ποινές». Με τη σειρά του, αυτό παραβιάζει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, όπως περιγράφεται στο άρθρο 6 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁷¹ Συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ’ αριθ. 1, που διεξήχθη στις 18.12.22, υπ’ αριθ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23, και τέλος υπ’ αριθ. 4, που διεξήχθη στις 04.03.23

7. ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΚΡΑΤΗΣΗ

Κατά την προκαταρκτική εξέταση, ο ανακριτής ή ο δικαστής εξετάζει τα διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία για να καθορίσει αν αυτά είναι επαρκή για την άσκηση κατηγορίας κατά του προσώπου και αν μπορεί να τεθεί υπό προσωρινή κράτηση εν αναμονή της δίκης ή να αφεθεί ελεύθερος με εγγύηση υπό όρους, όπως η τακτική παρουσία στο αστυνομικό τμήμα⁷² ή η απαγόρευση εξόδου από τη χώρα.

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, η προσωρινή κράτηση εξυπηρετεί διπλό σκοπό: να αποτρέψει τον κίνδυνο νέων εγκλημάτων και να διασφαλίσει την παρουσία του κατηγορούμενου κατά την έρευνα ή την εκδίκαση καθώς και στην εκτέλεση της δικαστικής απόφασης.⁷³ Η προσωρινή κράτηση αποτελεί ένα μέτρο το οποίο περιορίζει αυστηρά την προσωπική ελευθερία ενός ατόμου. Τόσο η ελληνική όσο και η ευρωπαϊκή νομοθεσία προϋποθέτουν ότι η προσωρινή κράτηση πρέπει να αποτελεί έσχατο μέτρο και να εφαρμόζεται μόνο σε περιπτώσεις όπου οι εναλλακτικές λύσεις δεν μπορούν να διασφαλίσουν την παρουσία του κατηγορούμενου στη δίκη. Στην Ελλάδα, η προσωρινή κράτηση για μία κατηγορία δεν μπορεί να υπερβαίνει το ένα έτος στην περίπτωση κακουργημάτων ή τους έξι μήνες στην περίπτωση πλημμελημάτων. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, η προσωρινή κράτηση μπορεί να παραταθεί για έξι ή τρεις μήνες κατ' ανώτατο όριο αντίστοιχα, με ειδικά αιτιολογημένη απόφαση που τεκμηριώνει την ανάγκη για μια τέτοια εξαίρεση.⁷⁴ Επιπλέον, σύμφωνα με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, πρέπει να αιτιολογείται πειστικά η απόφαση που διατάσσει την προσωρινή κράτηση, ενώ πρέπει να εξετάζονται όλα τα στοιχεία που υποστηρίζουν ή αντικρούουν την ύπαρξη πραγματικής ανάγκης κράτησης και τα σχετικά επιχειρήματα πρέπει να παρατίθενται στη δικαστική απόφαση.

ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ ΚΡΑΤΗΣΗΣ

Όταν θέσαμε ερώτημα σχετικά με τα τρέχοντα δεδομένα και στατιστικά στοιχεία σχετικά με την προσωρινή κράτηση υπηκόων τρίτων χωρών που κατηγορούνται για λαθρεμπόριο, το ελληνικό Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη απάντησε ότι στις 28.02.2023, **συνολικά 634 άτομα βρίσκονται υπό προσωρινή κράτηση για «παράνομη διακίνηση».**

Ωστόσο, οι αρμόδιες αρχές δεν προσκόμισαν πρόσφατα στοιχεία ή στατιστικές σχετικά με τη συχνότητα και τη διάρκεια της προσωρινής κράτησης, μετατρέποντας το θέμα της προσωρινής κράτησης σε άλλη μία μαύρη τρύπα.

Σύμφωνα με τους ερωτηθέντες δικηγόρους, εντάλματα προσωρινής κράτησης εκδίδονται συνήθως για υπηκόους τρίτων χωρών που κατηγορούνται για λαθρεμπόριο, χωρίς να λαμβάνονται επαρκώς υπόψη οι ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης. Αυτό συνάδει με άλλες εκθέσεις, οι οποίες αναφέρουν ότι απλώς και μόνο η έλλειψη μόνιμης κατοικίας θεωρείται συχνά αποφασιστικός παράγοντας για την έκδοση διατάγματος προσωρινής κράτησης⁷⁵ - ένα χαρακτηριστικό που ισχύει για όλους όσους συλλαμβάνονται κατά την άφιξη. Επιπλέον, η παρούσα έρευνα δείχνει ότι τα διατάγματα προσωρινής κράτησης σπάνια περιλαμβάνουν αναφορές σε συγκεκριμένα αποδεικτικά στοιχεία ή επιχειρήματα που παρουσιάστηκαν από την υπεράσπιση.⁷⁶ Η Ελλάδα έχει επανειλημμένα καταγγελλθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) για την υπερβολική χρήση της

⁷² Για δύο από τους ερωτηθέντες μας (αρ. 3 και αρ. 5), οι οποίοι έπρεπε να παρουσιάζονται στο αστυνομικό τμήμα του νησιού της Σάμου κατά τη διάρκεια της αναμονής της δίκης τους, αυτό κυμαινόταν από μία φορά την εβδομάδα έως μία φορά το μήνα.

⁷³ Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου (2015): The practice of pre-trial detention in Greece.

⁷⁴ Άρθρο 287 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

⁷⁵ See for example: Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου (2015): The Practice of pre-trial detention in Greece.

⁷⁶ Ό.π.

προσωρινής κράτησης⁷⁷, υπογραμμίζοντας ότι η απόφαση για την προσωρινή κράτηση πρέπει να είναι επαρκώς αιτιολογημένη και να μην βασίζεται σε «στερεότυπες μορφές λέξεων και γενικά επιχειρήματα».⁷⁸ Η συγκεκριμένη κατάσταση, σε συνδυασμό με τις συστηματικές παραβιάσεις των δικαιωμάτων των αλλοδαπών κατηγορούμενων κατά τη διάρκεια της προκαταρκτικής εξέτασης, όπως η έλλειψη ή η εσφαλμένη διερμηνεία και η έλλειψη νομικής υποστήριξης, αυξάνουν σημαντικά την πιθανότητα προσωρινής κράτησης των μεταναστών που αντιμετωπίζουν κατηγορίες για παράνομη διακίνηση.

Οι υποθέσεις υπό εξέταση για την παρούσα μελέτη αντικατοπτρίζουν αυτό το πρόβλημα, καθώς **το 84 % των υποθέσεων υποβλήθηκε σε προσωρινή κράτηση** και μόνο το 16 % αφέθηκε ελεύθερο με περιοριστικούς όρους. Από τις 95 περιπτώσεις που καταγράφηκαν, σε 25 περιπτώσεις δεν ήταν δυνατόν να προσδιοριστεί αν το άτομο είχε τεθεί υπό προσωρινή κράτηση ή όχι. Από τις υπόλοιπες 70 περιπτώσεις, 59 είχαν τεθεί υπό προσωρινή κράτηση, ενώ 11 όχι. Αξίζει να σημειωθεί ότι 7 από αυτές τις 11 περιπτώσεις συνέβησαν στο νησί της Σάμου, το οποίο αποτελεί τη μόνη γνωστή εξαίρεση στην πρακτική της προσωρινής κράτησης στην Ελλάδα (περισσότερες πληροφορίες θα ακολουθήσουν παρακάτω). Όταν τα στοιχεία αξιολογούνται χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι δικαστικές αποφάσεις στη Σάμο, το ποσοστό ανέρχεται στο 93%.

Για τα άτομα που μόλις έφτασαν στην Ελλάδα, η προσωρινή κράτηση περιορίζει σημαντικά τη δυνατότητά τους να λάβουν επαρκή νομική βοήθεια και άλλες μορφές υποστήριξης, δεδομένου ότι συνήθως δεν έχουν προηγούμενες σχέσεις με τη χώρα και δεν μιλούν τη γλώσσα, πόσο μάλλον γνώση του νομικού συστήματος και χρήσιμα σημεία επαφής για να απευθυνθούν ή να επικοινωνήσουν από τη φυλακή.

Η συλλογή δεδομένων αναφορικά με τη διάρκεια της προσωρινής κράτησης μέσω της παρακολούθησης των δικών αποτελεί πρόκληση, καθώς οι δικαστικές διαδικασίες μπορεί να αναφέρουν απλώς μόνο αν ένα άτομο έχει τεθεί υπό προσωρινή κράτηση ή όχι, και όχι απαραίτητα την ημερομηνία της σύλληψης. Η ακριβής διάρκεια της προσωρινής κράτησης είναι συχνά άγνωστη εάν τα δεδομένα για μια υπόθεση λαμβάνονται αποκλειστικά μέσω της παρακολούθησης της δίκης. Για τις υποθέσεις στις οποίες η διάρκεια της προσωρινής κράτησης μπόρεσε να εξακριβωθεί (34), η μέση διάρκειά της ήταν 8 μήνες. Η ετήσια έκθεση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για τις ποινικές στατιστικές έδειξε ότι, μέχρι τις 31.01.21, η μέση διάρκεια της προσωρινής κράτησης όλων των ατόμων στην Ελλάδα ήταν 13,2 μήνες,⁷⁹ ενώ ένα στα τέσσερα άτομα κρατούνταν για περισσότερο από ένα χρόνο.⁸⁰

ΕΛΛΕΙΨΗ ΝΟΜΙΚΗΣ ΕΚΠΡΟΣΩΠΗΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Μόνο ένας από τους ερωτηθέντες είχε νομική εκπροσώπηση κατά την προκαταρκτική ακρόαση ενώπιον του ανακριτή. Ο Σαϊντ δηγγείται ότι του ανατέθηκε ένας κρατικός δικηγόρος- ωστόσο, προσθέτει, ο δικηγόρος δεν μίλησε ούτε τον υπερασπίστηκε κατά τη διάρκεια της ακρόασης.⁸¹ Αυτό συνάδει με προηγούμενες μελέτες που εξετάζουν την κατάσταση των αλλοδαπών κατηγορούμενων κατά τη διάρκεια προκαταρκτικών εξετάσεων,⁸² από τις οποίες διαπιστώθηκε ότι οι κατηγορούμενοι δεν ενημερώνονται επαρκώς για το δικαίωμά τους να έχουν δικηγόρο και ότι το γεγονός ότι οι διορισμένοι από το κράτος δικηγόροι έχουν ελάχιστο χρόνο για να προετοιμαστούν περιορίζει την ικανότητά τους να παρέχουν αποτελεσματική υπεράσπιση. Οι εμπειρίες που αναφέρθηκαν από τους δικηγόρους από τους οποίους πήραμε συνέντευξη επιβεβαιώνουν ότι η πλειονότητα των ατόμων που εκπροσώπησαν σε μεταγενέστερο στάδιο της ποινικής τους διαδικασίας είτε δεν είχαν καμία

77 Dimitrios Dimopoulos v. Greece (App. No 49658/09, Judgment from 09/10/2012)

78 See for example Yagci and Sargin v Turkey, App 16419/90, 16426/90, 8 June 1995, para 52, or Smirnova v Russia, App 46133/99, 48183/99, 24 July 2003, para 63.

79 Ο ευρωπαϊκός μέσος όρος είναι 4,5 μήνες.

80 Συμβούλιο της Ευρώπης (2021): Space I - 2021.

81 Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 1, που διεξήχθη στις 18.12.22.

82 Βλ. π.χ.: Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου (2015): The Practice of pre-trial detention in Greece.

προηγούμενη νομική εκπροσώπηση είτε τους ανατέθηκε ένας διορισμένος από το κράτος δικηγόρος, ο οποίος συνήθως δεν μπορούσε να προσφέρει επαρκή βοήθεια.⁸³

“[Οι δικηγόροι που διορίζονται από το κράτος] εξυπηρετούν πρωτίστως τον σκοπό της φαινομενικής συμμόρφωσης με το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, παρά τη διασφάλιση επαρκούς υπεράσπισης. Ουσιαστικά, στα άτομα ανατίθεται νομική εκπροσώπηση για την εκπλήρωση των τυπικών υποχρεώσεων, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η αποτελεσματικότητά τους.”

- Χάρης Λαδής, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στην Αθήνα

“Τις περισσότερες φορές, επειδή οι διορισμένοι από το κράτος δικηγόροι δεν έχουν [ούτε] διερμηνείς ούτε χρόνο, δεν μπορούν να συναντήσουν τον κατηγορούμενο πριν από τη δίκη, πράγμα εντελώς προβληματικό.”

- Βίκυ Αγγελίδου, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στο νησί της Λέσβου

Αυτό είναι ακόμη πιο προβληματικό, καθώς η προκαταρκτική εξέταση δεν είναι μόνο καθοριστική για την προοπτική της προσωρινής κράτησης, αλλά επίσης, σύμφωνα με όλους τους ερωτηθέντες δικηγόρους, αντιπροσωπεύει ένα κρίσιμο βήμα στο σύνολο της νομικής διαδικασίας. Η παρουσία ενός ικανού και κινητοποιημένου δικηγόρου μπορεί να έχει σημαντικό αντίκτυπο στην έκβαση της υπόθεσης, ακόμη και μόνο με το να εξηγήσει σωστά την κατάσταση στους κατηγορούμενους και να διασφαλίσει ότι δεν θα πουν κατά λάθος κάτι που θα μπορούσε αργότερα να χρησιμοποιηθεί εναντίον τους. Για παράδειγμα, στην προαναφερθείσα υπόθεση του Α. Β., δικηγόρος από νομική οργάνωση με εμπειρία σε τέτοιες υποθέσεις παρουσίασε κατά την προκαταρκτική εξέταση αποδεικτικά στοιχεία βίντεο που αποδεικνύουν ότι ο κατηγορούμενος δεν βρισκόταν στο πηδάλιο του σκάφους. Παρόλο που τα στοιχεία αυτά δεν οδήγησαν στην απόρριψη των κατηγοριών, είχαν ως αποτέλεσμα την άρση του μέτρου της προσωρινής κράτησης του Α. Β.⁸⁴ Ταυτόχρονα, η υπόθεση υπογραμμίζει επίσης ότι οι αυθαίρετες κατηγορίες που προέβαλε η αστυνομία είχαν μεγαλύτερη βαρύτητα για τον ανακριτή από ό,τι τα αποδεικτικά στοιχεία βίντεο, παρόλο που διατυπώθηκαν έξι μήνες μετά την άφιξη του κατηγορούμενου. Το περιστατικό αυτό δεν φαίνεται να είναι μοναδικό, καθώς ένας άλλος δικηγόρος στο νησί της Σάμου ανέφερε παρόμοια εμπειρία.

“Είχαμε ακόμη και βίντεο που αποδείκνυε ότι δεν καθόταν έστω και κοντά στο τιμόνι. Ωστόσο, του απαγγέλθηκαν κατηγορίες.”

- Δημήτρης Χούλης, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στο νησί της Σάμου

⁸³ Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις δυσκολίες που συνδέονται με την εκπροσώπηση από διορισμένο από το κράτος δικηγόρο παρέχονται στο κεφάλαιο “Προβλήματα νομικής υπεράσπισης”.

⁸⁴ Υπόθεση Ο14, δικάσιμος στις 05.12.22 στη Λέσβο (αναβλήθηκε).

Σε κανένα από τα ερωτηθέντα άτομα δεν μεταφράστηκαν τα έγγραφα του φακέλου τους στη μητρική τους γλώσσα - με μία εξαίρεση, κανείς δεν είχε διερμηνέα κατά την προκαταρκτική εξέταση. Περιγράφουν τις ακροαματικές διαδικασίες τους ως μια διμερή συνομιλία στα ελληνικά μεταξύ του εισαγγελέα και του δικαστή, ενώ οι ίδιοι δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν ή να κατανοήσουν τί συνέβαινε.

Εν ολίγοις, οι μαρτυρίες των ερωτηθέντων, καθώς και οι εμπειρίες των δικηγόρων, δείχνουν ότι η χρονική περίοδος μεταξύ της σύλληψης και της προκαταρκτικής εξέτασης χαρακτηρίζεται από πλημμυρείς έρευνες και ελλιπή συλλογή αποδεικτικών στοιχείων, καθώς και από βαρύτατες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που διαπράττονται από τις αρχές. Οι κατηγορούμενοι στερούνται συστηματικά την ενημέρωση σχετικά με τους λόγους της σύλληψής τους και τη γνώση των δικαιωμάτων τους, καθώς και τη μετάφραση/διερμηνεία και την επαρκή νομική συνδρομή. Τα πορίσματα αυτά συμβαδίζουν με άλλες έρευνες που έχουν διεξαχθεί σχετικά με την κατάσταση των αλλοδαπών εντός του ελληνικού νομικού συστήματος.⁸⁵ Η διάχυτη χρήση βίας και εξευτελιστικής μεταχείρισης επιδεινώνει περαιτέρω την κατάσταση και τελικά υπονομεύει την αξιοπιστία και τη νομιμότητα της όλης διαδικασίας.

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗΣ ΚΡΑΤΗΣΗΣ

Οι υπήκοοι τρίτων χωρών που τίθενται υπό προδικαστική κράτηση αμέσως μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες στην πρόσβαση σε νομική εκπροσώπηση και δικηγόρο. Ορισμένοι από τους ερωτηθέντες προσεγγίστηκαν από δικηγόρους ενώ βρίσκονταν στη φυλακή, οι οποίοι προσφέρθηκαν να τους εκπροσωπήσουν, ωστόσο ζήτησαν δυσανάλογα υψηλά χρηματικά ποσά.⁸⁶ Όσοι εκπροσωπήθηκαν από διορισμένο από το κράτος δικηγόρο δεν συναντήθηκαν μέχρι την δικάσιμο, ή και καθόλου.⁸⁷

Σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, οι πληροφορίες σχετικά με τις δικάσιμους και τις κατηγορίες κοινοποιούνταν μόνο στα ελληνικά. Κατά συνέπεια, οι κατηγορούμενοι βασιζόνταν στη μετάφραση που παρείχαν άλλοι ελληνόφωνοι μέσα στη φυλακή για να προετοιμαστούν για τη δίκη τους- αυτό παραβιάζει το δικαίωμα συμμετοχής με αποτελεσματικό τρόπο κατά τη διαδικασία της δίκης και προσθέτει έναν επιπλέον παράγοντα άγχους σε μια ήδη δύσκολη κατάσταση, όπως περιγράφει ο Σαΐντ:

“Έτσι, όταν πήρα την έκθεσή μου στα ελληνικά, ήταν άλλος ένας ψυχολογικός τρόμος, επειδή ο καθένας μου έδινε διαφορετική μετάφραση ή εξήγηση.”

Κατά συνέπεια, κανένας από τους ερωτηθέντες δεν είχε πλήρη ενημέρωση για τις κατηγορίες που του απαγγέθηκαν ή για τις ενδεχόμενες ποινές που αντιμετώπιζε πριν από την πρώτη δικάσιμο. Αυτή η έλλειψη πληροφόρησης δημιουργεί σημαντικά προβλήματα στους κατηγορούμενους κατά την προετοιμασία της υπεράσπισής τους και την παρουσίασή τους ενώπιον του δικαστηρίου. Προκειμένου να διαφυλαχθεί το δικαίωμά τους σε δίκαιη δίκη, όπως κατοχυρώνεται τόσο στην ελληνική νομοθεσία, όσο και στην νομοθεσία της ΕΕ, είναι ζωτικής σημασίας να διασφαλιστεί ότι οι κατηγορούμενοι για έγκλημα έχουν πρόσβαση σε όλες τις σχετικές πληροφορίες σχετικά με την υπόθεσή τους και τις πιθανές συνέπειες και ότι τους παρέχεται διερμηνεία και νομική υποστήριξη κατά τη διάρκεια της διαδικασίας.

⁸⁵ Βλ. για παράδειγμα: Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου (2015): The Practice of pre-trial detention in Greece.

⁸⁶ Ο Mousafir αναφέρει ότι του προσφέρθηκε να εκπροσωπηθεί από δικηγόρο έναντι 25.000€, όπως αναφέρεται στη συνέντευξη υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23. Ο ερωτηθείς υπ' αριθ. 1, με συνέντευξη που πραγματοποιήθηκε στις 18.12.22, προσεγγίστηκε επίσης από ιδιωτικό δικηγόρο μέσα στη φυλακή.

⁸⁷ Όπως αναφέρθηκε στις συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ' αριθ. 4, που διεξήχθη στις 04.03.23, και υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23.

Επιπλέον, είναι γνωστό ότι οι ελληνικές φυλακές παραβιάζουν θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και δεν εγγυώνται την ευημερία και την ασφάλεια των κρατουμένων. Αυτό έχει επανειλημμένα καταγραφεί και επισημανθεί από την Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, καταγγέλλοντας τη βία μεταξύ των κρατουμένων, τη σημαντική υποστελέχωση, τις ανεπαρκείς παροχές υγειονομικής περίθαλψης και τη σοβαρή υπερπληρότητα- οι συνθήκες που προκύπτουν αποτελούν «προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας των κρατουμένων».⁸⁸ Παρομοίως, οι μαρτυρίες των ερωτηθέντων απεικονίζουν μια ζοφερή εικόνα για τις συνθήκες και τη σωματική ασφάλεια των φυλακισμένων. Όλοι οι ερωτηθέντες μας αναφέρουν υπερπλήρη κελιά, ενώ δύο από αυτούς δεν είχαν καν κρεβάτι και έπρεπε να κοιμούνται στο πάτωμα.⁸⁹ Ο Μουσαφίρ εξηγεί ότι αυτό ήταν σύνηθες, με σχεδόν κάθε κελί να έχει τρία ή τέσσερα άτομα περισσότερα από τις κλίνες που διέθετε. Η ποιότητα και η ποσότητα του φαγητού στη φυλακή καταγγέλλεται από όλους, καθώς και η έλλειψη πρόσβασης σε ιατρική περίθαλψη. Επιπλέον, όλοι οι ερωτηθέντες αναφέρουν την έλλειψη ρούχων και κουβερτών, καθώς και το υψηλό επίπεδο βίας μεταξύ των κρατουμένων. Όλοι τους αναφέρουν ότι δέχθηκαν συχνές σωματικές επιθέσεις και ένας από αυτούς επέζησε πολλών επιθέσεων με μαχαίρι.⁹⁰ Εκτός από αυτές τις μορφές βίας, ένας από τους ερωτηθέντες αναφέρει τη χρήση κελιών απομόνωσης και περιγράφει πώς οι δεσμοφύλακες χορηγούσαν τακτικά βαριά ηρεμιστικά μέσω αναγκαστικών ενέσεων ως μέσο ελέγχου των ατόμων που παρουσίαζαν συμπεριφορά που θεωρούνταν «επιδεικτική» ή «ανεπιθύμητη», όπως το να διαμαρτύρονται για τις συνθήκες κράτησης.⁹¹ Η πρακτική αυτή είναι άκρως ανησυχητική, δεδομένων των συνεπειών και των μακροπρόθεσμων επιπτώσεων της βίαιης χορήγησης ψυχοτρόπων φαρμάκων σε άτομα. Ακόμη πιο ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι, σύμφωνα με την αφήγησή του, αυτό έγινε χωρίς προηγούμενη διαβούλευση ή συνταγογράφηση από επαγγελματία ιατρό, πράγμα που υποδηλώνει σοβαρή περιφρόνηση της ευημερίας και των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Αφού ο συγκεκριμένος ερωτηθείς αποφυλακίστηκε, διαγνώστηκε με σοβαρή εξάρτηση από τα ψυχοτρόπα φάρμακα, γεγονός που αποτελεί μια ακόμη σοβαρή και μακροπρόθεσμη συνέπεια αυτής της ποινικοποίησης των μεταναστών.

“(...) [Α]ν παραπονεθείς για κάτι, ή ίσως μερικές φορές τσακωθείς με κάποιον, θα σου κάνουν ενέσεις με τη βία. Για παράδειγμα, όταν κάποιος είναι πραγματικά άρρωστος και παραπονιέται και υψώνει τη φωνή του. Τότε έρχονται οι δεσμοφύλακες και σε στέλνουν σε ένα άλλο δωμάτιο και σου κάνουν την ένεση.”

- Τζαφάρ

ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΚΡΑΤΗΣΗ

Η κατάσταση των κρατουμένων ατόμων που κατηγορούνται για παράνομη διακίνηση επιδεινώνεται από το γεγονός ότι οι ελληνικές φυλακές επιτρέπουν επισκέψεις μόνο στους συγγενείς των κρατουμένων, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει σημαντικές δυσκολίες για τους υπηκόους τρίτων χωρών. Ακόμα και αν τα μέλη της οικογένειας είχαν έρθει μαζί τους, οι κρατούμενοι συχνά μεταφέρονται σε φυλακή που δεν βρίσκεται απαραίτητα στο σημείο άφιξης, καθιστώντας λίγο πολύ αδύνατο να τους επισκεφθούν οι συγγενείς, οι οποίοι βρίσκονται και οι ίδιοι σε διαδικασία αίτησης

88 Συμβούλιο της Ευρώπης (2022): Report to the Greek Government on the ad hoc visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 22 November 2021 to 1 December 2021, p. 45; <https://rm.coe.int/1680a7ce96> (πρόσβαση στις 08.03.23).

89 Συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ' αριθ. 1, που διεξήχθη στις 18.12.22, και υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23.

90 Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 1, που διεξήχθη στις 18.12.22.

91 Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 4, που διεξήχθη στις 04.03.23.

ασύλου, κατά τη διάρκεια της οποίας έχουν ελάχιστα οικονομικά μέσα και μπορεί να επηρεάζονται από περιορισμό σχετικά με τον τόπο διαμονής.

Η πλειονότητα των ατόμων δεν δέχεται επισκέψεις καθ' όλη τη διάρκεια της φυλάκισής τους, δεδομένου ότι τα μέλη της οικογένειάς τους βρίσκονται συνήθως εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης και, ως εκ τούτου, δεν επιτρέπεται να ταξιδέψουν νόμιμα εκεί. Για παράδειγμα, στην περίπτωση των Κ. Α., Μ. Β. και Α. Τ., άφησαν τις συζύγους και τα παιδιά τους στην Τουρκία με την ελπίδα να κάνουν πρώτα μόνοι τους το επικίνδυνο ταξίδι προς την Ελλάδα και στη συνέχεια να επιτραπεί στις οικογένειές τους να ταξιδέψουν σε ασφαλείς και νόμιμες οδούς βάσει του δικαιώματος της οικογενειακής επανένωσης.⁹² Λόγω της έλλειψης νόμιμων οδών, οι σύζυγοι και τα παιδιά τους δεν επιτρέπεται να ταξιδέψουν στην Ελλάδα για να επισκεφθούν τους συζύγους και τους πατέρες τους στη φυλακή, πράγμα που σημαίνει ότι οι τρεις άνδρες περνούν το χρόνο τους στη φυλακή σε κατάσταση πλήρους απομόνωσης. Αυτό ίσχυε για όλους τους ερωτηθέντες.

Ακόμη και αν τα άτομα που βρίσκονται υπό κράτηση έχουν οικογενειακούς δεσμούς και συγγενείς που διαμένουν στην ΕΕ, μπορεί να μην ζουν απαραίτητα στην Ελλάδα, γεγονός που καθιστά τις τακτικές επισκέψεις εξαιρετικά δύσκολες λόγω των χρονικών παραγόντων και του κόστους του ταξιδιού από το εξωτερικό.

Ένας ακόμη παράγοντας που αυξάνει την απομόνωση στα κρατητήρια είναι το υψηλό κόστος των τηλεφωνικών κλήσεων από τη φυλακή - χρήματα που οι άνθρωποι συνήθως δεν είναι σε θέση να πληρώσουν, αφού συχνά έχουν μόλις πληρώσει για το πέρασμα με τα τελευταία υπάρχοντά τους, μερικές φορές μάλιστα έχουν ναυαγήσει, και δεν έχουν διασυνδέσεις με ανθρώπους στην περιοχή που θα μπορούσαν να τους στείλουν χρήματα. Ένας ακόμη παράγοντας που αυξάνει την απομόνωση στα κρατητήρια είναι το υψηλό κόστος των τηλεφωνικών κλήσεων από τη φυλακή - χρήματα που οι άνθρωποι συνήθως δεν διαθέτουν, αφού συχνά έχουν μόλις πληρώσει για το πέρασμα με τα τελευταία υπάρχοντά τους, μερικές φορές μάλιστα έχουν ναυαγήσει, και δεν έχουν διασυνδέσεις με ανθρώπους στην περιοχή που θα μπορούσαν να τους στείλουν χρήματα. Για παράδειγμα, όλοι οι ερωτηθέντες μας αναφέρουν ότι δεν είχαν τη δυνατότητα να πληρώσουν για τηλεφωνική κλήση και έτσι δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν με κανέναν καθ' όλη τη διάρκεια της κράτησής τους. Αυτό όχι μόνο επιδεινώνει περαιτέρω την απομόνωσή τους, αλλά σημαίνει επίσης ότι σε πολλές περιπτώσεις η οικογένεια και οι φίλοι που έμειναν πίσω δεν γνωρίζουν τίποτα για το πού βρίσκονται και τις συνθήκες κράτησης των συγγενών τους μετά την αναχώρησή τους για την Ευρώπη. Κατά συνέπεια, δεν μπορούν να τους υποστηρίξουν, για παράδειγμα, επικοινωνώντας με νομικές οργανώσεις ή δικηγόρους - οι άνθρωποι αυτοί ουσιαστικά εξαφανίζονται μέσα στο ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα.

ΧΩΡΙΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΗΛΙΚΟΙ

Ο διαχωρισμός των οικογενειών είναι μία ακόμη ανησυχητική πτυχή ενός νομικού συστήματος που χρησιμοποιεί συστηματικά την προσωρινή κράτηση χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις ατομικές περιστάσεις. Η πρακτική αυτή αγνοεί το θεμελιώδες δικαίωμα του κατηγορούμενου στη διατήρηση της οικογενειακής ενότητας και δεν λαμβάνει υπόψη το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού. Ακόμα και σε περιπτώσεις όπου ο κατηγορούμενος είναι ο μοναδικός φροντιστής ενός ή περισσότερων ανηλίκων, εξακολουθεί να προφυλακίζεται, προκαλώντας τεράστιο άγχος και ψυχικό τραύμα τόσο στον γονέα όσο και στο/α παιδί/ά.

Σε μια υπόθεση που συνέβη στην Καλαμάτα, ένας από τους επιβάτες που συνελήφθη αμέσως μετά την άφιξή του για τη φερόμενη συμμετοχή του στην οδήγηση του σκάφους ήταν ο πατέρας δύο μικρών παιδιών.⁹³ Παρά το γεγονός ότι ταξίδευε με τα δύο παιδιά του για τα οποία ήταν ο μοναδικός

⁹² Υπόθεση 07, δικάσιμος στις 05.05.22 στη Σύρο.

⁹³ Υπόθεση 010, δικάσιμος στις 19.05.22 στην Καλαμάτα.

φροντιστής και παρά το γεγονός ότι τα στοιχεία εναντίον του ήταν ελλιπή, τον χώρισαν από αυτά και τον έθεσαν υπό προσωρινή κράτηση. Ενώ βρισκόταν υπό προσωρινή κράτηση, τα παιδιά του τοποθετήθηκαν σε ελληνική ανάδοχη οικογένεια. Μετά από ένα χρόνο, τελικά αθωώθηκε και επανενώθηκε με τα παιδιά του.

Ο Ε.Η., ένας άνδρας που έφτασε στο νησί της Κρήτης με τον 15χρονο ανήλικο γιο του, χωρίστηκε από αυτόν τη στιγμή που συνελήφθη για την οδήγηση του σκάφους.⁹⁴ Ο πατέρας τέθηκε υπό προσωρινή κράτηση και ο γιος σε ξενώνα ανηλίκων, αλλά παρά το γεγονός ότι βρίσκονταν στο ίδιο νησί, δεν μπορούσαν να δουν ο ένας τον άλλον για μήνες. Ο χωρισμός πατέρα και γιου επηρέασε μαζικά την ψυχική υγεία και των δύο. Μόνο μετά από πίεση που άσκησαν δικηγόροι στις αρχές, επετράπη τελικά στον ανήλικο να επισκεφθεί τουλάχιστον τον πατέρα του στη φυλακή. Η υπόθεση κέρδισε την προσοχή και την υποστήριξη εξωτερικών φορέων, όπως Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, οι οποίοι προσέλαβαν και αποζημίωσαν δικηγόρους για να εξασφαλίσουν το δικαίωμα επίσκεψης. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι ανήλικοι, οι οποίοι χωρίζονται από τους γονείς τους κατά την άφιξή τους, δεν επιτρέπεται καν να τους επισκέπτονται τακτικά στη φυλακή και ότι η συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί εξαίρεση και όχι κανόνα.

Η προοπτική του οικογενειακού διαχωρισμού προσθέτει άλλο ένα επίπεδο σε μια ήδη ανησυχητική πραγματικότητα, με δυνητικά μακροπρόθεσμες επιπτώσεις όχι μόνο στον κατηγορούμενο αλλά και στα παιδιά του.

ΑΝΑΜΟΝΗ ΓΙΑ ΔΙΚΑΣΙΜΟ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

Το ελληνικό νησί της Σάμου είναι η μόνη γνωστή εξαίρεση στην πρακτική της προσωρινής κράτησης. Τα τελευταία δύο χρόνια, τα άτομα εκεί δεν τίθενται πλέον υπό προσωρινή κράτηση, αλλά τους δίνεται ο όρος να μην εγκαταλείψουν το νησί ή την Ελλάδα μέχρι το τέλος της δίκης τους και να παρουσιάζονται τακτικά στην αστυνομία. Δύο από τους ερωτηθέντες μας συνελήφθησαν στη Σάμο και κατά συνέπεια δεν χρειάστηκε να τεθούν υπό κράτηση μετά την προκαταρκτική τους εξέταση, αλλά αντίθετα να παρουσιάζονται στο αστυνομικό τμήμα κάθε μήνα ή κάθε εβδομάδα, αντίστοιχα.⁹⁵ Και οι δύο αναφέρουν ότι είχαν τη δυνατότητα να αναζητήσουν δικηγόρο εκτός και, κατά συνέπεια, παραπέμφθηκαν σε μία οργάνωση που ειδικεύεται σε τέτοιου είδους υποθέσεις και προσφέρει νομική βοήθεια, ενώ συνδέθηκαν με τοπικά δίκτυα και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που θα μπορούσαν να τους υποστηρίξουν με την αποζημίωση των δικηγόρων τους. Ταυτόχρονα, ακόμη και αν η συνολική κατάστασή τους ήταν συγκριτικά καλύτερη από εκείνη των απομονωμένων εντός της φυλακής, η αναμονή για δικάσιμο εκτός φυλακής εξακολουθεί να αποτελεί τεράστια σωματική καταπόνηση και οι περιορισμοί μετακίνησης καθώς και η υποχρεωτική παρουσία στο αστυνομικό τμήμα αποτελούν σημαντικό περιορισμό της ελευθερίας τους και της δυνατότητας να συνεχίσουν τη ζωή τους. Και οι δύο αναφέρουν ότι είχαν τη δυνατότητα να αναζητήσουν δικηγόρο εκτός και, κατά συνέπεια, παραπέμφθηκαν σε μία οργάνωση που ειδικεύεται σε τέτοιου είδους υποθέσεις και προσφέρει νομική βοήθεια, ενώ συνδέθηκαν με τοπικά δίκτυα και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που θα μπορούσαν να τους υποστηρίξουν με την αποζημίωση των δικηγόρων τους. Ταυτόχρονα, ακόμη και αν η συνολική κατάστασή τους ήταν συγκριτικά καλύτερη από εκείνη των απομονωμένων εντός της φυλακής, η αναμονή για δικάσιμο εκτός φυλακής εξακολουθεί να αποτελεί τεράστια σωματική καταπόνηση και οι περιορισμοί μετακίνησης καθώς και οι υποχρεωτικές αναφορές αποτελούν σημαντικό περιορισμό της ελευθερίας τους και της δυνατότητας να συνεχίσουν τη ζωή τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις πρέπει να περιμένουν περισσότερο, καθώς ο μέγιστος χρόνος που πρέπει να περιμένουν οι κατηγορούμενοι μέχρι την πρώτη δικάσιμο δεν έχει νομικούς περιορισμούς. Στις περιπτώσεις που τα άτομα βρίσκονται υπό προσωρινή κράτηση, πρέπει είτε να καταδικαστούν είτε να αφεθούν ελεύθεροι εντός μέγιστου χρονικού διαστήματος 18 μηνών. Αντιθέτως, τα άτομα που έχουν συλληφθεί στη Σάμο έπρεπε να περιμένουν έως και τρία χρόνια για

⁹⁴ Υπόθεση 09, δικάσιμος στις 06.3.23 στην Κρήτη.

⁹⁵ Συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ' αριθ. 3, που διεξήχθη στις 25.02.23 και υπ' αριθ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23.

να προχωρήσει η διαδικασία στον πρώτο βαθμό.⁹⁶ Στην περίπτωση ενός από τους ερωτηθέντες, η οικογένειά του μετακόμισε στη Γερμανία και έπρεπε να περιμένει τρία χρόνια μέχρι να μπορέσει να επανενωθεί μαζί τους.⁹⁷ Η περίπτωση του Α. Β. στη Λέσβο αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα, καθώς δεν τέθηκε υπό προσωρινή κράτηση.⁹⁸ Ωστόσο, μεταξύ της προκαταρκτικής εξέτασης και της δικάσιμος μεσολάβησαν 21 μήνες, η οποία στη συνέχεια αναβλήθηκε περαιτέρω για άλλους πέντε μήνες, με αποτέλεσμα να παρέλθει συνολική περίοδος αναμονής 26 μηνών για να ξεκινήσει η δικαστική διαδικασία. Η μακρά αναμονή, σε συνδυασμό με τους ταξιδιωτικούς περιορισμούς, σημαίνει ότι τα άτομα βρίσκονται ουσιαστικά σε νομική εκκρεμότητα και δεν μπορούν να συνεχίσουν τη ζωή τους για σημαντικό χρονικό διάστημα.

96 Υπόθεση 02, δικάσιμος στις 08.12.22 στη Σάμο· Υπόθεση 03, δικάσιμος στις 17.10.22 στη Σάμο· Υπόθεση 05, δικάσιμος στις 17.10.22 στη Σάμο.

97 Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 3, που διεξήχθη στις 25.02.23.

98 Υπόθεση 014, δικάσιμος στις 05.12.22 στη Λέσβο (αναβλήθηκε).

8. ΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΝΕΣ

Συνολικά καταγράφηκαν 81 δίκες σε οκτώ διαφορετικές τοποθεσίες, στις οποίες συμμετείχαν συνολικά 95 κατηγορούμενοι. Παρακολουθώντας τις δίκες εναντίον ατόμων που κατηγορούνται για παράνομη διακίνηση, κατέστη προφανές ότι οι κατηγορούμενοι λαμβάνουν μακροχρόνιες ποινές φυλάκισης σε δίκες που είναι θεμελιωδώς ελαττωματικές και παραβιάζουν τα δικαιώματά τους. Οι δίκες αυτές χαρακτηρίζονται από ζητήματα όπως η ανεπαρκής διερμηνεία, η συντομία των ακροάσεων (που μερικές φορές δεν διαρκούν περισσότερο από έξι λεπτά) και βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε μία μόνο μαρτυρία του αξιωματικού που πραγματοποιεί τη σύλληψη, ο οποίος συνήθως δεν είναι καν παρών. Η συντριπτική πλειονότητα των κατηγορούμενων εκπροσωπείται από διορισμένους από το κράτος δικηγόρους, οι οποίοι συχνά δεν διαθέτουν την απαραίτητη τεχνογνωσία και δεξιότητες. Μερικές φορές, οι δικηγόροι αυτοί διορίζονται την ημέρα της δίκης, περιορίζοντας περαιτέρω την ικανότητά τους να προετοιμάσουν μια επαρκή υπεράσπιση. Αυτοί οι παράγοντες συνδυάζονται για να συνθέσουν την εικόνα ενός συστήματος που αποτυγχάνει να προασπίσει το δικαίωμα σε μία δίκαιη δίκη για τους ανθρώπους που ποινικοποιούνται για παράνομη διακίνηση.

8.1 ΕΛΙΠΠΗ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η τεκμηρίωση των δικαστικών διαδικασιών αποκαλύπτει ότι οι κατηγορούμενοι καταδικάζονται συνήθως με βάση πολύ περιορισμένα στοιχεία, με την εισαγγελία να βασίζεται είτε αποκλειστικά στη μαρτυρία ενός αξιωματικού του λιμενικού ή της αστυνομίας που δόθηκε στους συναδέλφους τους ή/και σε καταθέσεις άλλων επιβατών. Σε καμία από τις υποθέσεις που καταγράψαμε, δεν παρουσιάστηκαν από την εισαγγελία πρόσθετα αποδεικτικά στοιχεία, όπως βίντεο, φωτογραφίες, καταγεγραμμένες συνομιλίες ή τραπεζικά αρχεία, με αποτέλεσμα να φαίνεται ότι η φάση της έρευνας που διεξάγεται από τις αρχές κατά κανόνα ολοκληρώνεται με τη συγκέντρωση μιας ή δύο μαρτυριών.⁹⁹

“Γιατί αυτό είναι το περίεργο, σαν να μην έχουν αποδείξεις. Έχουν μόνο έναν μάρτυρα, ο οποίος λέει ότι εσύ είσαι ο οδηγός, αφού τον έχουν χτυπήσει. [...] Έτσι, η μόνη απόδειξη που έχουν είναι ένας τύπος που είπε το όνομά μου αφού τον χτύπησαν και δεν έχουν καμία άλλη απόδειξη, ούτε φωτογραφία, ούτε συνομιλία στο messenger, τίποτα.”

- Χασάν

“Στη Σάμο, ο αξιωματικός του Λιμενικού Σώματος στο δικαστήριο συνήθως λέει απλώς “ναι, οδήγησε το σκάφος”, και αυτό είναι αρκετό για να καταδικαστεί το άτομο.”

- Ιωάννα Μπεγιάζη, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στη Σάμο

⁹⁹ Αυτό είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό, καθώς αυτό το μοτίβο έχει ήδη καταγραφεί από το 2017 και φαίνεται ότι δεν έχει σημειωθεί σημαντική βελτίωση από τότε· βλ.: Georgios Maniatis: “Country report Greece. Exemplary cases”, in: borderline-europe (2017): Criminalization of Flight and Escape Aid.

Είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό το γεγονός ότι τα στοιχεία μας δείχνουν ότι οι μάρτυρες κατηγορίας συνήθως δεν είναι καν παρόντες κατά τη διάρκεια της δίκης και συνεπώς δεν μπορούν να υποβληθούν σε αντεξέταση από την υπεράσπιση. **Οι αστυνομικοί που παρείχαν τη μαρτυρία στην οποία βασίστηκαν οι απαγγελίες κατηγοριών δεν εμφανίστηκαν στο 68% του συνόλου των καταγεγραμμένων υποθέσεων** (38 από τις 56¹⁰⁰). Το ίδιο ισχύει και για τους επιβάτες των οποίων οι μαρτυρίες κατά του κατηγορουμένου βρίσκονται στη δικογραφία. Ήταν παρόντες μόνο στο 10% της διαδικασίας. Τα δικαστήρια σε γενικές γραμμές δεν εκπλήρωσαν την υποχρέωσή τους να εξασφαλίσει την παρουσία αυτών των μαρτύρων, αν και όλοι οι ερωτηθείς συνήγοροι εξέφρασαν ανησυχίες σχετικά με τις συνθήκες υπό τις οποίες ελήφθησαν οι καταθέσεις τους.¹⁰¹ Αντιθέτως, το δικαστήριο απλώς διαβάζει τις γραπτές καταθέσεις και γενικά τις θεωρεί επαρκείς για να κρίνει τον κατηγορούμενο ένοχο.

Η υπόθεση του Μουσαφίρ, για την οποία έχουμε πληροφορίες τόσο από τη συνέντευξη όσο και από την παρακολούθηση και την τεκμηρίωση της ποινικής διαδικασίας, καταδεικνύει τη σημασία της παρουσίας των μαρτύρων κατηγορίας στη δίκη και της αντεξέτασης από την υπεράσπιση.¹⁰² Κατά την εκδίκαση της έφεσης, ο επιβάτης που φέρεται να είχε ενοχοποιήσει τον Μουσαφίρ στο στάδιο της προκαταρκτικής έρευνας ήταν παρών και διόρθωσε την κατάθεσή του. Διέψευσε την κατηγορία ότι ο Μουσαφίρ ήταν υπεύθυνος για το ταξίδι και την παράνομη διακίνηση, η οποία είχε καταγραφεί στο αστυνομικό τμήμα κατά την ανάκρισή του. Αντί αυτού, δήλωσε ότι ο Μουσαφίρ ήταν αιτών άσυλο όπως και ο ίδιος και ότι και οι δύο είχαν πληρώσει για το ταξίδι. Ως αποτέλεσμα αυτής της κατάθεσης, ο Μουσαφίρ, ο οποίος είχε καταδικαστεί σε 47 χρόνια στην εκδίκαση σε πρώτο βαθμό για “παράνομη μεταφορά 44 υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική επικράτεια” και αντίσταση κατά της αρχής, αθωώθηκε από την κατηγορία της “παράνομης μεταφοράς” και η ποινή του μειώθηκε σε οκτώ μήνες.

“Είπε ότι αυτό που έγραψαν στο αστυνομικό τμήμα ήταν λάθος- δεν είπε κάτι τέτοιο. Έτσι [είπε ότι είμαι] πρόσφυγας, όπως και αυτός, και ότι [και οι δύο] πληρώσαμε για τους διακινητές.”

- Μουσαφίρ

Οι καταγεγραμμένες δίκες, καθώς και οι συνεντεύξεις με τους δικηγόρους και τα ποινικοποιημένα άτομα δείχνουν ότι η απουσία του αστυνομικού ή του αξιωματικού της ακτοφυλακής από τις δικαστικές συνεδριάσεις, ο οποίος συχνά είναι ο κύριος και μερικές φορές ακόμη και ο μοναδικός μάρτυρας κατηγορίας, καθώς και η απουσία άλλων μαρτύρων κατηγορίας, είναι ο κανόνας και όχι η εξαίρεση.

Το γεγονός ότι οι κατηγορούμενοι καταδικάζονται συστηματικά μόνο βάσει γραπτών καταθέσεων από μάρτυρες που δεν είναι παρόντες υπονομεύει περαιτέρω τη συνολική δικαιοσύνη των διαδικασιών αυτών.¹⁰³

100 Από τις 81 δικαστικές υποθέσεις, οι 25 διευθετήθηκαν μέσω «συμφωνιών παραδοχής της ενοχής». Σε αυτές τις υποθέσεις, δεν υπάρχει ουσιαστική ακρόαση ή εξέταση μαρτύρων, αλλά, αντίθετα, η υπεράσπιση διαπραγματεύεται μία συμφωνία με τον εισαγγελέα (βλ. περισσότερες πληροφορίες στο κεφάλαιο «Αποφάσεις και ποινές»). Κατά συνέπεια, τα στατιστικά στοιχεία υπολογίστηκαν χωρίς να συμπεριληφθούν αυτές οι συμφωνίες παραδοχής της ενοχής.

101 Βλέπε επίσης κεφάλαιο «Συλλήψεις και έρευνες».

102 Συνεντεύξεις με τον ποινικό κατηγορούμενο υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23 - υπόθεση O17, δικάσιμος στις 08.09.20 στην Κομοτηνή (σε πρώτο βαθμό)- υπόθεση O18, δικάσιμος στις 09.06.22 στην Κομοτηνή (σε δεύτερο βαθμό).

103 Bride, Jeremy: “The Case law of the European Court of Human Rights on Evidentiary Standards in Criminal Proceedings.” <https://rm.coe.int/council-of-europe-georgia-european-court-of-human-rights-case-study-ev/16807823c3>

8.2 ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑ

Στις δίκες που παρακολουθήσαμε, οι παρατηρητές της δίκης δεν ήταν συνήθως σε θέση να αξιολογήσουν την ποιότητα της μετάφρασης επειδή δεν μιλούσαν τη γλώσσα του κατηγορουμένου. Ωστόσο, καταγράψαμε αρκετές δίκες στις οποίες **ζητήθηκε από άτομα που δεν περιλαμβάνονται στο επίσημο μητρώο διερμηνέων του δικαστηρίου να μεταφράσουν.**

Στη Σάμο, καταγράψαμε περιπτώσεις στις οποίες δεν υπήρχε διερμηνέας και κατά συνέπεια **ζητήθηκε από τον κατηγορούμενο της προηγούμενης δίκης να μεταφράσει για τον κατηγορούμενο.**¹⁰⁴ Στην Κομοτηνή, **άλλοι κρατούμενοι μεταφέρθηκαν συγκεκριμένα από τη φυλακή στο δικαστήριο για να παρέχουν διερμηνεία.** Για παράδειγμα, ένας ιδιώτης δικηγόρος που εκπροσωπούσε έναν Αφγανό υπήκοο στην Κομοτηνή ανέφερε εκ των προτέρων στη γραμματέα του δικαστηρίου ότι θα χρειαζόταν διερμηνεία για την συνεδρίαση.¹⁰⁵ Αργότερα την ίδια ημέρα, η γραμματέας ενημέρωσε τον δικηγόρο ότι δεν υπήρχε διαθέσιμος διερμηνέας από τα φαρσί ή τα παστού στα ελληνικά. Στο παρελθόν την εργασία αυτή είχε αναλάβει κρατούμενος, ο οποίος είχε δηλώσει σε επίσημη επιστολή που έστειλε στο δικαστήριο ότι δεν ήταν πλέον πρόθυμος να παρέχει αυτές τις υπηρεσίες. Μετά από πολλά τηλεφωνήματα, ο δικηγόρος κατάφερε τελικά να βρει διερμηνέα - ο οποίος ήταν και πάλι ένας κρατούμενος με καλή γνώση της ελληνικής γλώσσας. Αν και η ελληνική νομοθεσία προβλέπει τον διορισμό διερμηνέων που δεν είναι εγγεγραμμένοι στο επίσημο μητρώο, αυτό προβλέπεται μόνο για εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις.¹⁰⁶ Αντιθέτως, φαίνεται να είναι μία συνήθης πρακτική. Βασιζόμενα σε διερμηνείς για τους οποίους δεν διασφαλίζεται ότι διαθέτουν τις απαραίτητες δεξιότητες και τα κατάλληλα προσόντα, τα εν λόγω δικαστήρια δεν διασφαλίζουν το δικαίωμα του κατηγορουμένου σε δίκαιη δίκη. Επιπλέον, τα άτομα που μεταφέρονται από τη φυλακή για διερμηνεία δεν πληρώνονται για τις υπηρεσίες τους.¹⁰⁷

Κατά τη διάρκεια της παρατήρησης της δίκης και στις αναφορές τόσο των δικηγόρων όσο και των ποινικοποιημένων ατόμων, έγινε επίσης εμφανές ότι ο διερμηνέας - είτε επίσημος είτε ανεπίσημος - συνήθως διερμήνευε μόνο μικρά τμήματα του περιεχομένου της δίκης.

“Η ποιότητα της μετάφρασης δεν μπορεί να αξιολογηθεί, καθώς το δικαστήριο έθεσε μόνο μία ερώτηση, αν ο κατηγορούμενος παραδέχεται τη διάπραξη του αδικήματος και ο κατηγορούμενος απάντησε ότι παραδέχεται.”¹⁰⁸

“Συνήθως η διερμηνεία έχει ως εξής: ‘Τεια σας, το όνομά σας και τι θέλετε να πείτε; Εντάξει, ένοχος. Η ποινή σου είναι 20 χρόνια’. Για παράδειγμα, πρόσφατα ένας πελάτης μου είπε ότι δεν είχε καν συνειδητοποιήσει τί συνέβη στη δίκη του σε πρώτο βαθμό, και ότι μόνο αργότερα κάποιος άλλος στο αστυνομικό τμήμα του είπε: ‘Α, θα μπεις στη φυλακή για 50 χρόνια’.”

- Βίκυ Αγγελίδου, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στο νησί της Λέσβου

¹⁰⁴ Υπόθεση 06, δικάσιμος στις 17.10.22 στη Σάμο.

¹⁰⁵ Υπόθεση 35, δικάσιμος στις 21.02.23 στην Κομοτηνή.

¹⁰⁶ Βλέπε άρθρο 233 παρ. 2 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/rights-suspected-persons-country_el.pdf (πρόσβαση στις 09.04.23)

¹⁰⁷ Όπως δήλωσε η γραμματεία του δικαστηρίου στην Κομοτηνή.

¹⁰⁸ Απόσπασμα από τα έγγραφα της δίκης 5υπ' αριθ. 58, δικάσιμος στις 22.03.23 στην Κομοτηνή.

Από τους πέντε ερωτηθέντες, μόνο ένα άτομο αναφέρει ότι δεν αντιμετώπισε προβλήματα με τη διερμηνεία κατά τη διάρκεια της δίκης του. Ταυτόχρονα, ήταν επίσης ο μόνος που αθωώθηκε σε πρώτο βαθμό.¹⁰⁹ Όλοι οι υπόλοιποι δεν κατάλαβαν τον διερμηνέα τους ή δήλωσαν ότι η διερμηνεία ήταν ανεπαρκής. Τρεις από αυτούς αναφέρουν ότι ο διερμηνέας τους δεν μιλούσε πραγματικά τη γλώσσα τους, και ένας ερωτώμενος αναφέρει ότι είχε την εντύπωση ότι οι δηλώσεις του δεν αποδόθηκαν με ειλικρίνεια, αλλά ότι ο διερμηνέας τον ενοχοποιούσε επιπλέον.¹¹⁰

8.3 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΝΟΜΙΚΗΣ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗΣ

Επιπροσθέτως, η υπεράσπιση των υπηκόων τρίτων χωρών που κατηγορούνται για παράνομη διακίνηση χαρακτηρίζεται από ορισμένα διαρθρωτικά προβλήματα που θέτουν σε σημαντικά μειονεκτική θέση τους κατηγορούμενους όσον αφορά το δικαίωμά τους σε δίκαιη δίκη.

MARTYΡΕΣ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗΣ

Ένα από αυτά τα μειονεκτήματα έγκειται στις προκλήσεις που συνεπάγεται η ανεύρεση νέων μαρτυριών στην υπόθεση, για να αποδειχθεί ότι ο κατηγορούμενος είναι αθώος. Για παράδειγμα, άλλοι επιβάτες θα μπορούσαν να προσφέρουν στοιχεία που αφορούν το βάσιμο των ισχυρισμών, την οργάνωση του ταξιδιού, τον ρόλο του κατηγορούμενου και άλλες σχετικές λεπτομέρειες. Ωστόσο, ο εντοπισμός αυτών των μαρτύρων μπορεί να είναι δύσκολος, καθώς συνήθως δεν έχουν μόνιμη διεύθυνση στην Ελλάδα. Επιπλέον, ενδέχεται να έχουν αλλάξει τους αριθμούς τηλεφώνου τους μετά την άφιξή τους στην ΕΕ ή να μην είχαν έναν κατά την άφιξή τους, και τα ονόματά τους ενδέχεται να μην είναι γνωστά στον κατηγορούμενο, καθώς οι επιβάτες σε ένα πλοίο δεν είναι απαραίτητα εξοικειωμένοι μεταξύ τους. Καθώς βρίσκονται σε μια νομικά επισφαλή κατάσταση, ορισμένοι διστάζουν να καταθέσουν, φοβούμενοι ότι αυτό θα μπορούσε να έχει αρνητικές επιπτώσεις στη διαδικασία ασύλου τους. Επιπλέον, μέχρι να διεξαχθεί η δίκη, οι μάρτυρες αυτοί μπορεί να έχουν ήδη εγκαταλείψει τον τόπο άφιξης ή ακόμη και την Ελλάδα, γεγονός που επιτείνει τις δυσκολίες στη λήψη της κατάθεσής τους. Καθώς βρίσκονται σε μια νομικά επισφαλή κατάσταση, ορισμένοι διστάζουν να καταθέσουν, φοβούμενοι ότι αυτό θα μπορούσε να έχει αρνητικές επιπτώσεις στη διαδικασία ασύλου τους. Επιπλέον, μέχρι να διεξαχθεί η δίκη, οι μάρτυρες αυτοί μπορεί να έχουν ήδη εγκαταλείψει τον τόπο άφιξης ή ακόμη και την Ελλάδα, γεγονός που επιτείνει τις δυσκολίες στη λήψη της κατάθεσής τους. Σε περιπτώσεις όπου οι πελάτες συνήθως δεν διαθέτουν τα οικονομικά μέσα, γίνεται ακόμη πιο δύσκολο για τους δικηγόρους να αφιερώσουν χρόνο και προσπάθεια για να εντοπίσουν πιθανούς μάρτυρες και να καταφέρουν να εξασφαλίσουν την παρουσία τους στις δίκες.

“Στη Σάμο, από την πλευρά της υπεράσπισης, δεδομένου ότι πολλές [δίκες] γίνονται τρία χρόνια μετά την άφιξη, δεν υπάρχουν πιθανότητες να βρεθούν οι άνθρωποι που βρίσκονταν στο πλοίο. Επιπλέον, οι μάρτυρες αυτοί δεν καλούνται από το δικαστήριο.”

- Ιωάννα Μπεγιάζη, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στη Σάμο

Όταν αποδεικνύεται δύσκολο να βρεθούν μάρτυρες που μπορούν να καταθέσουν σχετικά με τις συγκεκριμένες κατηγορίες εναντίον του κατηγορουμένου, οι συνήγοροι υπεράσπισης μπορεί να προσπαθήσουν να καλέσουν τους λεγόμενους μάρτυρες χαρακτήρα, συνήθως μέλη της οικογένειας που μπορούν να μιλήσουν για τον χαρακτήρα ή για τον λόγο του ταξιδιού του κατηγορούμενου.

¹⁰⁹ Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 3, που διεξήχθη στις 25.02.23.

¹¹⁰ Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 4, που διεξήχθη στις 04.03.23.

Ωστόσο, και αυτοί οι μάρτυρες είναι δύσκολο να παραστούν στη δίκη για διαρθρωτικούς λόγους. Όπως έχει ήδη συζητηθεί στο κεφάλαιο σχετικά με τις συνθήκες κράτησης, τα μέλη της οικογένειας των κατηγορούμενων συνήθως δεν βρίσκονται στην Ελλάδα ή στην ΕΕ, γεγονός που καθιστά δύσκολο το ταξίδι τους εκεί. Κάποιοι από αυτούς βρίσκονται οι ίδιοι σε διαδικασία αίτησης ασύλου σε άλλη χώρα της ΕΕ και, ως εκ τούτου, δεν τους επιτρέπεται να ταξιδέψουν, ενώ άλλοι μπορεί να μην έχουν τα οικονομικά μέσα για να καλύψουν τα έξοδα ταξιδιού και διαμονής για ένα ταξίδι στην Ελλάδα.

Οι μάρτυρες που καταθέτουν υπέρ του κατηγορούμενου μπορούν να κάνουν τη διαφορά, όπως δείχνουν τα πορίσματά μας. Συχνά βοηθούν το δικαστήριο να δεχτεί ελαφρυντικά και να μειώσει αναλόγως την ποινή. Αυτό τονίζουν τρεις από τους ερωτηθέντες, οι οποίοι είχαν μάρτυρα που κατέθεσε υπέρ τους, αν και για έναν από αυτούς αυτό συνέβη μόνο κατά την εκδίκαση της έφεσής του.¹¹¹ Ομοίως, εξέλαβαν την προσοχή των (διεθνών) μέσων μαζικής ενημέρωσης και την εξωτερική υποστήριξη και παρουσία τους στη δίκη ως θετικού αντίκτυπου.¹¹²

“Όταν ο δικαστής συνειδητοποίησε ότι υπάρχουν πολλοί άνθρωποι, δημοσιογράφοι και οργανώσεις που αγωνίζονται για τα ανθρώπινα δικαιώματα, ο δικαστής άρχισε να επικεντρώνεται στα έγγραφά μου και τα διάβασε από την πρώτη σελίδα μέχρι το τέλος και τα εξέτασε, τα εξέτασε και στη συνέχεια ανακοίνωσε το αποτέλεσμα ότι είμαι ελεύθερος και ότι ήταν λάθος τους και ότι είμαι ελεύθερος.”

- Τζαφάρ

Ωστόσο, οι δικηγόροι με τους οποίους μιλήσαμε εκφράζουν την ανησυχία τους ότι οι μαρτυρίες αυτές δεν λαμβάνουν πάντοτε τη βαρύτητα που τους αξίζει. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι, παρά την πιθανή ελαφρυντική επίδραση των καταθέσεων των μαρτύρων υπεράσπισης, στην έρευνά μας δεν υπήρξε καμία περίπτωση όπου ένας μάρτυρας υπεράσπισης απέτρεψε μια καταδίκη. Ανεξάρτητα από τις πρόσθετες μαρτυρίες ή τα αποδεικτικά στοιχεία που παρουσιάζονται υπέρ του κατηγορούμενου, ο αποφασιστικός παράγοντας για τον προσδιορισμό της ενοχής για το δικαστήριο είναι εάν θεωρεί πειστικό ότι ο κατηγορούμενος οδηγούσε το σκάφος, και όχι τα υποκείμενα κίνητρα ή οι προσωπικές περιστάσεις της πράξης - βασιζόμενο σε μεγάλο βαθμό στη μαρτυρία του αστυνομικού ή του αξιωματικού της ακτοφυλακής που προχώρησε στη σύλληψη (όπως περιγράφεται στο κεφάλαιο για τα «ελλιπή στοιχεία»).

“Το δικαστήριο διαρκεί μόλις 10 λεπτά. Και ήταν οι άνθρωποί μου από την οργάνωση με την οποία συνεργάζομαι για να αποδείξω ότι κάνω κάποια εθελοντική εργασία και κάποιοι φίλοι μου από την Ευρώπη, έστειλαν μήνυμα και στον δικαστή και δεν τον ένοιαξε. Για την ακρίβεια, δεν κοίταξε καν τους ανθρώπους. Απλώς είπε την [ποινή].”

- Χασάν

¹¹¹ Συνεντεύξεις με τους ποινικούς κατηγορούμενους υπ' αριθμ. 1, που διεξήχθη στις 18.12.22, υπ' αριθμ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23 και υπ' αριθμ. 4, στις 04.03.23.

¹¹² Συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ' αριθ. 1, που διεξήχθη στις 18.12.22 και υπ' αριθ. 4, που διεξήχθη στις 04.03.23.

Για παράδειγμα, στην περίπτωση των Χάμζα Χάντι και Μ. Χ. στην Κομοτηνή,¹¹³ οι δύο συνελήφθησαν αφού διέσχισαν τον ποταμό Έβρο σε μια μικρή βάρκα μαζί με άλλους δύο, συμπεριλαμβανομένου του αδελφού του Χάντι. Παρά το γεγονός ότι επρόκειτο για μια ομάδα τεσσάρων μόνο ατόμων, ο Χάντι και ο Μ. Χ. κατηγορήθηκαν και τους απαγγέθηκαν κατηγορίες για “μεταφορά 80 υπηκόων τρίτων χωρών χωρίς δικαίωμα εισόδου στην ελληνική επικράτεια” με τις επιβαρυντικές περιστάσεις ότι ενήργησαν «εκ κερδοσκοπίας και κατά συνήθεια» (άρθρο 30 παρ. 1β¹¹⁴). Η μόνη βάση για την κατηγορία αυτή ήταν η μαρτυρία ενός αστυνομικού που ισχυρίστηκε ότι ο Χάντι και ο Μ. Χ. σκόπευαν να επιστρέψουν και να μεταφέρουν περισσότερους ανθρώπους από τα σύνορα, χωρίς κανένα αποδεικτικό στοιχείο. Η δίκη διεξήχθη με τους κατηγορούμενους και έναν επιβάτη, τον αδελφό του Χάντι, να καταθέτουν ότι είχαν ταξιδέψει όλοι μαζί ως ομάδα και οδηγούσαν εναλλάξ τη βάρκα. Επιπλέον, μέλη της οικογένειας που είχαν ταξιδέψει στην Ελλάδα από το εξωτερικό κατέθεσαν ως μάρτυρες χαρακτήρα υπέρ των κατηγορουμένων. Αν και αθωώθηκαν από τους επιβαρυντικούς παράγοντες του ότι ενήργησαν από κέρδος ή κατά συνήθεια, ο Χάντι και ο Μ. Χ. κρίθηκαν ένοχοι βάσει της κατάθεσης του αστυνομικού που δήλωσε ότι είδε τον Χάντι και τον Μ. Χ. να κατευθύνουν το σκάφος όταν έφτασαν στην ακτή και της κατάθεσης του τέταρτου ατόμου που επέβαινε στο σκάφος. Το πρόσωπο αυτό ανακάλεσε αργότερα την κατάθεσή του με υπογεγραμμένη επιστολή, δηλώνοντας ότι εξαναγκάστηκε να την δώσει. Ωστόσο, ούτε ο ίδιος ούτε ο αστυνομικός ήταν παρόντες στη δίκη και οι αρχικές τους καταθέσεις διαβάστηκαν.

Στη δίκη σε πρώτο βαθμό του Μοχάμαντ Χ. στη Λέσβο,¹¹⁵ οκτώ άτομα που βρίσκονταν στην ίδια βάρκα με τον Μοχάμαντ Χ. εμφανίστηκαν στο δικαστήριο για να τον υπερασπιστούν. Ο Μοχάμαντ Χ. συνελήφθη κατά την άφιξή του επειδή ήταν ο οδηγός του σκάφους με το οποίο ο ίδιος και άλλοι 33 επιβάτες προσπάθησαν να φτάσουν στην Ελλάδα - κατά συνέπεια, του απαγγέθηκαν κατηγορίες για «μεταφορά υπηκόων τρίτων χωρών χωρίς δικαίωμα εισόδου στην ελληνική επικράτεια» με τις επιβαρυντικές περιστάσεις της έκθεσης σε κίνδυνο της ζωής 31 ατόμων και της πρόκλησης θανάτου δύο ατόμων (άρθρο 30 παρ. 1γ + 1δ¹¹⁶). Δύο από τους επιβάτες έγιναν δεκτοί ως μάρτυρες υπεράσπισης και κατέθεσαν ενώπιον του δικαστηρίου. Δήλωσαν ότι ο Χ. ήταν επιβάτης όπως και αυτοί, ότι ο διακινητής τους είχε εγκαταλείψει στη θάλασσα και ότι ο Χ. προσπάθησε να σώσει τη ζωή όλων, οδηγώντας με κάποιο τρόπο το σκάφος με ασφάλεια στην ξηρά, όντας ο ίδιος διακινητής χωρίς καμία εμπειρία στη ναυσιπλοΐα. Ωστόσο, ο δικαστής επέμεινε στο γεγονός ότι κατά την προκαταρκτική ακρόαση δύο μάρτυρες τον υπέδειξαν ως τον οδηγό, παρά το γεγονός ότι η υπεράσπιση τόνισε ότι η διερμηνεία ήταν προβληματική κατά τη διάρκεια αυτής της ακρόασης, καθώς παρασχέθηκε στα αγγλικά και όχι στα σομαλικά, καθώς και το γεγονός ότι οι μάρτυρες δεν υπέδειξαν τον κατηγορούμενο ως τον διακινητή, αλλά ως το πρόσωπο που αναγκάστηκε να οδηγήσει τη βάρκα σε μια κατάσταση κινδύνου.

Σε μία άλλη δίκη που έλαβε χώρα στο νησί της Σύρου,¹¹⁷ διαβάστηκαν οι καταθέσεις έξι άλλων επιβατών, οι οποίοι δήλωσαν ότι οι τρεις κατηγορούμενοι δεν ήταν υπεύθυνοι για την οργάνωση του ταξιδιού και δεν είχαν λάβει πληρωμή. Επιπλέον, δύο μέλη της οικογένειας είχαν ταξιδέψει στη δίκη για να δώσουν μαρτυρίες χαρακτήρα και να στηρίξουν την εκδοχή των γεγονότων που παρουσίασαν οι κατηγορούμενοι, π.χ. επιβεβαίωσαν την επισφαλή κατάσταση των κατηγορουμένων, η οποία τους οδήγησε να αναλάβουν το έργο του τιμονιού με αντάλλαγμα φθηνότερο ναύλο. Ο μάρτυρας κατηγορίας, ένας αστυνομικός, δεν ήταν παρών. Στην τελική του αγόρευση, ο εισαγγελέας αναγνώρισε μάλιστα ότι οι τρεις κατηγορούμενοι δεν ήταν οι διακινητές, ότι δεν έδρασαν με σκοπό το κέρδος και ότι δεν ευθύνονται για τους 18 ανθρώπους που έχασαν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Δήλωσε, ωστόσο, ότι σύμφωνα με το νόμο, οι τρεις κατηγορούμενοι πρέπει και πάλι να κριθούν ένοχοι για “μεταφορά υπηκόων τρίτων χωρών χωρίς δικαίωμα εισόδου στην ελληνική επικράτεια” με την επιβαρυντική περίσταση της έκθεσης σε κίνδυνο της ζωής τους (άρθρο 30

113 Υπόθεση 016, δικάσιμος στις 04.02.20 στην Κομοτηνή.

114 Ν. 4251/2014 - Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις. https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2020/05/N4251_2014.pdf, πρόσβαση στις 28.03.2023.

115 019, trial on 13.05.21 on Lesbos.

116 Ν. 4251/2014 - Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις. https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2020/05/N4251_2014.pdf, πρόσβαση στις 28.03.2023.

117 Υπόθεση 07, δικάσιμος στις 05.05.22 στη Σύρο.

παρ. 1γ). Κατά συνέπεια, αν και συντρέχουν ελαφρυντικές περιστάσεις και απαλλάσσονται από την επιβαρυντική κατάσταση της πρόκλησης των θανάτων, κρίνονται ένοχοι.

Στην Κομοτηνή διεξήχθη δίκη όπου ένα άτομο κατηγορήθηκε για «παράνομη μεταφορά 9 ατόμων» μετά από θανατηφόρο τροχαίο ατύχημα.¹¹⁸ Η εισαγγελία επικαλέστηκε τη μαρτυρία ενός αστυνομικού, ο οποίος δήλωσε ότι δεν μπορούσε να αναγνωρίσει τον οδηγό όταν είδε το αυτοκίνητο από απόσταση, αλλά ότι είχε “ανακρίνει έναν αγγλόφωνο επιζώντα” αφού έφτασε στον τόπο του ατυχήματος. Κατά τη διάρκεια της δίκης, η υπεράσπιση παρουσίασε έναν άλλο επιβάτη ο οποίος κατέθεσε ότι ο θανών οδηγούσε το αυτοκίνητο, μαζί με τη γραπτή δήλωση ενός τρίτου επιβάτη που υποστήριζε αυτή την εκδοχή των γεγονότων. Επιπλέον, η υπεράσπιση προσκόμισε αποδεικτικά στοιχεία ότι ο κατηγορούμενος είχε μεταφέρει 2000 ευρώ σε διακινητή. Ο δικηγόρος υποστήριξε ότι δεν υπήρχαν επαρκή στοιχεία για να αποδειχθεί πέραν πάσης αμφιβολίας ότι ο κατηγορούμενος ήταν ο οδηγός του οχήματος και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να του δοθεί το τεκμήριο της αθωότητας. Παρά ταύτα, το δικαστήριο έκρινε τον κατηγορούμενο ένοχο και τον καταδίκασε σε 18 χρόνια φυλάκισης.

Ωστόσο, υπήρχαν μάρτυρες υπεράσπισης παρόντες στο δικαστήριο μόνο για δέκα από τις 56 υποθέσεις.¹¹⁹ Εννέα από αυτές τις δέκα υποθέσεις με μάρτυρες υπεράσπισης εκπροσωπήθηκαν από ιδιώτες δικηγόρους. Υπήρξε μία δίκη που υπερασπίστηκε ένας διορισμένος από το κράτος δικηγόρος, στην οποία υπήρχαν μάρτυρες υπεράσπισης, ενώ σε όλες τις υπόλοιπες δίκες δεν υπήρχε ούτε ένας μάρτυρας υπεράσπισης.

ΑΥΤΕΠΑΓΓΕΛΤΩΣ ΔΙΟΡΙΣΜΕΝΟΙ ΔΙΚΗΓΟΡΟΙ ΣΕ ΑΝΤΙΔΙΑΣΤΟΛΗ ΜΕ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥΣ ΔΙΚΗΓΟΡΟΥΣ

Περίπου το 60% των τεκμηριωμένων υποθέσεων (49 από τις 81) διεκπεραιώθηκαν από αυτεπαγγέλτως διορισμένους δικηγόρους στο πλαίσιο του καθεστώτος παροχής δωρεάν νομικής συνδρομής στην Ελλάδα, πιθανότατα λόγω της μεγάλης συχνότητας της προσωρινής κράτησης και της περιορισμένης πρόσβασης σε πληροφορίες και επικοινωνία που αυτή συνεπάγεται, καθώς και της έλλειψης οικονομικών μέσων για την πρόσληψη ιδιωτικού δικηγόρου (όπως περιγράφηκε στο κεφάλαιο σχετικά με την προσωρινή κράτηση).

Οι δικηγόροι από τους οποίους πήραμε συνέντευξη επισημαίνουν το πρόβλημα ότι οι διορισμένοι από το κράτος δικηγόροι συχνά δεν έχουν εμπειρία σε τέτοιες υποθέσεις, καθώς μερικές φορές δεν είναι καν ποινικοί δικηγόροι.¹²⁰ Προσθέτουν ότι το ζήτημα επιδεινώνεται περαιτέρω από τα γενικότερα διαρθρωτικά προβλήματα του ελληνικού συστήματος παροχής νομικής συνδρομής που επηρεάζουν όλες τις υποθέσεις, συμπεριλαμβανομένης της ανεπαρκούς αποζημίωσης των διορισμένων από το κράτος δικηγόρων, η οποία καθυστερεί να καταβληθεί, γεγονός που επηρεάζει τόσο τα κίνητρά τους όσο και την ικανότητά τους να παρέχουν επαρκή υπεράσπιση.¹²¹

Σε υποθέσεις που αφορούν υπηκόους τρίτων χωρών οι οποίοι μόλις έχουν φθάσει στη χώρα, αυτό έχει ακόμη σοβαρότερες συνέπειες, καθώς ενδέχεται να απαιτείται ακόμη μεγαλύτερη προσπάθεια, χρόνος και κόστος για την προετοιμασία και την εξασφάλιση της κατάλληλης υπεράσπισης. Οι υποθέσεις αυτές απαιτούν συνήθως διερμηνείς, τακτικά ταξίδια στη φυλακή (καθώς η πλειονότητα των ατόμων κρατείται) ή έγγραφα που δύναται να αποτελέσουν μέρος της στρατηγικής υπεράσπισης από τη χώρα καταγωγής του κατηγορούμενου, τα οποία πρέπει να αποσταλούν, να μεταφραστούν και να επικυρωθούν. Η εξασφάλιση μαρτύρων για τις υποθέσεις αυτές είναι επίσης πολύ πιο δύσκολη, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Λαμβάνοντας υπόψη ότι σε πολλές περιπτώσεις οι δικηγόροι διορίζονται ακόμη και την ημέρα της δίκης, είναι προφανές ότι, ειδικά σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι αδύνατο να παρασχεθεί μια επαρκής νομική υπεράσπιση.

¹¹⁸ Υπόθεση 60, δικάσιμος στις 24.03.23 στην Κομοτηνή.

¹¹⁹ Από τις 81 δικαστικές υποθέσεις, οι 25 διευθετήθηκαν μέσω “συμφωνιών παραδοχής ενοχής”. Σε αυτές τις υποθέσεις, δεν υπάρχει ουσιαστική ακρόαση ή εξέταση μαρτύρων, αλλά, αντίθετα, η υπεράσπιση διαπραγματεύεται μια συμφωνία με τον εισαγγελέα (βλ. περισσότερες πληροφορίες στο κεφάλαιο “Δικαστικές αποφάσεις και ποινές”).

¹²⁰ Συνέντευξη εμπειρογνώμονα υπ’ αριθ. 3, που διεξήχθη στις 02.02.23.

¹²¹ Συνεντεύξεις εμπειρογνώμονων υπ’ αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.12 και υπ’ αριθ. 3, που διεξήχθη στις 02.02.23.

“Όταν δεν έχεις χρήματα και δεν έχεις δικηγόρο, τότε η κυβέρνηση θα σου δώσει δικηγόρο. Αλλά δεν θα σε υπερασπιστεί πολύ, ξέρεις. [...] Η πρώτη φορά που συνάντησα τον δικηγόρο ήταν στο δικαστήριο. [...] Ναι. Μέσα στη δίκη. Δεν υπήρχε καμία συνάντηση ή κάτι τέτοιο για να γνωριστούμε πριν το δικαστήριο. [...] Δεν με υπερασπίστηκε. Ήταν εναντίον μου μπροστά στον δικαστή. [...] Αυτός ο δικηγόρος υποστήριξε επίσης ότι ήμουν διακινητής....”

- Τζαφάρ

Τα πορίσματα από την τεκμηρίωση των 56 δικών¹²² καταδεικνύουν ότι οι δίκες με ιδιώτες δικηγόρους τείνουν να διαρκούν περισσότερο, είναι πιθανότερο να παρουσιάσουν μάρτυρες ή άλλα στοιχεία για την υπεράσπιση και ο δικαστής είναι πιθανότερο να δεχθεί ελαφρυντικά, οδηγώντας σε καλύτερο συνολικό αποτέλεσμα. Οι εμπειρίες που μοιράστηκαν οι ερωτηθέντες επιβεβαιώνουν αυτά τα συμπεράσματα, ιδίως εκείνοι που είχαν τόσο αυτεπαγγέλτως διορισμένους όσο και ιδιωτικούς δικηγόρους σε διαφορετικά στάδια της δίκης τους και παρατήρησαν σημαντικές διαφορές στη νομική εκπροσώπησή τους.¹²³ Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα θιγόμενα άτομα αναφέρουν ότι ορισμένοι ιδιώτες δικηγόροι προσπαθούν να εκμεταλλευτούν την ευάλωτη κατάστασή τους, προσφέροντας τις υπηρεσίες τους στη φυλακή, δίνοντας ψευδείς υποσχέσεις αποφυλάκισης και χρεώνοντας υψηλές αμοιβές.¹²⁴

ΕΝΣΤΑΣΗ ΕΠΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

Ένα άλλο προβληματικό πόρισμα αυτής της έρευνας ρίχνει φως στο γεγονός ότι, ακόμη και αν οι κατηγορούμενοι έχουν προσλάβει δικηγόρους υπεράσπισης που διαπιστώνουν παραβιάσεις δικαιωμάτων, οι διαρθρωτικές συνθήκες που περιβάλλουν τις υποθέσεις παράνομης διακίνησης στην Ελλάδα καθιστούν δύσκολο για τους δικηγόρους και τους πελάτες τους να προσβάλλουν αυτές τις παραβιάσεις δικαιωμάτων εντός του δικαστηρίου. Κάτι τέτοιο οδηγεί συχνά σε αναβολή της δίκης, γεγονός που αποτελεί σημαντικό πρόβλημα για τους κατηγορούμενους, ιδίως για όσους βρίσκονται υπό προσωρινή κράτηση. Οι δικηγόροι αντιμετωπίζουν έτσι το δίλημμα να πρέπει να επιλέξουν μεταξύ της επίκλησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πελατών τους ή της επίτευξης του καλύτερου δυνατού αποτελέσματος για αυτούς το συντομότερο δυνατό εντός των υφιστάμενων συνθηκών. Αυτό επιδεινώνεται περαιτέρω από τους αργούς ρυθμούς του ελληνικού δικαστικού συστήματος εν γένει, ώστε τυχόν καθυστέρηση μπορεί να σημαίνει όχι μόνο μερικές εβδομάδες αλλά μάλλον αρκετούς ακόμη μήνες.¹²⁵ Η κατάσταση αυτή οδηγεί κατά συνέπεια τους πελάτες και τους δικηγόρους τους να επιλέγουν μια ταχεία διαδικασία αντί της προσβολής των παραβιάσεων των δικαιωμάτων τους.

Για παράδειγμα, παρά το γεγονός ότι η υπεράσπιση έχει το δικαίωμα να επιμείνει στη δυνατότητα εξέτασης μαρτύρων, ιδίως του κύριου μάρτυρα κατηγορίας, ο οποίος είναι συνήθως αστυνομικός, όλοι οι δικηγόροι που ερωτήθηκαν εκφράζουν επιφυλακτικότητα στην άσκηση αυτού του δικαιώματος λόγω της πιθανότητας σημαντικών καθυστερήσεων στη δίκη. Ειδικά από τη στιγμή που η αξίωσή τους δεν εγγυάται ότι ο αστυνομικός θα είναι πράγματι παρών στην επόμενη δικάσιμο.

¹²² Από τις 81 δικαστικές υποθέσεις, οι 25 διευθετήθηκαν μέσω «συμφωνιών παραδοχής ενοχής». Σε αυτές τις υποθέσεις, δεν υπάρχει ουσιαστική ακρόαση ή εξέταση μαρτύρων, αλλά, αντίθετα, η υπεράσπιση διαπραγματεύεται μια συμφωνία με τον εισαγγελέα (βλ. περισσότερες πληροφορίες στο κεφάλαιο “Δικαστικές αποφάσεις και ποινές”).

¹²³ Συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ’ αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23· υπ’ αριθ. 4, που διεξήχθη στις 04.03.23 και υπ’ αριθ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23.

¹²⁴ Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ’ αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23.

¹²⁵ Συνεντεύξεις με εμπειρογνώμονες υπ’ αριθ. 1, που διεξήχθη στις 20.12.22 και υπ’ αριθ. 3, που διεξήχθη στις 02.02.23

Ομοίως, η υπεράσπιση έχει το δικαίωμα να υποβάλει ένσταση επί της διερμηνείας, εάν τη θεωρεί ανεπαρκή, και να ζητήσει αντικατάσταση, αλλά οι δικηγόροι που ερωτήθηκαν δηλώνουν ότι, όπως και στην περίπτωση απουσίας του μάρτυρα κατηγορίας, συνήθως το αποφεύγουν για να μην διακινδυνεύσουν αναβολή της δίκης.

“Το δικαστήριο υποχρεούται να βρει μεταφραστή για τον κατηγορούμενο. Εάν δεν είχα καταβάλει όλη αυτή την προσπάθεια για να βρω μεταφραστή, είτε ο κατηγορούμενος θα υπέγραφε μια συμφωνία που δεν θα καταλάβαινε πλήρως είτε το δικαστήριο θα διέταζε την αναβολή της δίκης σε άλλη δικάσιμο προκειμένου να βρεθεί μεταφραστής και ο κατηγορούμενος θα εξακολουθούσε να βρίσκεται στη φυλακή.”

- Δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στην Κομοτηνή¹²⁶

Επιπλέον, σε περιπτώσεις όπου οι δικηγόροι κατάφεραν να κανονίσουν την παρουσία μαρτύρων υπεράσπισης, υπάρχει ένας πρόσθετος ενδιασμός να διακινδυνεύσουν αναβολή της δίκης.¹²⁷ Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η αναβολή της ακρόασης μπορεί να σημαίνει ότι ο μάρτυρας ή οι μάρτυρες ενδέχεται να μην είναι σε θέση να παραστούν στην επόμενη προγραμματισμένη δικάσιμο. Δεδομένου ότι η παρουσία των μαρτύρων υπεράσπισης αντιμετωπίζει αρκετές δυσκολίες, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, είναι ζωτικής σημασίας να σταθμίζονται προσεκτικά οι ενδεχόμενες επιπτώσεις και τα οφέλη για τον κατηγορούμενο όταν αποφασίζεται να ακολουθηθεί αυτή η οδός. Για παράδειγμα, στην υπόθεση των Χάντι και Μ. Χ. που αναφέρθηκε προηγουμένως, ούτε ο αστυνομικός ούτε ο επιβάτης, στις ενοχοποιητικές καταθέσεις των οποίων στηρίχθηκε αποκλειστικά η εισαγγελία, εμφανίστηκαν στο δικαστήριο για τη δίκη.¹²⁸ Ωστόσο, η αδελφή του Χάντι από την Ιταλία, ένας άλλος φίλος από το Μαρόκο και ένας εκπρόσωπος μιας οργάνωσης ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τη Γερμανία είχαν ταξιδέψει στην Ελλάδα για να καταθέσουν ως μάρτυρες υπεράσπισης. Αυτό οδήγησε τον δικηγόρο και τους κατηγορούμενους να θεωρήσουν πιο βολικό να μην προβάλουν αντιρρήσεις για την απουσία των μαρτύρων κατηγορίας και την ανάγνωση των καταθέσεών τους και να προχωρήσουν με τη δίκη.

Αυτό σημαίνει όχι μόνο ότι η πλειονότητα αυτών των παραβιάσεων των δικαιωμάτων δεν αμφισβητείται από τα εθνικά δικαστήρια αλλά επίσης ότι η περαιτέρω προσφυγή τους στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι μία εξ αρχής δύσκολη προσπάθεια, καθώς μία από τις βασικές προϋποθέσεις για να αναλάβει δράση το ευρωπαϊκό δικαστήριο είναι ότι η υπεράσπιση πρέπει να έχει προβάλει αντιρρήσεις για τις παραβιάσεις και να έχει εξαντλήσει όλα τα εθνικά ένδικα μέσα. Επιπλέον, η ιδιαίτερη κατάσταση των πελατών τους, οι οποίοι πρέπει να ξεκινήσουν από την αρχή σε μία νέα χώρα και συχνά βρίσκονται σε δύσκολη ψυχολογική και οικονομική κατάσταση, αναφέρεται ως μία γενική κατάσταση που οδηγεί στο να μην ενδιαφέρονται ούτε να έχουν την οικονομική δυνατότητα να προβούν σε περαιτέρω ενέργειες μετά την αποφυλάκισή τους, ή, σε περίπτωση που βρίσκονται ακόμη μέσα στη φυλακή, να μην έχουν άμεσο και έγκαιρο αντίκτυπο στο χρόνο εγκλεισμού τους στη φυλακή.¹²⁹

¹²⁶ Ο/η δικηγόρος δεν επιθυμεί να αναγραφεί το όνομά του/της.

¹²⁷ Υπόθεση 07, δικάσιμος στις 05.05.22 στη Σύρο· υπόθεση 016, δικάσιμος στις 04.02.20 στην Κομοτηνή.

¹²⁸ Υπόθεση 016, δικάσιμος στις 04.02.20 στην Κομοτηνή.

¹²⁹ Συνέντευξη εμπειρογνώμονα υπ' αριθ. 3, που διεξήχθη στις 02.02.23.

Αυτή η παντελής απουσία συνεπειών για τις συγκεκριμένες παραβιάσεις της δέουσας διαδικασίας ενέχει τον κίνδυνο να ενσταλάξει μια αίσθηση ασυλίας στους εμπλεκόμενους και να καταστήσει τις παραβιάσεις αυτές ένα χρόνιο και επίμονο πρόβλημα. Δυστυχώς, όπως προκύπτει από την παρούσα μελέτη, αυτό ακριβώς συμβαίνει ήδη.

8.4 ΣΥΝΤΟΜΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΩΝ

Από όλες τις δίκες που καταγράψαμε και οι οποίες δεν αφορούσαν «συμφωνίες παραδοχής ενοχής» (56),¹³⁰ διαπιστώσαμε ότι η μέση διάρκεια ολόκληρης της δίκης ήταν 37 λεπτά. Ωστόσο, ο αριθμός αυτός επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από μερικές δίκες στις οποίες συμμετείχαν ιδιώτες δικηγόροι και συγκέντρωσαν διεθνή προσοχή, μία από τις οποίες διήρκεσε έξι ώρες και ήταν η μεγαλύτερη δίκη που καταγράψαμε.¹³¹ Η υπόθεση αυτή αποτελεί εξαίρεση, δεδομένου ότι είχε αποκτήσει κάλυψη από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης,¹³² ο κατηγορούμενος είχε δύο δικηγόρους που τον εκπροσωπούσαν και υπήρχαν αρκετοί μάρτυρες, μεταξύ των οποίων ένας επιβάτης, ένα μέλος της οικογένειας και ένας πραγματογνώμονας. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ήταν επίσης παρών κατά τη διάρκεια της διαδικασίας.¹³³ Οι δίκες με ιδιώτες δικηγόρους είχαν μέση διάρκεια 66 λεπτά.

Ωστόσο, η πλειονότητα των υποθέσεων (60%) αφορούσε διορισμένους από το κράτος δικηγόρους, οι οποίοι συνήθως ανατίθενται στον κατηγορούμενο την ημέρα της δίκης. Διαπιστώθηκε ότι η μέση διάρκεια των δικών με διορισμένους από το κράτος δικηγόρους ήταν μόλις 17 λεπτά. Η συντομότερη δίκη που καταγράψαμε, η οποία κατέληξε σε ποινή 16 ετών και πρόστιμο 60.000 ευρώ, διήρκεσε μόλις έξι λεπτά, χωρίς να είναι παρών ούτε ο κατηγορούμενος ούτε ο δικηγόρος. Σε αυτή την περίπτωση, ο δικαστής απλώς διάβασε τη γραπτή κατάθεση του αστυνομικού που συνέλαβε, καθώς και την ομολογία του κατηγορουμένου που παραδεχόταν ότι οδηγούσε το αυτοκίνητο, και στη συνέχεια τον έκρινε ένοχο.¹³⁴

Η διάρκεια αυτών των δικών είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτη αν αναλογιστεί κανείς τις υψηλές ποινές που λαμβάνουν οι άνθρωποι.

“Το δικαστήριο διήρκεσε περίπου 5 ή 6 λεπτά, κάπως έτσι. Ξέρετε, είναι σαν να μην είναι κάτι σοβαρό.”

- Χάλεκ

8.5 ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΙΝΕΣ

Από τα 95 άτομα που βρέθηκαν κατηγορούμενα στις 81 δίκες που καταγράφηκαν στο πλαίσιο της παρούσας έκθεσης, η πλειονότητα καταδικάστηκε βάσει του Άρθρου. 30,¹³⁵ με λίγες μόνο εξαιρέσεις που καταδικάστηκαν βάσει του Άρθρου 29 παρ. 5 (13 από τις 95¹³⁶). Τα άτομα **καταδικάστηκαν σε φυλάκιση κατά μέσο όρο 46 ετών και σε χρηματικό πρόστιμο κατά μέσο όρο ύψους 332.209 ευρώ.**

¹³⁰ Σε περίπτωση συμφωνίας παραδοχής ενοχής, δεν υπάρχει ουσιαστική ακρόαση ή εξέταση μαρτύρων, αλλά η υπεράσπιση δηλώνει ένοχη και διαπραγματεύεται συμφωνία με τον εισαγγελέα (βλ. περισσότερες πληροφορίες στο κεφάλαιο «Δικαστικές αποφάσεις και ποινές»).

¹³¹ Υπόθεση 011, δικάσιμος στις 09.01.23 στη Λέσβο.

¹³² The Guardian (2022): Refugees convicted of steering boats to Greece to appeal against life sentences; <https://www.theguardian.com/global-development/2022/mar/18/greek-court-to-hear-appeals-on-life-sentences-for-refugees-accused-of-steering-dinghies> (accessed on 08.04.23)

¹³³ Υπόθεση 011, δικάσιμος στις 01.01.23 στη Λέσβο.

¹³⁴ Υπόθεση 34, δικάσιμος στις 22.02.23 στην Κομοτηνή.

¹³⁵ Ν. 4251/2014 - Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις. https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2020/05/N4251_2014.pdf (πρόσβαση στις 28.03.2023).

¹³⁶ ό.π.

Υπήρχαν επίσης δύο άτομα που καταδικάστηκαν σε 45 φορές ισόβια ο καθένας¹³⁷, τα οποία δεν περιλαμβάνονται σε αυτόν τον υπολογισμό του μέσου όρου. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι κατηγορούμενοι δεν καταδικάστηκαν μόνο με την κατηγορία της παράνομης μεταφοράς υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική επικράτεια / παράνομη διακίνηση ανθρώπων και τις αντίστοιχες επιβαρυντικές περιστάσεις, αλλά καταδικάστηκαν και για πρόσθετα αδικήματα, όπως η δική τους παράνομη είσοδος (άρθρο 83 παρ. 1. Ν. 3386/2005¹³⁸), ανυπακοή (άρθρο 167 παρ. 1 του Ελληνικού Ποινικού Κώδικα) και οδήγηση χωρίς δίπλωμα.

Η μέγιστη διάρκεια της στερητικής της ελευθερίας ποινής στην Ελλάδα δεν μπορεί να υπερβαίνει τα 20 έτη και τα 25 έτη για τα άτομα που έχουν καταδικαστεί σε πολλαπλά ισόβια.¹³⁹ Αυτό ισχύει επίσης για άτομα που έχουν καταδικαστεί σε πολλές δεκαετίες ή και αιώνες. Όπως περιγράφεται παραπάνω στο κεφάλαιο «νομικό πλαίσιο», ο πραγματικός χρόνος που πρέπει να εκτίσουν τα άτομα στη φυλακή ενδέχεται να είναι μία περίπλοκη διαδικασία λόγω της αθροιστικής επιμέτρησης πολλαπλών ποινών για ένα και μόνο αδίκημα. Καθορίζεται και υπολογίζεται με βάση διάφορα κριτήρια, όπως το είδος της ποινής (φυλάκιση/κάθειρξη). Λόγω αυτής της πολυπλοκότητας, η οποία επιδεινώνεται περαιτέρω από τη συνολική έλλειψη σωστής μετάφρασης και πληροφόρησης, οι άνθρωποι που έχουν καταδικαστεί συχνά δυσκολεύονται να κατανοήσουν τι πραγματικά συνεπάγεται η ποινή τους. Το να αντιμετωπίζουν την αβεβαιότητα ότι θα εκτίσουν «κάτι μεταξύ 3 και 20 ετών» αποτελεί μία ακόμη σημαντική ψυχική δοκιμασία. Ο Χασάν περιγράφει ότι δεν κατάλαβε την ποινή που διάβασε ο δικαστής στη δίκη της έφεσής του και ότι ήταν μπερδεμένος και αγχωμένος προσπαθώντας να ερμηνεύσει την μοίρα του από τις αντιδράσεις των παρευρισκομένων υποστηρικτών στο ακροατήριο.

“[Ο δικαστής] απλώς είπε την [ποινή]. Δεν κατάλαβα και κοίταξα πίσω μου και είδα τους δικούς μου να κλαίνει. [...] [Δύο] αστυνομικοί με τράβηξαν από τους ώμους και με πήγαν έξω από το δικαστήριο στον δεύτερο όροφο. Και κοίταξα τους ανθρώπους μου και είπα ‘γιατί, γιατί, γιατί, γιατί κλαίτε;’. Μου είπαν: ‘Είμαστε χαρούμενοι, Χασάν, για σένα’” [...] Είπα ‘τι; Όπως όταν οι άνθρωποι είναι χαρούμενοι, γελούν, δεν κλαίνει!’. Ξέρετε, επειδή ήμουν πραγματικά φοβισμένος. Δεν καταλάβαινα. Τότε ο δικηγόρος μου είπε: ‘Σε κατηγορήσαν για πέντε χρόνια. Αλλά όχι μέσα στη φυλακή, αλλά έξω από τη φυλακή. Και αν δεν προκαλέσεις κανένα πρόβλημα, θα την αφαιρέσουν και θα είσαι ελεύθερος και αθώος. Όχι αθώος, αλλά θα είσαι ελεύθερος.’”

- Χασάν

Σύμφωνα με την απάντηση σε ερώτημα που υποβλήθηκε στο Ελληνικό Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη σχετικά με τη μέση πραγματική διάρκεια φυλάκισης των ατόμων που κρατούνται για παράνομη διακίνηση, αποκαλύφθηκε ότι το **52% του συνόλου των καταδικασθέντων ατόμων εκτίει ποινή φυλάκισης από 15 χρόνια έως ισόβια.**

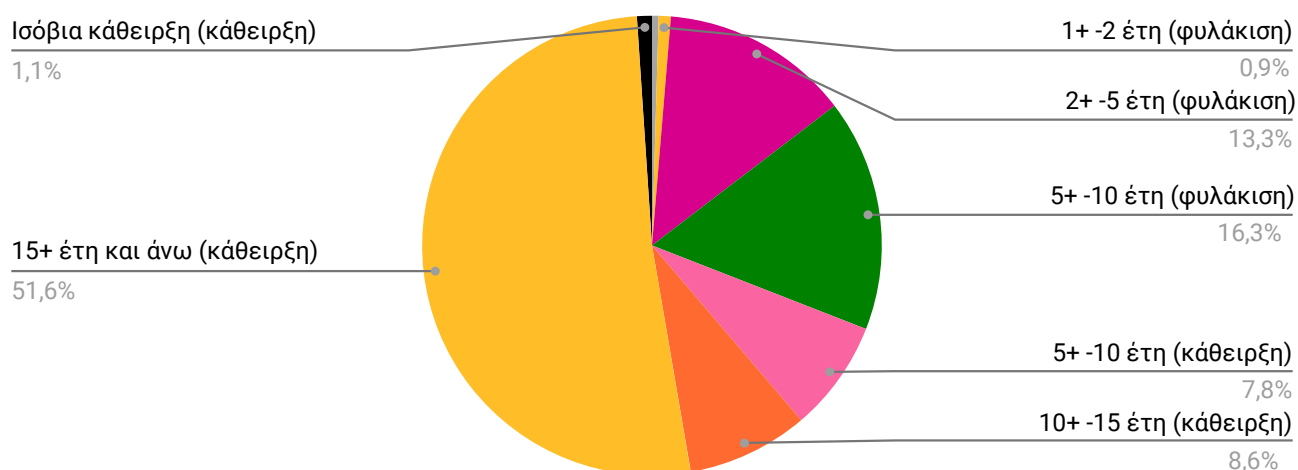
¹³⁷ Υπόθεση 33, δικάσιμος στις 10.02.23 στη Ρόδο.

¹³⁸ Ν. 3386/2005 – Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια, όπως καταργήθηκε με το άρθρο 139 του Ν. 4251/2014 εκτός από τα άρθρα 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 89(1)-(3).

¹³⁹ Νόμος 4619/2019, άρθρο 94 παρ. 1.

Διάρκεια φυλάκισης ¹⁴⁰	Συνολικός αριθμός
10 ημέρες - 12 μήνες (φυλάκιση)	7
1+ - 2 έτη (φυλάκιση)	13
2+ - 5 έτη (φυλάκιση)	202
5+ - 10 έτη (φυλάκιση)	248
5+ - 10 έτη (κάθειρξη)	119
10+ - 15 έτη (κάθειρξη)	130
15+ έτη και άνω (κάθειρξη)	785
Ισόβια κάθειρξη (κάθειρξη)	16
Σύνολο	1520

Πηγή: Ελληνικό Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, νούμερα κατά την 28.02.2023

Πηγή: Ελληνικό Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, νούμερα κατά την 28.02.2023

ΑΠΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Μόνο οκτώ άτομα αθωώθηκαν, έξι εξ αυτών σε πρώτο βαθμό και δύο σε δεύτερο βαθμό. Από όλες τις τοποθεσίες που παρακολουθήσαμε καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας, η Σάμος ξεχώρισε ως ο μόνος τόπος όπου τρεις κατηγορούμενοι αθωώθηκαν παρά τα αποδεικτικά στοιχεία ότι είχαν οδηγήσει το σκάφος.¹⁴¹ Οι δικαστές δέχθηκαν το επιχείρημα της υπεράσπισης ότι οι κατηγορούμενοι ήταν ξεκάθαρα μέρος της ομάδας των διακινηθέντων μεταναστών. Αντίθετα, στις άλλες πέντε υποθέσεις (1 Σάμος, 1 Κομοτηνή, 1 Λέσβος, 2 Καλαμάτα) αυτό έγινε επειδή το δικαστήριο δεν πείστηκε για τη συμμετοχή τους στην καθοδήγηση του σκάφους.¹⁴² Η Σάμος ξεχώρισε επίσης επειδή πολλές από τις υποθέσεις που καταγράφηκαν εκεί καταδικάστηκαν σύμφωνα με το άρθρο 29 παρ. 5 αντί του άρθρου 30, με αποτέλεσμα την επιβολή κατά πολύ επιεικέστερων ποινών. Η Σάμος ξεχώρισε επίσης επειδή πολλές από τις υποθέσεις που καταγράφηκαν εκεί καταδικάστηκαν σύμφωνα με το άρθρο 29 παρ. 5 αντί του άρθρου 30, με αποτέλεσμα την επιβολή κατά πολύ επιεικέστερων ποινών. Οι δικηγόροι που εργάζονται στη Σάμο αποδίδουν το γεγονός αυτό στη μεγαλύτερη προθυμία των δικαστηρίων να εξετάσουν τις ευρύτερες περιστάσεις και τον πραγματικό ρόλο που διαδραμάτισε

¹⁴⁰ βλ. κεφάλαιο "νομικό πλαίσιο" για τη διαφορά μεταξύ φυλάκισης και κάθειρξης.

¹⁴¹ Υπόθεση 02, δικάσιμος στις 08.12.22 στη Σάμο· υπόθεση 05, δικάσιμος στις 17.10.22 στη Σάμο· υπόθεση 06, δικάσιμος στις 17.10.22 στη Σάμο.

¹⁴² Υπόθεση 010, δικάσιμος στις 19.05.22 στην Καλαμάτα· υπόθεση 018, δικάσιμος στις 09.06.22 στην Κομοτηνή.

ο κατηγορούμενος. Το γεγονός ότι τα άτομα μπορεί να αθωωθούν σε μια τοποθεσία και να λάβουν σκληρή ποινή φυλάκισης σε άλλη τοποθεσία για την ίδια πράξη, ανάλογα με τους δικαστικούς υπαλλήλους, εγείρει ωστόσο ερωτήματα σχετικά με τις θεμελιώδεις αρχές του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και της ίσης μεταχείρισης βάσει του νόμου.

ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ ΠΑΡΑΔΟΧΗΣ ΤΗΣ ΕΝΟΧΗΣ

Η τεκμηρίωση των δικών που πραγματοποιήσαμε δείχνει ότι στο δικαστήριο της Κομοτηνής επιτυγχάνεται τακτικά σημαντικός αριθμός συμφωνιών για την παραδοχή της ενοχής. Από τις 81 ποινικές διαδικασίες που έχουν καταγραφεί, οι 25 διευθετήθηκαν μέσω συμβιβασμού, οι 24 από αυτές στην Κομοτηνή και μία στο νησί της Ρόδου. Σε αυτές τις περιπτώσεις δεν πραγματοποιείται ουσιαστική ακρόαση ή αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων. Αντ' αυτού, ο δικηγόρος του κατηγορουμένου διαπραγματεύεται με τον εισαγγελέα μια συμφωνία, η οποία λαμβάνει χώρα κεκλεισμένων των θυρών, στην οποία ο κατηγορούμενος συμφωνεί να δηλώσει ένοχος με αντάλλαγμα μια ελαφρύτερη ποινή. Η συμφωνία αυτή υποβάλλεται στη συνέχεια στο δικαστήριο προς έγκριση, η οποία γίνεται σε ανοικτή συνεδρίαση. Παρόλο που οι διαπραγματεύσεις για την ομολογία της ενοχής μπορούν να επιταχύνουν τη δικαστική διαδικασία, ενέχουν πάντοτε τον κίνδυνο εξαναγκασμού σε ομολογία ενοχής, ιδίως σε περιπτώσεις όπως αυτές που παρατηρήθηκαν για την παρούσα μελέτη, όπου οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν προσωρινή κράτηση υπό αυστηρούς όρους, υπεράσπιση γεμάτη διαρθρωτικές δυσκολίες και ποσοστό καταδίκης 90%, και μπορεί να είναι σε θέση να επιτύχουν ποινή με αναστολή μέσω μιας συμφωνίας για την ομολογία της ενοχής.¹⁴³

¹⁴³ Εάν η ποινή φυλάκισης δεν υπερβαίνει τα τρία έτη, μπορεί να ανασταλεί (ελληνικός ποινικός κώδικας, Ν. 4619/2019, άρθρο 99 παρ. 1). Σε αυτό το πλαίσιο, το γεγονός ότι τέτοιες συμφωνίες επικρατούν κυρίως στην Κομοτηνή αποτελεί αξιοσημείωτη παρατήρηση. Στην Κομοτηνή, πολλές από τις κατηγορίες σχετίζονται με τη διέλευση των συνόρων με αυτοκίνητο και όχι με πλοίο, όπως συμβαίνει σε άλλες περιοχές. Ως αποτέλεσμα, ο αριθμός των επιβατών είναι συνήθως μικρότερος, γεγονός που οδηγεί σε χαμηλότερη σωρευτικά ποινή και μεγαλύτερη πιθανότητα αναστολής της ποινής.

9. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΑΙΤΗΣΗΣ ΑΣΥΛΟΥ

Είναι πιθανό ότι ένας σημαντικός αριθμός των συλληφθέντων ατόμων που ανήκουν στην ομάδα των διακινηθέντων ατόμων είναι αιτούντες άσυλο. Στο 46% των 95 ατόμων των οποίων τις ποινικές διαδικασίες καταγράψαμε για την παρούσα μελέτη, αναφέρθηκε ρητά από τους κατηγορούμενους ή τους δικηγόρους τους κατά τη διάρκεια της δίκης ότι είχαν φτάσει στην Ελλάδα για να ζητήσουν άσυλο. Κατά συνέπεια, με την ποινικοποίηση ατόμων απλώς και μόνο επειδή διέσχισαν τα σύνορα με σκάφος ή αυτοκίνητο, η Ελλάδα όχι μόνο δεν εκπληρώνει τις υποχρεώσεις της βάσει του «Πρωτοκόλλου κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών διά ξηράς, θαλάσσης και αέρος» των Ηνωμένων Εθνών¹⁴⁴ για τη μη ποινικοποίηση ατόμων που έχουν γίνει αντικείμενο παράνομης διακίνησης αλλά παραβιάζει επίσης τη Σύμβαση για το Καθεστώς των Προσφύγων, η οποία απαγορεύει την ποινικοποίηση των αιτούντων άσυλο για την παράνομη είσοδό τους, υπονομεύοντας έτσι το δικαίωμά τους να ζητήσουν άσυλο.

“Με τον τρόπο αυτό, ποινικοποιούμε τους αιτούντες άσυλο που δεν έχουν άλλη εναλλακτική. Υπάρχει ένα σημείο κατά τη διάρκεια του ταξιδιού όπου το μόνο πράγμα που μπορούν να κάνουν είναι να οδηγήσουν τη βάρκα.”

- Δημήτρης Χούλης, δικηγόρος ποινικής υπεράσπισης στο νησί της Σάμου

Επιπλέον, η έρευνά μας δείχνει ότι η ποινικοποίηση έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ικανότητά τους να υποβάλουν αίτηση ασύλου, τόσο ως προς το χρονικό διάστημα που απαιτείται για τη διεκπεραίωση της αίτησης όσο και ως προς την έκβαση της αίτησης. Τα άτομα που τίθενται υπό προσωρινή κράτηση πρέπει να διεξάγουν τις συνεντεύξεις τους για το άσυλο εντός της φυλακής, γεγονός που επηρεάζει την ικανότητά τους να προετοιμάζονται και να λαμβάνουν νομική υποστήριξη.¹⁴⁵ Επιπροσθέτως, οι δικηγόροι με τους οποίους συνομιλήσαμε σημειώνουν ότι οι διαδικασίες ασύλου συνήθως αναβάλλονται όσο η υπόθεση εναντίον των ατόμων βρίσκεται σε εξέλιξη, χωρίς να εκδίδεται σχετική απόφαση έως ότου υπάρξει οριστική δικαστική ετυμηγορία.¹⁴⁶ Από τα ποινικοποιημένα άτομα με τα οποία μιλήσαμε, ένας από αυτούς υπέβαλε αίτηση ασύλου ενώ βρισκόταν υπό κράτηση και είχε την πρώτη του συνέντευξη μέσα στη φυλακή, ενώ στη συνέχεια η διαδικασία ανεστάλη μέχρι την αθώωσή του.¹⁴⁷ Ωστόσο, ένας από τους ερωτηθέντες δεν μπόρεσε καν να υποβάλει αίτηση ασύλου καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του στη φυλακή. Αναφέρει ότι παρά το γεγονός ότι εξέφρασε επανειλημμένα την επιθυμία του να υποβάλλει αίτηση ασύλου, δενδρομολογήθηκε καμία διαδικασία.¹⁴⁸

“Μου είπαν [το προσωπικό της φυλακής] ότι είμαι εγκληματίας και ότι δεν έχω καμία πιθανότητα χορήγησης ασύλου μέχρι να ολοκληρώσω τη δίκη μου.”

- Τζαφάρ

¹⁴⁴ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. κεφάλαιο «νομικό πλαίσιο».

¹⁴⁵ Συνέντευξη εμπειρογνώμονα υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23.

¹⁴⁶ Συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23 και υπ' αριθ. 3, που διεξήχθη στις 02.02.23.

¹⁴⁷ Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 2, που διεξήχθη στις 19.01.23.

¹⁴⁸ Συνέντευξη με το ποινικοποιημένο άτομο υπ' αριθ. 4, που διεξήχθη στις 04.03.23.

Αντίθετα, όσοι συνελήφθησαν στη Σάμο και δεν τέθηκαν υπό προσωρινή κράτηση, είχαν τη δυνατότητα να δρομολογήσουν τη διαδικασία ασύλου μέσα από το Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης όπου διέμεναν, και τους χορηγήθηκε άσυλο μέχρι τη δικάσιμο.¹⁴⁹ Η ποινή που θα τους επιβληθεί μπορεί να έχει αρνητικό αντίκτυπο στην απόφαση της αίτησής τους. Ακόμα και αν τα άτομα έχουν λάβει καθεστώς πρόσφυγα ενώ περιμένουν τη δίκη, η ανανέωση του καθεστώτος τους μπορεί να επηρεαστεί από την ετυμηγορία, καθώς η ύπαρξη ποινικού μητρώου μπορεί να επηρεάσει την επιλεξιμότητά τους. Για παράδειγμα, τα άτομα μπορεί να μην είναι επιλέξιμα για επικουρική προστασία εάν έχουν καταδικαστεί για έγκλημα που επισύρει ποινή φυλάκισης τουλάχιστον τριών ετών.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Συνεντεύξεις με τα ποινικοποιημένα άτομα υπ' αριθ. 3, που διεξήχθη στις 25.02.23 και υπ' αριθ. 5, που διεξήχθη στις 12.03.23.

¹⁵⁰ Άρθρο 17 του Ν. 4636/2019, που διευκρινίζει το άρθρο 17 του Ν. 12 της κατευθυντήριας γραμμής 2011/95 της ΕΕ.

10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα μελέτη εξέτασε τον αντίκτυπο των ελληνικών πολιτικών κατά της παράνομης διακίνησης και τον τρόπο εφαρμογής τους, φέρνοντας στο φως μια ανησυχητική πραγματικότητα. Ενώ ο αγώνας κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών υποτίθεται ότι αποσκοπεί στην πάταξη των «δικτύων οργανωμένου εγκλήματος» και στην προστασία των διακινηθέντων μεταναστών, των οποίων τα «θεμελιώδη δικαιώματα πρέπει να διασφαλίζονται (...) υπό οποιεσδήποτε συνθήκες»¹⁵¹, στην παρούσα μελέτη καταδεικνύεται ότι στην πραγματικότητα οι άνθρωποι που βρίσκονται σε μετακίνηση είναι εκείνοι που γίνονται στόχος αυτών των πολιτικών και βιώνουν συστηματικές και βαρύτατες παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους από τις αρμόδιες κρατικές αρχές, από τη στιγμή που «ταυτοποιούνται» ως υπαίτιοι για τη διέλευση της βάρκας ή του αυτοκινήτου από τα σύνορα.

Το ελληνικό νομικό πλαίσιο, όπως ισχύει σήμερα, όχι μόνο δεν προστατεύει τα διακινηθέντα άτομα, συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο, αλλά επιτρέπει, διευκολύνει και νομιμοποιεί την ποινικοποίησή τους. Ελλείπει ασφαλών και νόμιμων εναλλακτικών επιλογών, τα άτομα που αναζητούν προστασία αναγκάζονται να πραγματοποιήσουν επικίνδυνα ταξίδια με σκάφος ή αυτοκίνητο για να φτάσουν στην ΕΕ. Κάποιος πρέπει να αναλάβει την ευθύνη για την οδήγηση του σκάφους ή του αυτοκινήτου ή την εκτέλεση άλλων απαραίτητων καθηκόντων κατά τη διάρκεια αυτού του ταξιδιού- κάποιος τα αναλαμβάνουν εθελοντικά, άλλοι επειδή δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να ταξιδέψουν ως επιβάτες (ή να πάρουν τις οικογένειές τους μαζί τους) και μπορούν να μειώσουν το οικονομικό αντίτιμο με αυτόν τον τρόπο - άλλοι πάλι αναλαμβάνουν την πλοήγηση του σκάφους επειδή εξαναγκάζονται. Παρόλα αυτά, η ελληνική αστυνομία ή η ακτοφυλακή συλλαμβάνει τουλάχιστον ένα άτομο ανά αυτοκίνητο ή βάρκα που φτάνει με μετανάστες και κατηγορεί τους οδηγούς για παράνομη διακίνηση.

Επιπλέον, οι διαδεδομένες παραβιάσεις των δικαιωμάτων των εμπλεκόμενων προσώπων υπονομεύουν πλήρως την αξιοπιστία και τη νομιμότητα της όλης διαδικασίας. Στην παρούσα μελέτη, καταδεικνύεται ότι η δίωξη υπηκόων τρίτων χωρών που κατηγορούνται για παράνομη διακίνηση στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων αυθαίρετων συλλήψεων, βασανιστηρίων, κακομεταχείρισης και εξαναγκασμού, καθώς και από τη συστηματική άρνηση πρόσβασης σε νομική συνδρομή και υπηρεσίες μετάφρασης και διερμηνείας. Τα θιγόμενα άτομα δεν ενημερώνονται για τα δικαιώματά τους και συχνά δεν γνωρίζουν καν τον λόγο της σύλληψής τους ή τις κατηγορίες που τους βαρύνουν.

Κατά την άφιξή τους, οι κατηγορούμενοι τίθενται συνήθως υπό προσωρινή κράτηση, γεγονός που περιορίζει περαιτέρω τη δυνατότητά τους να λάβουν επαρκή νομική συνδρομή και άλλες μορφές υποστήριξης. Η κατάσταση αυτή είναι εξαιρετικά δυσχερής για τα άτομα που μόλις έφτασαν στην Ελλάδα. Είναι εντελώς απομονωμένοι και ιδιαίτερα ευάλωτοι σε κακομεταχείριση και κακοποίηση από τις κρατικές αρχές. Αυτό επιδεινώνεται περαιτέρω από το γεγονός ότι η προσωρινή κράτηση στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα - στις υποθέσεις της παρούσας μελέτης διήρκεσε κατά μέσο όρο οκτώ μήνες - και είναι διαβόητη για τις εξευτελιστικές συνθήκες που επικρατούν.

Όταν τελικά γίνεται η δίκη, οι άνθρωποι που κατηγορούνται για παράνομη διακίνηση ανθρώπων καταδικάζονται σε μακροχρόνιες ποινές φυλάκισης σε ακροάσεις που συνήθως δεν ξεπερνούν τα τριάντα λεπτά και μερικές φορές διαρκούν μόνο έξι λεπτά, βασίζονται σε αμφισβητήσιμα στοιχεία, και περιφρονούν βασικές αρχές της δίκαιης μεταχείρισης. Τα άτομα καταδικάζονται συνήθως με βάση τη μοναδική μαρτυρία ενός αστυνομικού ή λιμενικού, ο οποίος συχνά δεν εμφανίζεται καν στην δίκη για να υποβληθεί σε αντεξέταση, καθώς και γραπτές μαρτυρίες άλλων επιβατών, οι καταθέσεις των οποίων έχουν ληφθεί υπό αμφισβητήσιμες συνθήκες και οι οποίες επίσης συνήθως δεν υποβάλλονται σε αντεξέταση. Οι κατηγορούμενοι δεν λαμβάνουν επαρκή διερμηνεία

¹⁵¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2021): Ανανεωμένο σχέδιο δράσης της ΕΕ κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών (2021-2025), σελ. 20.

πριν και κατά τη διάρκεια της δίκης. Η πλειονότητα των ανθρώπων βασίζεται σε αυτεπαγγέλτως διορισμένους δικηγόρους, οι οποίοι, λόγω των χρόνιων προβλημάτων στο σύστημα παροχής δωρεάν νομικής συνδρομής στην Ελλάδα και των πρόσθετων δυσκολιών που αντιμετωπίζει ένας αλλοδαπός κατηγορούμενος (γλώσσα, εξασφάλιση μαρτύρων κ.λπ.), δεν έχουν τα μέσα ή τους πόρους για να παράσχουν μια σωστή υπεράσπιση. Ο μόνος παράγοντας που λαμβάνεται υπόψη κατά τον προσδιορισμό της «υπαιτιότητας» του κατηγορούμενου είναι εάν το δικαστήριο είναι πεπεισμένο ότι συμμετείχε ή όχι στην οδήγηση του σκάφους ή του αυτοκινήτου, ανεξάρτητα από τον βαθμό της συμμετοχής του ή από τις περιστάσεις που τον οδήγησαν σε αυτό. Το γεγονός αυτό επιδεινώνεται από το γεγονός ότι ο νόμος προβλέπει ιδιαίτερα αυστηρές ποινές, καθώς το αδίκημα της παράνομης μεταφοράς θεωρείται κακούργημα, για το οποίο η ποινή πολλαπλασιάζεται για κάθε άτομο που μεταφέρεται. Συχνά, οι καταδικασθέντες άνθρωποι δεν ενημερώνονται καν δεόντως για την τελική τους ποινή. Οι διαρθρωτικές συνθήκες στις οποίες εντάσσονται οι υποθέσεις αυτές οδηγούν γενικά στην απουσία συνεπειών για τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων που υφίστανται οι κατηγορούμενοι κατά τη διαδικασία ποινικοποίησής τους, καθιστώντας τις παραβιάσεις αυτές ένα χρόνιο και επίμονο πρόβλημα. Τα πορίσματα της παρούσας μελέτης παρέχουν ισχυρές ενδείξεις ότι οι παραβιάσεις αυτές είναι στην πραγματικότητα τόσο συστημικές όσο και συστηματικές.

Πέραν της κακοποίησης και της στέρησης χρόνων από τη ζωή τους, τα άτομα που αποφυλακίζονται αντιμετωπίζουν το πρόσθετο βάρος να ξεκινήσουν μια νέα ζωή στην Ευρώπη με ποινικό μητρώο και το συνεπακόλουθο στιγματισμό του καταδικασμένου εγκληματία. Αυτό ενδέχεται να αποτελέσει μία ιδιαίτερη πρόκληση, καθώς η ύπαρξη ποινικού μητρώου μπορεί να περιορίσει τις ευκαιρίες απασχόλησης, εκπαίδευσης και κοινωνικής ένταξης. Επιπλέον, η ποινική διαδικασία μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στη διαδικασία αίτησης ασύλου τους, συμπεριλαμβανομένων καθυστερήσεων στον χρόνο επεξεργασίας και αρνητικών αποτελεσμάτων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Η παρούσα μελέτη αντικρούει θεμελιωδώς το επίσημο αφήγημα που παρουσιάζουν οι ελληνικές και οι ευρωπαϊκές αρχές σχετικά με τις πολιτικές τους για την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης και τις στατιστικές που δημοσιεύουν για να τις δικαιολογήσουν. Ενώ τα μέτρα αυτά προωθούνται επίσημα ως μέσο καταπολέμησης των εγκληματικών δικτύων και προστασίας των μεταναστών και τα δημοσιευμένα στατιστικά στοιχεία υποτίθεται ότι αποδεικνύουν την αναγκαιότητα και την αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών, η έρευνά μας αποκαλύπτει ότι η πλειονότητα αυτών των συλλήψεων, και συνεπώς οι άνθρωποι που κρατούνται στις φυλακές στην Ελλάδα, είναι στην πραγματικότητα οι ίδιοι οι μετανάστες που απλώς προσπαθούσαν να εισέλθουν στην ΕΕ μαζί με άλλους. Στην παρούσα έκθεση δείχνουμε πώς τα μέτρα αυτά βλάπτουν τους ίδιους τους ανθρώπους που υποτίθεται ότι υποτίθεται ότι προφυλάσσουν. Αντιθέτως: αντί να «καταπολεμά τα εγκλήματα», αυτή η πρακτική ποινικοποίησης συνεπάγεται ότι οι κρατικές αρχές διαπράττουν εγκλήματα σε μεγάλη και συστηματική κλίμακα εναντίον ατόμων που συχνά είναι ιδιαίτερα ευάλωτα και χρήζουν προστασίας. Τα θεμελιώδη δικαιώματα χιλιάδων ανθρώπων παραβιάζονται κατάφωρα και υποβαθμίζονται απλώς σε αριθμούς που χρησιμοποιούν οι αρχές για να υποστηρίξουν τους ψευδείς ισχυρισμούς τους. Κορυφαία προτεραιότητα αποτελεί η αναχαίτιση των αφίξεων στην ΕΕ, ακόμη και με κόστος ανθρώπινες ζωές, μια κατευθυντήρια αρχή που μπορεί επίσης να παρατηρηθεί σε πολλές άλλες εκφάνσεις και διαστάσεις των συνοριακών πολιτικών των κρατών μελών της ΕΕ. Κατά συνέπεια, η πρακτική της σύλληψης των οδηγών σκαφών για παράνομη διακίνηση είναι κοινή και σε άλλα ευρωπαϊκά θαλάσσια σύνορα, όπως έχουν δείξει σχετικές έρευνες.¹⁵²

Κάθε μία από τις περιπτώσεις που αποτελούν τη βάση αυτής της μελέτης χρήζει ξεχωριστής έκθεσης. Η βαρύτητα της μαρτυρίας κάθε ατόμου είναι τέτοια που αξίζει να αναδειχθεί και να αντιμετωπισθεί αυτοτελώς. Οι ζωές αυτών των ατόμων έχουν αλλάξει για πάντα από αυτές τις πολιτικές, οδηγώντας συχνά σε μακροχρόνιες συνέπειες που συνεχίζουν να τους επηρεάζουν πολύ καιρό μετά την αποφυλάκισή τους. Κανείς δεν θα τους δώσει πίσω αυτά τα χρόνια της ζωής τους ή θα τους εξαλείψει το τραύμα που τους προκάλεσε αυτή η εμπειρία. Θα πρέπει να λάβουν αποζημίωση και οι εμπειρίες τους και οι επακόλουθες αξιώσεις τους πρέπει να εισακουστούν

¹⁵² Arci Porco Rosso κ.ά., (2021): From Sea to Prison. The Criminalization of Boat Drivers in Italy.

και να ληφθούν μέτρα. Χιλιάδες άνθρωποι είναι αυτή τη στιγμή εγκλωβισμένοι στις ελληνικές φυλακές, στερούμενοι των δικαιωμάτων τους και χωρίς κανένα δίκτυο υποστήριξης. Κάθε εβδομάδα γίνονται περισσότερες συλλήψεις και ανοίγονται περισσότεροι δικαστικοί φάκελοι. Αν δεν υπάρξουν δραστικές αλλαγές, πολλά από αυτά τα άτομα δεν θα αντικρίσουν την ελευθερία για χρόνια, ή ακόμα και για την επόμενη δεκαετία. Απαιτείται άμεση αλλαγή.

Επιπλέον, είναι εξαιρετικά σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι όσο δεν υπάρχουν ασφαλείς και νόμιμοι τρόποι εισόδου στην ΕΕ, οι άνθρωποι θα συνεχίσουν να καταφεύγουν στην παράνομη διακίνηση. Η παράνομη διακίνηση δεν είναι κάτι που επιβάλλεται στους μετανάστες παρά τη θέλησή τους και από το οποίο πρέπει να «σωθούν», είναι μάλλον μια αναγκαία παροχή υπηρεσιών, ελλείψει άλλων επιλογών. Η πραγματικότητα αυτή έχει αναγνωριστεί και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία, στο «Ανανεωμένο σχέδιο δράσης της ΕΕ κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών (2021-2025)», δήλωσε ότι πράγματι το 90% όλων των ανθρώπων που καταφέρνουν να φτάσουν στην ΕΕ έχουν προσφύγει στη βοήθεια ενός διακινητή κατά τη διάρκεια μέρους ή ολόκληρου του ταξιδιού τους.¹⁵³ Επομένως, η καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης και η προσπάθεια εξάλειψης των διακινητών είναι πρωτίστως ένα μέτρο για το κλείσιμο των συνόρων και την αναχαίτιση των αφίξεων και όχι μια υπηρεσία που παρέχεται για όφελος των μετακινούμενων ανθρώπων, καθώς τους αφαιρείται μια υπηρεσία από την οποία εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό. Αυτό που προστατεύει τους μετανάστες περισσότερο από οτιδήποτε άλλο από την εκμετάλλευση και τη σωματική βλάβη είναι οι ασφαλείς και νόμιμες οδοί εισόδου. Εάν οι άνθρωποι μπορούσαν να ταξιδέψουν στην ΕΕ με ασφάλεια και νομιμότητα, δεν θα υπήρχε πλέον ανάγκη για παράνομη διακίνηση. Μέχρι να αναγνωριστεί αυτό, η «καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης» είναι ουσιαστικά μία καταπολέμηση της μετανάστευσης και, όπως έχει δείξει εκτενώς η παρούσα έρευνα, των ίδιων των μεταναστών.

¹⁵³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2021): Ανανεωμένο σχέδιο δράσης της ΕΕ κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών (2021-2025), σελ. 3.

Legend of the pictures

Cover: *Three refugees from Syria on trial for driving the boat*

Page 5: *Courthouse of Syros*

Page 12: *Ship of Greek coast guard*

Page 26: *Trial in Komotini*

Page 35: *Three refugees from Syria on trial for driving the boat (2)*

Page 49: *List of trials scheduled for the day displayed in the hallway*

Page 56: *Courthouse of Samos*

© copyright *borderline-europe*

